

LES CORTS COMTALS A CATALUNYA AL CAIENT DEL MILLENNI

Jesús Fernández Viladrich
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

Desenvoluparem el tema objecte del nostre estudi circumscriuint-lo cronològicament a l'any 1000. Unes dècades abans, molt poques, i unes dècades després. La delimitació cronològica del tema està suficientment justificada. És l'època en la qual, un cop enfortida l'autoritat comtal enfront del poder polític dels monarques francs, el país català inicia i consolida de fet el procés que ha de conduir a l'alliberament dels seus comtats respecte d'aquella monarquia. La realitat política de Catalunya, o, més exactament, del territori que no tardarà a configurar-se com a Catalunya, al voltant de l'any 1000, és la de l'existència d'uns comtes que duen a terme la seva acció de govern de manera autònoma i independent. La institució que ens ocupa, doncs, presenta una configuració elemental o primària, en la qual resulta rudimentària l'organització dels serveis que la integren, amb unes reunions que no responen a cap esquema de periodicitat i amb un funcionament nòmada i itinerant en el desenvolupament de les seves funcions. Aquesta és una situació normal, ja que les corts comtals es troben en els moments inicials de la seva trajectòria constituent. A mesura que el poder polític dels nostres comtes es vagi enfortint i convertint en un poder cada cop més sobirà, la nostra institució anirà adquirint unes formes més acabades i una estructura organitzativa més complexa.¹

1. Sobre aquest tema o en relació amb aquest, vegeu les referències bibliogràfiques que s'esmenten a continuació. F. VALLS TAVERNER, «La cour comtale barcelonaise», *Revue Historique de Droit Français et Étranger* (París) (1935), p. 662-682. Evelyn S. PROPTER, «The development of the catalans "Corts" in the Thirteenth Century», *Estudis Universitaris Catalans*, núm. XXII (1936), p. 525-546. N. GUGLIELMI, «La Curia regia en León y Castilla», *Cuadernos de Historia de España*, núm. 23 (1955), p. 116-267, i núm. 28 (1958), p. 43-101. J. BALARI JOVANY, *Orígenes històrics de Catalunya*, 2a ed., Abadía de San Cugat del Vallés, 1964, p. 394-415. R. d'ABADAL I DE VINYALS, «L'abat Oliba i la seva època», a R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, vol. II, *La formació de la Catalunya independent*, 2a ed., Barcelona, Edicions 62, 1974, p. 214-216. R. d'ABADAL

El procés anterior de segregació significa que es paralitzen d'aleshores endavant les relacions de l'autoritat comtal amb els reis francs, ja que la sobirania, després d'una evolució que adopta gràficament la forma de dents de serra i que ha durat uns dos segles, s'ha inclinat en favor de la nostra institució comtal, i que, des d'aleshores, el poder polític no actua com una delegació règia. Són múltiples i conegudes les manifestacions externes d'aquesta circumstància. En mencionaré només una, que considero summament significativa respecte a aquesta qüestió. L'abril de l'any 998, el papa Gregori V notifica a tots els membres de l'Església catòlica, mitjançant una butlla, que, a petició de Bernat I, comte de Besalú, confirma les possessions del monestir de Sant Genís i Sant Miquel de Besalú, que ell mateix havia fundat, i li concedeix el privilegi d'exempció. Dit privilegi, com era pràctica habitual en aquests casos, apareix acompanyat d'una confirmació de béns immobles. Aquesta situació immunitària es porta a terme com a petició del comte al papa a títol personal, sense que els representants de

---

I DE VINYALS, «Prólogo», a R. MENÉNDEZ PIDAL (dir.), *Historia de España*, vol. XIV, Madrid, 1966, esp. p. LXVIII-LXX. LUIS GARCÍA DE VALDEAVELLANO, *Curso de Historia de las Instituciones Españolas: De los orígenes al final de la Edad Media*, Madrid, Ediciones de la Revista de Occidente, 1966, p. 450-458. CLAUDIO SÁNCHEZ-ALBORNOZ, «La Curia regia portuguesa. Siglos XII y XIII», a CLAUDIO SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Investigaciones y documentos sobre las instituciones hispanas*, Santiago de Chile, Editorial Jurídica de Chile, 1970, p. 381-459. A. IGLESIA FERREIRÓS, «La creación del derecho en Cataluña», *Anuario de Historia del Derecho Español* (Madrid), núm. XLVII (1977), p. 99-423. P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, vol. 1, *Economia i societat pre-feudal*, 1a ed., Barcelona, Edicions 62, 1979, p. 145-177; es tracta de la traducció al català de l'edició original francesa. J. FERNÁNDEZ VILADRICH, «Notas en torno a las asambleas condales en la Cataluña de la Alta Edad Media», *Estudios Históricos i Documents dels Arxius de Protocols*, núm. X (1982), p. 6-88. J. FERNÁNDEZ VILADRICH, «La corte condal: una limitación fáctica a los poderes de la autoridad condal en la Cataluña de la Alta Edad Media», *Revista Jurídica de Catalunya*, núm. 2 (abril-juny 1982), p. 372-403. J. M. FONT RIUS, «Los inicios de la paz y tregua en Cataluña», a *Estudios jurídicos en honor del prof. Octavio Pérez-Vitoria*, vol. 1, Barcelona, 1983, p. 235-250. J. FERNÁNDEZ VILADRICH, «L'origen de les Corts i la seva vinculació a la cúria», *L'Avenç*, núm. 74 (setembre 1984), p. 58-62. J. FERNÁNDEZ VILADRICH, «La intervención de la corte condal en el proceso de formación de las cartas de población y franquicia de Cataluña», a J. FERNÁNDEZ VILADRICH i Manuel J. PELÁEZ (coord.), *Una oferta científica iushistórica internacional al Dr. J. M. Font i Rius por sus ocho lustros de docencia universitaria*, Barcelona, Promociones y Publicaciones Universitarias, 1985, p. 167-177. A. GARCÍA-GALLO, *Manual de historia del derecho español*, vol. 1, *El origen y la evolución del derecho*, Madrid, 1982, p. 645-647. Guillem M. de BROCÀ, *Historia del derecho de Cataluña y especialmente del civil y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1985, col·l. «Textos Jurídics Catalans», subcol·l. «Escriptors», núm. I/1, p. 225-231. G. GONZALVO I BOU, *Les constitucions de pau i treva de Catalunya (segles XI-XII)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1994, col·l. «Textos Jurídics Catalans», subcol·l. «Lleis i Costums», núm. II/3, p. 220.

la monarquia franca participin en l'acte de demanda de la concessió mencionada. En la concessió immunitària es constata, d'acord amb una fórmula que és clàssica, encara que es presenta en el transcurs dels segles IX i X sota múltiples variants, que cap autoritat pública podia actuar coactivament contra els membres de la comunitat immune, en aquest cas de monestirs, ni per a exercir funcions judicials, ni per a conèixer del delictes d'homicidi, ni per a percebre impostos, ni per a recaptar cap tipus de prestacions ni serveis. Com en tants altres supòsits similars, l'exempció de tota intervenció judicial i la de tota intervenció fiscal es converteixen en els dos pols essencials afectats per la institució immunitària. Sense que existeixi ja la delegació de funcions per part del rei franc al monestir immunista. Queden molt lluny, encara que propers cronològicament, els termes imperatius del precepte d'autoritat del rei Lotari, datat el 17 de maig de l'any 968, pel qual es concedia vitalíciament a l'abat Sunyer el fet de regentar els monestirs de Sant Feliu de Guíxols i de Sant Pol de Mar i es recomanava a dit abat i als qui el succeïssin l'obediència exclusiva al rei de França i només al rei de França («ad nullum principem nisi ad solum regem Franciae recipientes») i la no-subjecció a cap altre poder que no fos el poder regi («et nulli umquam alterius nisi solum regali subdita sint potestati»)² No hi ha res en el contingut d'aquesta butlla que indiqui la dependència del comte de Besalú en relació amb els sobirans del país veí.³ S'han trencat, per tant, ja definitivament, almenys de fet, els lligams que vinculaven el país català amb les estructures polítiques dels francs.⁴

La situació anterior d'independència fàctica s'eleva a categoria jurídica pel Tractat de Corbeil (1258), quan regna Jaume I. Per mitjà d'aquest Tractat, el rei

2. Vegeu aquest precepte en la seva edició completa a R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia* (en endavant, CC), vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, primera part, Barcelona, 1950, p. 203-204. Sobre les concessions immunitàries, vegeu R. d'ABADAL I DE VINYALS, «La immunitat», CC, reedició a cura de l'Institut d'Estudis Catalans, p. v-x. Recentment, el professor Josep M. Font Rius ha actualitzat i revisat els treballs de D'Abadal i hi ha afegit consideracions pròpies molt significatives: Josep M. FONT RIUS, «El régimen político carolingio», a R. MENÉNDEZ PIDAL i J. M. JOVER ZAMORA (dir.), *Historia de España*, tom VII, vol. II, *La España cristiana de los siglos VIII al XI: Los núcleos pirenaicos (718-1035) Navarra, Aragón, Cataluña*, Madrid, Espasa-Calpe, 1999, p. 548-555.

3. Edició a CC, vol. v, *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada, segona part*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, doc. 604, p. 514-516.

4. Procés estudiat per R. d'ABADAL I DE VINYALS, «La domination carolingienne en Catalogne», *Revue Historique* (París), vol. CCXXV, núm. 2 (1961), p. 319-340. Hi ha una traducció catalana de J. SOBREQÜÉS CALLICÓ, «Del domini franc a la Catalunya independent», a R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, vol. I, *La Hispània visigòtica i la Catalunya carolíngia*, 3a ed., Barcelona, Edicions 62, 1986, p. 153-172.

d'Aragó renunciava als seus drets al sud de França. A canvi, aquest país declinava els que poguessin pertànyer-li a Catalunya. Era l'epigonisme d'una evolució ancestral.

La delimitació espacial d'aquest treball és determinada pel territori dels diversos comtats catalans en els segles X i XI, els titulars dels quals eren: dels comtats de Barcelona, Girona i Osona, els comtes Borrell (947-992), Ramon Borrell (992-1017), Berenguer Ramon I (1017-1035) i Ramon Berenguer I (1035-1076); del d'Urgell, Borrell II (948-992), Ermengol I (992-1010), Ermengol II (1010-1038) i Ermengol III (1038-1066); dels de Cerdanya, Berguedà i Conflent, Guifré II (988-1035) i Ramon Guifré (1035-1068); del de Besalú, Miró III (965-984), comte i bisbe de Girona, Bernat Tallaferro (988-1020) i Guillem II (1020-1052); del d'Empúries, el comte Gausfred (segona meitat del segle X); i del de Pallars-Ribagorça, el comte i senescal Borrell, juntament amb els seus germans Ramon i Sunyer (acaballes del segle X).⁵

El període dins del qual estudiem la cort comtal coincideix parcialment amb l'època del bisbe i abat Oliba i plenament amb la dels juristes i jutges més conspicus de l'Escola Jurídica de Barcelona.⁶

Hauríem de parlar de corts comtals, ja que cada comte, dintre del territori del seu comtat, posseeix la seva pròpia cort comtal, més o menys influent segons quines siguin les seves potencialitats polítiques, socials i econòmiques. Pel que fa als petits comtats catalans de l'interior, ens hem trobat amb llacunes documentals significatives. A més, s'ha de tenir en compte que, en uns moments en els quals l'acció de govern no sempre s'exterioritzava amb perfils ben definits, moltes de les intervencions menudes i quotidianes de la cort comtal ni tan sols es plasmaven per escrit. En un principi, podem suposar que només els assumptes d'una certa significació política, els que requerien una certa durabilitat, demanaven l'atenció dels diplomes. Destaca, no obstant això, des del primer moment, la cort comtal barcelonina. Nosaltres ens referirem a les corts comtals de manera singularitzada, perquè totes responen a un model unitari d'organització administrativa. Es deixava sentir en aquest aspecte, un cop més, el pes de l'extingida tradició centralitzadora carolíngia.

5. Vegeu, sobre els comtats de Catalunya i llurs titulars al segle X, el quadre sinòptic de J. SOBREQÜES CALLICÓ, «Del domini franc a la Catalunya independent», p. 170-171, del qual ens hem servit per a confeccionar la relació anterior.

6. Sobre aquesta Escola, vegeu el treball de J. M. FONT RIUS, «L'Escola Jurídica de Barcelona», a *Liber iudicum popularis. Ordenat pel jutge Bonsom de Barcelona*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2003, col·l. «Textos Jurídics Catalans», núm. 23, subcol·l. «Lleis i Costums», núm. I/1, p. 67-100.

2. CONCEPTE

Convé, abans que res, precisar què entenem per *assemblea* o *cort comtal* i quin era, en síntesi, l'àmbit competencial, que en la progressió d'aquest treball anirem desenvolupant complidament, d'aquesta institució al caient del mil·lenni.

Es tracta d'un cos polític, integrat en el marc de l'Administració central dels comtats catalans, que es troba investit d'unes funcions essencialment judicials i assessores o consultives, funcions que es podien projectar sobre qualsevol dels camps d'actuació de l'autoritat comtal. El seu radi d'acció era tan plural com el del mateix comte. Dita assemblea col·laborava amb l'autoritat comtal en les tasques de governar i en les d'administrar la justícia dins del territori comtal. Era normal que les responsabilitats polítiques dels nostres comtes, cada vegada més complexes, no les exercissin ells sols, i més en una època en la qual ja actuaven com a sobirans, un cop havien trencat els lligams amb els monarques carolingis i els seus successors. Per tant, van ser de vegades criteris d'oportunitat política i altres vegades les mateixes circumstàncies, les que van determinar que l'acció del govern comtal estigués auxiliada per les assemblees esmentades. També la conjuntura del dia a dia va tenir un paper fonamental. I més en uns moments en els quals s'havia d'escometre, en una gran part dels territoris catalans, la tasca de la seva organització interna, un cop s'havia consolidat l'acció de conquesta i s'estava ultimant la de repoblar i colonitzar el país, reintegrant-lo a les noves i emergents formes de vida.

La competència de la cort comtal es podia projectar sobre totes les funcions que, en un principi, corresponien al comte, el qual exercia dins del seu comtat, entre altres, com és sabut, funcions d'administració del patrimoni fiscal, funcions de defensa del país, funcions representatives, funcions de policia i funcions relacionades amb el fet de vetllar pel recte compliment de la pau i del dret.⁷ Aquesta última funció de l'autoritat comtal, principal garant del dret, va ser la més important i essencial, i també és una de les més estudiades, pel fet d'haver-ne deixat testimoni en nombrosos diplomes. Per tant, la cort comtal intervenia en tots aquests assumptes de naturalesa tan diversa.

Al voltant del mil·lenni, cada una d'aquestes corts assumí, de manera preferent, una doble funció: en primer lloc, la d'actuar com una institució consultiva del poder comtal en els afers polítics, legislatius, representatius, patrimonials, religiosos i administratius de major significació; en segon lloc, la d'exercir

7. Sobre el càrrec comtal i les seves funcions al segle IX, vegeu R. d'ABADAL I DE VINYALS, «La institució comtal carolíngia en la Pre-Catalunya del segle IX», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 1 (1964), p. 29-75.

funcions judicials juntament amb el comte com a tribunal ordinari de justícia dins de l'àmbit territorial del seu comtat. La composició d'aquestes assemblees s'anà perfilant en funció d'aquest doble àmbit competencial.

3. SOBRE ELS NOMS DE LA INSTITUCIÓ

D'aquesta bifurcació competencial, n'ha quedat constància en la documentació de l'època, documentació que, entre molts altres aspectes, fa referència a la designació de la institució, si bé cal tenir en compte que la casa comtal no sempre s'anomena de manera expressa.

Abans de l'any 1000, poc abans, la institució es comença a conèixer amb la denominació derivada de *Palacium*. El palau comtal va ser el germen d'aquesta institució, que va prendre el nom del lloc on se celebraven les reunions dels membres que la integraven. Aquesta no era una situació nova. Tenia els seus antecedents històrics en l'*Officium Palatinum* dels monarques visigots i en el *Palatium* dels emperadors carolingis.⁸ La denominació de *reunió de palau* o *organització palatina*, integradora del conjunt de personalitats que col·laboraven de manera habitual amb el comte en les tasques de govern, es troba documentada en un diploma de l'any 1000: «Intus in comitale, in civitatem Barchinonam et in presentia Hudalardi vicecomitis ac universam coortem palatii». La reunió té lloc a l'interior del palau comtal de Barcelona i hi ha reunida al complet la cort palatina, l'organització de la qual es troba en un grau embrionari de formació i desenvolupament, ja que no se n'esmenten els oficials.⁹ Un altre document d'aplicació del dret de l'any 1018 ens reflecteix la circumstància que l'autoritat comtal i els membres de la seva família actuaven envoltats de les més altes dignitats de palau, que els assessoraven en els assumptes públics.¹⁰ Aquest mateix any, la comtessa Ermessenda i el seu fill Berenguer dirimeixen una qüestió motivada per l'abat de Sant Cugat contra Seniofred de Rubí, a causa de la possessió d'unes terres que ha-

8. Claudio SÁNCHEZ-ALBORNOZ, «El Aula Regia y las asambleas políticas de los godos», *Cuadernos de Historia de España*, núm. v (1946), p. 5-110. Claudio SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *El "Palatium Regis"*, a Claudio SÁNCHEZ-ALBORNOZ, «La España cristiana de los siglos VIII al XI, vol. I, El reino astur-leonés (722-1037): Sociedad, economía, gobierno, cultura y vida», a R. MENÉNDEZ PIDAL i J. M. JOVER ZAMORA (dir.), *Historia de España*, tom VII, Madrid, Espasa-Calpe, 1980, p. 374-375 i 389-416. J. M. FONT RIUS, «El régimen político carolingio».

9. P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enverà*, p. 145, segons ACA, Barcelona, div. B, perg. 138.

10. J. BALARI JOVANY, *Orígenes històrics de Catalunya*, p. 466, segons *Antiquitatum Libri*, vol. 1, núm. 396, f. 151v: «Ermessinde, comitissa ordinante, assistente filio suo domno Berengario marchione, comite, una cum primatibus palatii sui, Ugone cervilione, amato vicecomite gerundense».

vien pertangut a Filmera. El conflicte se substancia davant de les més rellevants personalitats de palau.¹¹ No falten ocasions en les quals aquestes personalitats, barons i oficials palatins, es designen amb el nom de «proceres palatii mei».¹² També, al comtat de Perelada, la comtessa Adalaidis assisteix l'any 1064 a la consagració de l'església de Sant Joan de la Crosa «cum pluribus sui palatii magnatibus».¹³

A partir de l'any 1000, juntament amb la denominació anterior, però sense abandonar-la, es comença a utilitzar la de *cobors* en alguns comtats de la terra catalana. Aquest vocable és més popular. Sense cap mena de dubte, expressava el seguici comtal, format pels col·laboradors més propers al comte, molts dels quals residien fins i tot en el mateix palau comtal. L'expressió *cobors* era indicativa del conjunt de nobles i palatins, presidits per l'autoritat comtal, que assessoraven i acompanyaven habitualment el comte per a tractar sobre assumptes públics de certa transcendència.

Vegem-ne alguns exemples. L'any 1000, el judici presidit per la comtessa Ermessenda, juntament amb els seus jutges, celebrat a causa de l'ocupació fraudulenta de les propietats rústiques d'una dona anomenada Matriona, que es trobava en captivitat a Còrdova, per un dels seus germans, va tenir lloc «in presentia universam coortem palatii seu adistentia potentium atque nobilium qui ibidem adherant». És a dir, el judici es va desenvolupar davant la compareixença de la cort comtal barcelonina al complet, formada pels nobles i els poderosos.¹⁴

La presència a la catedral de Vic, amb fins judicials, dels comtes Ramon (de Barcelona i Osona) i Ermengol (d'Urgell), dels bisbes Arnulf d'Osona, Aecide Barcelona i Sal·la d'Urgell, de l'arquebisbe Ermengol de Narbona, dels vescomtes i de molts altres magnats que s'hi troben aplegats, entre els dies 29 de juny i 7 de juliol de 1002, constituint una gran assemblea judicial, es denomina igualment *cobors*. Per la qualitat dels membres que componien aquesta magna assemblea, inferim que el judici va revestir una enorme solemnitat:¹⁵ «cum multorum clericorum coadunatorum caterva, maiorum seniorum cohors ibi congre-

11. Diploma publicat a J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, Barcelona, CSIC, Escuela de Estudios Medievales, Sección de Barcelona, 1945-1947, doc. 470, p. 119-120.

12. Per exemple, en un diploma de l'any 1029, època d'Ermengol II, comte d'Urgell: P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera*, p. 147, segons ACA, Urgell, cartulari I, núm. 98, f. 89.

13. P. de MARCA, *Marca hispanica, sive limes hispanicus hoc est, geographica et historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis, et circumjacentium populorum ab anno 817 ad annum 1258*, Parisiis, S. Baluzius, 1688 (reedició anastàtica: Barcelona, Base, 1972), *Appendix* núm. CLXXI, col. 995.

14. A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, vol. I, *Documents dels anys 844-1000*, Barcelona, 1995, doc. 345 (8 maig 1000), p. 584-585. Vegeu també P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera*, p. 145, n. 129 bis, segons ACA, div. B, perg. 138.

15. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic, segle XI*, fascicle primer, Vic, Publicacions del Patronat d'Estudis Osonencs, 2000, doc. 669, p. 18-19.

gata, id est, Raimundus vicecomes et Udalardus vicecomes, cum frate suo Geriberto».

Segons un altre diploma de l'any 1010, Ramon Borrell i Ermessenda, comtes de Barcelona, Girona i Osona, assisteixen a la catedral de Vic a l'elecció de Borrell com a bisbe de Vic i ho fan en presència d'«universam cohortem procerum nobilium, clericorum scilicet et laicorum».¹⁶ Els mateixos comtes reconeixen aquest mateix any els drets dels habitants de Vilalba, a Cardedeu, sobre la propietat d'una finca rústica. Escoltades les seves pretensions, actuen amb celeritat la justícia davant de la seva cort comtal: «Et nos hec audivimus, presti fuimus illis stare ad iustitiam ante nostram potentum coortem iudicumque instancia». En aquest reconeixement de drets se sintetitza amb claredat la composició de la cort comtal, que reconduïxen genèricament als poderosos i als jutges.¹⁷

Uns anys més tard, el 1047, la institució encara es continuava coneixent amb aquest nom, segons la restitució judicial d'un alou feta pel vescomte Bernat a favor de Ramon Guifré, comte de Cerdanya, que va tenir lloc en el palau comtal anomenat de Cornellà «et ante eum congregatam universam suam cohortem»; a continuació, s'expressa la composició de la cort.¹⁸

Així mateix, en aquelles dates la nostra institució es començava a denominar amb el vocable *cúria*.

En una donació¹⁹ datada el 17 de març de l'any 998, realitzada per Bernat I, comte de Besalú-Vallespir, al cenobi de Santa Maria d'Arlès, de l'impost, cens o pasquari que els homes de Riuferrer i de tota la vall, que tenen alou curial, anomenat popularment *feudal*, li han de pagar, s'utilitza el terme *curial* com a adjectiu d'*alou*, i aquest alou s'anomena *curial* amb la significació d'allò referit a la cúria. La utilització de l'adjectiu *curial* no seria coherent sense l'existència prèvia del substantiu *cúria*. Però en aquest document es diuen més coses: que

16. P. de MARCA, *Marca hispanica*, ap. 171, col. 995-996. De l'acta d'elecció o consagració, hi ha una traducció parcial al català feta per R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, p. 206, en la qual s'ofereixen molts detalls sobre aquesta elecció episcopal. Recentment, el document ha estat publicat per R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 719, p. 65-67.

17. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, vol. I, Barcelona, 1999, doc. 105 (18 maig 1013), p. 389. Vegeu també P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera*, p. 145, segons ACA, perg. R. Borrell, núm. 104.

18. P. de MARCA, *Marca hispanica*, *Appendix* núm. CCXXXII, col. 1092-1093, i F. MIQUEL ROSELL, *Liber feudorum mayor: Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, vol. II, Barcelona, CSIC, Sección de Estudios Medievales de Barcelona, 1945, doc. 590 (28 gener 1047), p. 95. De la mateixa manera, en aquest document judicial es descriu també a la perfecció que, en la seva actuació, la cort va aparèixer reunida completament.

19. Pot consultar-se aquest particular en l'obra fundada per R. d'Abadal i de Vinyals i dirigida per J. M. FONT RIUS i Anscari M. MUNDÓ, *Catalunya carolíngia*, vol. VI, *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, segona part, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006, doc. 635, p. 502.

l'alou curial es coneix vulgarment amb el nom de *feudal*. Per tant, no seria un despropòsit pensar que el terme *cúria* es va introduir a Catalunya abans de l'any 1000 com a conseqüència de la implantació de les estructures feudals en el país català. El vocable *cúria* seria un cultisme derivat del terme *curtis*, expressiu, més enllà dels Pirineus, de les corts dels senyors feudals.

S'ha conservat un altre document sobre el terme *cúria*. Està datat entre els anys 1010 i 1033. S'hi esmenta el terme *curials* per a referir-se als pròcers que actuen com a membres d'un tribunal de justícia. Es tracta de la restitució del monestir de Santa Grata (Senterada) i dels seus béns, al bisbe Ermengol de la Seu d'Urgell, com a conseqüència d'un judici celebrat en presència dels comtes Ramon i Bernat del Pallars, de tres jutges i de molts altres nobles. De tot el que s'ha restituit, se n'havia apropiat el jutge Miró de manera injusta. Un cop dictada la sentència, el bisbe pren possessió del monestir i del patrimoni annex a aquest i fa el traspàs de drets a l'abat Atala i als seus successors, que, d'aleshores endavant, el tindran sota l'autoritat episcopal.²⁰

De tota manera, l'expressió *cúria* no es va generalitzar a Catalunya fins al segle XII.²¹ I, com a tribunal, la cort comtal rebia altres denominacions: *Iuditium*, *audientia*, *placitum* i *curia*, si bé aquesta última denominació la trobem generalitzada, és cert, en documentació molt posterior. No es conserva en la darrerria del segle X, en canvi, la denominació de *mallum*, molt utilitzada durant el segle X.

El vocable *audientia* s'utilitza com a sinònim de *tribunal* i de *judici*, i el trobem documentat des del principi del segle XI.²² Amb el terme *audiència* es designa també la reunió dels jutges.²³

20. Vegeu l'acta judicial respectiva a Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 1010-1035, de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell», *Urgellia*, núm. 4 (1981), doc. 479, p. 179-181.

21. Per a esmentar un exemple, en els *Usatges de Barcelona* el vocable *cúria* apareix en les seves diverses accepcions, jurídiques i no jurídiques, en els preceptes 4, 9, 16, 43, 66, 71, 76, 80 i 124. Utilitzem l'edició bilingüe del text de Ramon d'Abadal i de Vinyals en col·laboració amb Ferran Valls Taberner publicada el 1913. Hi ha una reedició a F. VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona: Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto*, amb pròleg de J. Fernández Viladrich i M. J. Peláez Albendea, Barcelona, PPU, 1985, p. 147.

22. J. BAUCELLS, À. FÀBREGA I GRAU, M. RIU I RIU, J. HERNANDO I DELGADO i C. BATLLE I GALLART, *Diplomatari de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona: Segle XI*, vol. II, Barcelona, 2006, doc. 404 (8 juliol 1027), p. 792 i 794: «In cuius audientia hoc definitum fuit». J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capítular*, vol. II, doc. 419 (1 setembre 1028), p. 812: «Acta est hec audientia in presentia». J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona*, vol. I, doc. 257 (25 juliol 1016), p. 607: «Sub nostra audientia hoc iudicatum est».

23. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallés*, vol. II: doc. 437 (1 maig 1011), p. 82 i 83, «In audientia iudicum» i «Habita fuit hec audientia»; doc. 497 (21 juny 1025), p. 148, «Acta est audientia»; vegeu el mateix en el doc. 512 (18 febrer 1030), p. 165; doc. 529 (30 juliol 1033), p. 188, «Acta fuit haec audientia in presentia iudicum».

Placitum és un terme que equival a *tribunal* i a *plet*: «quale intencio est ver-tita in placito de Regimundo comite et Borrello comite et Suniario comite», es diu en una restitució d'alous de l'any 995 al comtat de Pallars.²⁴ O l'oració «qui se abstraxit de placito absque consultu iudicum».²⁵

Amb l'expressió *iuditium* es designaven tant el tribunal com el judici o plet que en aquest es coneixia. El tribunal, d'acord amb una pràctica de funcionament provinent del segle IX, es coneix amb el nom dels comtes que el presideixen. «In iudicio Borrello comite seu de iudices...», es diu en una evacuació d'un alou a favor del monestir de Sant Pere de Rodes de l'any 987.²⁶ S'acostumen a mencionar les personalitats de la cort comtal que assisteixen al judici. «In iudicio Raimundus», es diu en un altre judici de l'any 999 presidit per Ramon Borrell I de Barcelona i Osona pel qual es porta a terme la restitució d'una heretat situada al comtat de Manresa.²⁷ Una altra projecció similar comprensiva d'una evacuació realitzada dins del judici es porta a terme al comtat de Barcelona l'any 977.²⁸

4. LA BIFURCACIÓ FUNCIONAL DE LA CORT COMTAL

Quant a les funcions que desenvolupa la cort comtal, cal distingir entre les que li corresponen com a tribunal de justícia i les que li corresponen com a institució assessora.

En una acta processal de l'any 990, època del comte Borrell II de Barcelona,²⁹ se'ns descriuen els aspectes més rellevants de la composició de la cort comtal barcelonina. Ens podem servir d'aquesta com a pauta i penso que les conclusions que se'n poden extreure són perfectament extrapolables, de manera genèrica, a les restants corts comtals. El document en qüestió ens descriu el

24. R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, segona part, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007, doc. 297, p. 441.

25. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 524 (3 juliol 1032), p. 177.

26. CC, vol. V, segona part, doc. 508, p. 456.

27. R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. IV, *Els comtats d'Osona i Manresa*, tercera part, doc. 1825 (23 setembre 999), p. 1295.

28. F. UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX y X: Estudio crítico de sus fondos*, Barcelona, CSIC, 1951, col·l. «Escuela de Estudios Medievales. Textos», núm. XVIII, doc. 181, p. 358-359.

29. Publicada per A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 201, p. 412.

comte de Barcelona administrant la justícia contra uns traficants de moneda falsa, entre els quals n'hi havia un que pertanyia a la casa del bisbe Vives, d'aquesta ciutat. Se'ns diu en aquest document, la informació del qual completarem amb la de molts altres documents consultats per a aquesta època:

a) És el comte qui convoca i qui presideix el tribunal. A vegades es constituïa una presidència comtal familiar i col·legiada. Això passava quan diversos comtes, germans, per exemple, es trobaven al capdavant d'un comtat exercint conjuntament l'acció de govern dins d'aquest. En aquest cas, actuaven tots ells com a presidents del tribunal constituït, però només a un corresponia, durant el judici, donar els mandats judicials als compareixents. Un exemple d'un supòsit d'aquesta índole és el judici de l'any 995 pel qual els homes de Salàs de Pallars restitueixen al monestir de Sant Genís de Bellera unes propietats que retenien injustament en el comtat de Pallars. El judici es coneix amb els noms dels tres comtes que el presideixen: «notum sit vobis cunctisque audientibus, quale intencio est vertita in placito de Regimundo comite et Borrello comite et Suniario comite».³⁰

Altres documents ens indiquen que podien acompanyar el comte en la presidència els diversos membres de la família comtal: la comtessa, la comtessa mare, els fills i els germans del comte. També bisbes, vescomtes i, a vegades, els mateixos jutges. El judici sempre es coneix amb el nom del comte que el presideix: «In iudicio Borrello comite seu de iudices [...]».³¹

A vegades el vescomte substituïa el comte, per la qual cosa el judici també es pot conèixer amb el nom d'aquest: «In iudicio Bernardo vicescomite et Soniefredo sacer et iudice».³² La generalització d'aquesta situació ens excusa la realització de més cites. Però alguns dels exemples esmentats són particularment significatius, ja que demostren que també els jutges podien presidir els tribunals de justícia, al costat sempre del comte, a més d'actuar com a membres del tribunal (avui parlariem de vocals), tot i que aquesta última situació constituïria la situació més normal. El cert és que en la persona del comte, igual com havia passat al segle XI, radica el poder judicial, fonament de l'Administració de justícia. Però la jurisdicció comtal no és l'única jurisdicció. És només la més ordinària. La no excessiva fortalesa del poder polític de la institució comtal determina que la jurisdicció estigui molt fragmentada.

Continuen funcionant les jurisdiccions episcopal, abacial, vicarial, immunitista i popular o privada. No falten fins i tot casos de jurisdicció mixta, pre-

30. CC, vol. III, segona part, doc. 297, p. 441-442.

31. CC, segona part, doc. 508 (26 maig 987), p. 456.

32. CC, vol. VI, segona part, doc. 561 (28 juny 984), p. 456.

sidida conjuntament pel comte i el bisbe. No esmento la jurisdicció vescomtal perquè era una mera rèplica de la comtal. S'han conservat d'aquesta època diverses projeccions de les modalitats jurisdiccionals a les quals hem fet referència, que trobaran un esment perfecte en el desenvolupament d'aquest treball.

b) El lloc de reunió és el palau comtal d'aquesta ciutat. La cort comtal podia, no obstant això, congregar-se en altres llocs, cosa que indica que era una cort ambulat i que administrava la justícia allí on la necessitat o les circumstàncies ho exigien. No és infreqüent trobar-la actuant també en esglésies monàstiques. Una actuació d'aquest tipus té lloc l'any 996, quan Ramon Borrell I, comte de Barcelona i Osona, es presenta, acompanyat pels seus palatins, al monestir de Sant Cugat del Vallès amb motiu de la celebració d'una festivitat religiosa. Davant de la cort es presenta una querella, que resol de manera favorable al monestir, per la qual es reclamen els delmes i les primícies d'uns alous.³³ Integren la cort, acompanyant el comte, dos bisbes: el de la catedral de Girona i el de la de Barcelona, el bisbe Vives, ja esmentat anteriorment. En altres documents es mencionen els funcionaris de palau, tant els laics com els eclesiàstics, i també els vescomtes, les altes dignitats eclesiàstiques i les personalitats rellevants, moltes de les quals constituïran el germen de la futura noblesa. No falta mai la representació dels bons homes que s'hi trobaven presents. I també la d'un ampli ventall d'eclesiàstics. En altres diplomes s'esmenten els abats i altres altes dignitats eclesiàstiques, que podien pertànyer tant al comtat de què es tracti, en aquest cas el de Barcelona, com a altres comtats de la terra catalana. Tampoc podien faltar en la composició d'aquests tribunals els representants del baix clero, que sovint es designen nominalment.

c) A continuació s'esmenten en el document els «nobiles palacii eius». És a dir, els pròcers, prohoms, magnats, optimats, primats i nobles, alguns d'ells designats nominalment. Moltes d'aquestes personalitats es convertiran, amb el temps, en els caps de les grans famílies o casals de Catalunya. Són els principals consellers del seguici comtal. Alguns resideixen al palau comtal i exerceixen diversos càrrecs palatins. Quan la cort es reunia en llocs allunyats del centre capital, ja que freqüentment era una cort itinerant, hi assistien o podien assistir-hi els vicaris (veguers), delegats del comte en l'àmbit local.

Per tant, integren la cort comtal els poderosos, laics i eclesiàstics, gent amb gran poder social i polític. Els documents sovint s'hi refereixen designant-los

33. Vegeu el diploma respectiu a R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. IV, J. M. FONT RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, tercera part, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1999, doc. 1736, p. 1232-1234.

genèricament com a *primates palacii* (els primers del palau),³⁴ com a *optimates* (els millors) i pròcers,³⁵ i com a pròcers i magnats (els més grans).³⁶ Genèricament, se'ls qualifica també de *nobiles* i de *nobiliores fideles*, els nobles més fidels del lloc on residien.³⁷

La composició del tribunal és col·legiada. En la querella presentada davant del tribunal presidit per la comtessa Ermengarda i el seu fill Berenguer, bisbe d'Elna, el 18 de desembre de l'any 993, aquests actuen col·legiadament «cum suos proces qui in predicto commanent comitatu».³⁸ L'1 de maig del 1011 se celebra un altre judici davant la cort comtal barcelonina que es resol a favor del monestir de Sant Cugat concedint-li la propietat del castell d'Albinyana i de terres de Torre Moja. Va tenir lloc al palau comtal «sub presentia primatum [...] et audiencia iudicum».³⁹

La cort comtal era un organisme de govern en el qual convergien la institució comtal i les principals forces socials del país català: la noblesa i l'Església.

d) A continuació s'esmenta, seguint el contingut del diploma de referència de l'any 990, la figura del jutge, en nombre d'un i anomenat Borrell. Aquest jutge, així com molts altres jutges dels nombrosos diplomes consultats, és nomenat pel comte. Altres documents judicials presenten els jutges en un nombre variable, entre un i catorze. Els jutges constituïen l'element tècnic sobre el qual requeia el pes de la cort comtal, quan aquesta exercia les funcions pròpies d'un tribunal de justícia. No obstant això, a mesura que ens acostem al mil·lenni, el nombre de jutges es va reduint de manera important en la composició d'aquests tribunals de justícia. Vegem el perquè d'aquesta reducció.

Podem esmentar, sense caràcter exhaustiu, alguns guarismes trets dels documents judicials dels segles IX, X i XI.

Pel que fa als comtats del Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet, set jutges actuen en un judici de l'any 843,⁴⁰ nou en una audiència del 5 de juny de l'any

34. Joseph MAS, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. IX, *Rúbrica dels Libri Antiquitatum de la Seu de Barcelona*, Barcelona, 1914, vol. II, doc. 364, any 1017, p. 163; Cebrià BARAUT, «Els documents del segle XI», *Urgellia*, núm. 4, doc. 392 (any 1024), p. 100; J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 464, p. 111: «In iudicio domni Raimundi comitis coniugisque eius Ermesindis comitisse, residentibus primatibus palatii Borrello [...] et aliorum nobilium sive ceterorum virorum ibidem assistencium». Vegeu també J. BAUCCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 257 (25 juliol 1016), p. 606-607.

35. Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 1010-1035», *Urgellia*, núm. 4, doc. 390 (1 novembre 1024), p. 98, doc. 350 (21 novembre 1017), p. 62, i doc. 425 (13 març 1029), p. 129.

36. P. de MARCA, *Marca hispanica*, any 994, *Appendix* núm. CXLIII.

37. CC, vol. III, segona part, doc. 269, 287 i 296, p. 426, 436 i 441, respectivament.

38. CC, vol. VI, segona part, doc. 620, p. 494.

39. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 437, p. 82.

40. CC, vol. VI, primera part, doc. 27, p. 98.

858,⁴¹ tretze en un judici de l'any 865,⁴² sis en un del 868,⁴³ set en el del 874,⁴⁴ deu en el judici del 875,⁴⁵ cinc en un judici del 876,⁴⁶ sis en un judici del 876,⁴⁷ set en un judici de l'any 879,⁴⁸ nou en el del 879,⁴⁹ set en el del 879,⁵⁰ quatre en el del 887,⁵¹ vuit en un judici del 901,⁵² només un en un judici de l'any 984,⁵³ tres en un judici del 26 de maig de l'any 987,⁵⁴ dos en un judici del 18 de desembre de l'any 993,⁵⁵ i només un en un judici de l'1 de novembre de l'any 1000.⁵⁶

Pel que fa als comtats de Pallars i Ribagorça, set jutges actuen en un judici del 29 d'abril del 910,⁵⁷ sis en un altre del 27 d'abril del 928,⁵⁸ un en un judici del juny del 962⁵⁹ i dos en un judici del 27 de febrer del 995.⁶⁰

Als comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada, set jutges actuen en un judici de l'any 817,⁶¹ onze en un judici de l'any 842,⁶² deu en un de l'any 843,⁶³ set en un de l'any 850,⁶⁴ sis en un del 879,⁶⁵ vuit en el de l'any 881,⁶⁶ vuit en un del 887,⁶⁷ sis en el de l'any 893,⁶⁸ cinc en un del 898,⁶⁹ tres en el del 921,⁷⁰ set en

41. CC, vol. VI, primera part, doc. 49, p. 109.
42. CC, vol. VI, primera part, doc. 56, p. 117.
43. CC, vol. VI, primera part, doc. 60, p. 122.
44. CC, vol. VI, primera part, doc. 81, p. 135.
45. CC, vol. VI, primera part, doc. 92, p. 143.
46. CC, vol. VI, primera part, doc. 93, p. 144.
47. CC, vol. VI, primera part, doc. 94, p. 146.
48. CC, vol. VI, primera part, doc. 120, p. 163.
49. CC, vol. VI, primera part, doc. 122, p. 166.
50. CC, vol. VI, primera part, doc. 123, p. 167.
51. CC, vol. VI, primera part, doc. 140, p. 181.
52. CC, vol. VI, primera part, doc. 164, p. 196.
53. CC, vol. VI, segona part, doc. 561, p. 456-457.
54. CC, vol. VI, segona part, doc. 572, p. 461.
55. CC, vol. VI, segona part, doc. 620, p. 493-495.
56. CC, vol. VI, segona part, doc. 647, p. 507-509.
57. CC, vol. III, segona part, doc. 113, p. 342.
58. CC, vol. III, segona part, doc. 134, p. 353-354.
59. CC, vol. III, segona part, doc. 188, p. 383.
60. CC, vol. III, segona part, doc. 297, p. 441-442.
61. CC, vol. V, primera part, doc. 7, any 817, p. 69-70.
62. CC, vol. V, primera part, doc. 19, p. 76.
63. CC, vol. V, primera part, doc. 20, p. 78.
64. CC, vol. V, primera part, doc. 30, p. 84.
65. CC, vol. V, primera part, doc. 52, p. 93.
66. CC, vol. V, primera part, doc. 53, p. 95.
67. CC, vol. V, primera part, doc. 63, p. 101.
68. CC, vol. V, primera part, doc. 84, p. 120.
69. CC, vol. V, primera part, doc. 91, p. 127.
70. CC, vol. V, primera part, doc. 171, p. 177.

un del 921,⁷¹ cinc en el del 950,⁷² sis en un del 951,⁷³ tres en el del 972,⁷⁴ un en un judici del 980,⁷⁵ dos en el del 983,⁷⁶ tres en el del 987⁷⁷ i tres en un del 987.⁷⁸

En el comtat d'Urgell, dos jutges actuen en un judici del 910,⁷⁹ un en el del 961,⁸⁰ un en el judici del 984,⁸¹ tres en el judici del 997,⁸² nou en el judici del 3 de juliol de 1002,⁸³ quatre en un judici celebrat entre els anys 1010 i 1033 en presència dels comtes Ramon i Bernat del comtat de Pallars-Ribagorça,⁸⁴ un en el del 1023,⁸⁵ dos en un judici del 1022,⁸⁶ un en el del 1024,⁸⁷ un en un del 1025⁸⁸ i un en el del 1027.⁸⁹

En el comtat de Barcelona, dos jutges actuen en un judici del 977,⁹⁰ un en el del 988,⁹¹ dos en un del 996,⁹² dos en el del 999,⁹³ dos en el del 1011,⁹⁴ dos en un altre judici del 1011,⁹⁵ un en el del 1013,⁹⁶ dos en el del 1016,⁹⁷ dos en

71. CC, vol. v, primera part, doc. 172, p. 178.
72. CC, vol. v, primera part, doc. 288, p. 267.
73. CC, vol. v, primera part, doc. 295, p. 275.
74. CC, vol. v, segona part, doc. 413, p. 365.
75. CC, vol. v, segona part, doc. 461, p. 422.
76. CC, vol. v, segona part, doc. 485, p. 436.
77. CC, vol. v, segona part, doc. 508, p. 456.
78. CC, vol. v, segona part, doc. 512, p. 459.
79. Cebrià BARAUT, «Els documents dels segles IX i X conservats a l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell», *Urgellia*, núm. 2 (1979), doc. 67, p. 56.
80. Cebrià BARAUT, «Els documents dels segles IX i X», doc. 143, p. 102.
81. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010, de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell», *Urgellia*, núm. 3 (1980), doc. 203, p. 35.
82. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010», doc. 252, p. 85.
83. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010», doc. 278, p. 108-109.
84. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 479 (1010-1033), p. 179-181.
85. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 372, p. 82.
86. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 380, p. 88.
87. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 390, p. 96.
88. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 398, p. 105.
89. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 416, p. 120.
90. F. UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona*, doc. 181, p. 358.
91. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. I, doc. 218, p. 183.
92. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. I, doc. 317, p. 267.
93. A. BENET I CLARA, *Diplomatari de la ciutat de Manresa (segles IX-X)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1994, col·l. «Diplomatari», núm. 24, doc. 277, p. 248.
94. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 437, p. 82.
95. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 439, p. 86.
96. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 452, p. 99.
97. J. BAUCELLS et alii, *Diplomatari de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 257, p. 606-607.

el del 1017,⁹⁸ dos en un altre judici del 1017,⁹⁹ un en el del 1018,¹⁰⁰ tres en el del 1023,¹⁰¹ tres en un del 1025,¹⁰² dos en un altre del 1025,¹⁰³ dos en un del 1029,¹⁰⁴ dos en el del 1028¹⁰⁵ i un en un judici del 1030.¹⁰⁶

Pel que fa als comtats d'Osona i Manresa, un jutge actua en un judici de l'any 900,¹⁰⁷ dos en el del 904,¹⁰⁸ tres en el del 913,¹⁰⁹ dos en el del 917,¹¹⁰ dos en un altre del 919,¹¹¹ quatre en el del 938,¹¹² dos en el del 997,¹¹³ tres en el del 987,¹¹⁴ quatre en el del 990,¹¹⁵ quatre en el del 996,¹¹⁶ dos en el del 999,¹¹⁷ un en un judici de l'any 1000,¹¹⁸ cinc en el del 1002,¹¹⁹ un en el del 1004,¹²⁰ un en un del 1022¹²¹ i un en el del 1029.¹²²

Quina conclusió podem extreure de les xifres anteriors? La que ens indica que al segle IX i fins a mitjan segle X els jutges actuaven col·legiadament i que a mesura que ens acostem a l'any 1000 el seu nombre disminueix, si bé hi ha algunes excepcions, és cert, en la composició dels tribunals de justícia. A vegades hi ha dos o tres jutges, i moltes vegades, un de sol. Aquesta reducció quantitativa del nombre de jutges no pot trobar la seva explicació en la consideració pels tribunals de la dificultat tècnica de la matèria que s'ha de tractar, que sol

98. Joseph MAS, *Notes històriques del bisbat*, doc. 364, p. 163.

99. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 464, p. 111.

100. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 470, p. 119.

101. J. BAUCCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 362, p. 737-740.

102. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 496, p. 148.

103. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 497, p. 148.

104. Joseph MAS, *Notes històriques del bisbat*, doc. 444, p. 205.

105. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 509, p. 161.

106. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 512, p. 166.

107. CC, vol. IV, primera part, doc. 45, p. 100 -101.

108. CC, vol. IV, primera part, doc. 57, p. 107.

109. CC, vol. IV, primera part, doc. 115, p. 150-151.

110. CC, vol. IV, primera part, doc. 168, p. 194-195.

111. CC, vol. IV, primera part, doc. 185, p. 204.

112. CC, vol. IV, primera part, doc. 443, p. 365-367.

113. CC, vol. IV, segona part, doc. 1229, p. 884-885.

114. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1526, p. 1089-1090.

115. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1595, p. 1139-1140.

116. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1736, p. 1232-1234.

117. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1825, p. 1294-1295.

118. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1840, p. 1303-1305.

119. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 668, p. 16

120. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 680, p. 27.

121. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 818, p. 153.

122. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 877, p. 202.

ser semblant, si no idèntica, si comparem la d'una època amb la de l'altra —gairebé sempre problemes relacionats amb la possessió i la tinença de la terra. El nombre de jutges tampoc no pot fixar-se en funció de l'índole del tribunal (comtal, vescomtal, episcopal, abacial, vicarial, immunista i privat o autònom), ja que tots presenten una composició molt similar i un tràmit processal idèntic. La generalització dels conflictes i la subsegüent multiplicació de les causes judicials d'índole civil, que s'intensifiquen a mesura que els esquemes feudals imperen a Catalunya, podria ser, en un principi, una raó sostenible per a explicar-nos el menor nombre de jutges en la composició dels tribunals, i més tenint en compte que la violència s'inicia a Catalunya a partir de l'any 1020. També podria ser-ho la multiplicació de les causes criminals a partir de la segona meitat del segle X, ja que el personal judicial, en tipificar els delictes i aplicar les composicions, havia de ser forçosament un personal més qualificat tècnicament, més especialitzat.

No són possibles, no obstant això, explicacions sectorials. I sí, en canvi, explicacions globals. La diferència en el nombre de jutges en els tribunals de justícia pot trobar una explicació raonable en les noves circumstàncies jurídiques i culturals arrelades a Catalunya a partir de la segona meitat del segle X.¹²³ Els historiadors esmentats en la nota que hi ha al peu d'aquesta pàgina van insistir tots ells en el progressiu desenvolupament jurídic de l'època, producte d'un ensenyament del dret més depurat tècnicament, que tractava gairebé sempre dels cercles catedralicis, sobre la base de la docència de la cultura jurídica visigòtica.

Dita cultura havia perviscut a través del *Liber iudiciorum*, si bé adaptat, això sí, a les vicissituds dels nous temps. Prova d'això són els nombrosos exemplars del *Liber* que circulaven per tota la terra catalana.¹²⁴ Alguns d'aquests eren rebuts per via testamentària per la gent de l'època. Quan el levita Seniofred dicta el seu testament, lliga molts béns seents a diverses esglésies. També lliga diversos béns mobles, entre els quals destaca el seu *Liber iudicum*: «et ipso meo

123. R. d'ABADAL I DE VINYALS, *L'abat Oliba, bisbe de Vic, i la seva època*, Barcelona, Aymà, 1948, col·l. «El Guió d'Or», 218 p. Reedició a: R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, vol. II, *La formació de la Catalunya independent*, esp. p. 232-236. R. GIBERT, «Enseñanza del derecho en Hispania durante los siglos VI-XI», *Ius Romanum Medii Aevi*, pars I, 5b, cc, Varese, 1967, p. 1-54. P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera*, vol. I, *Economia i societat pre-feudal*, vol. II, *Economia i societat feudal*, Barcelona, Edicions 62, 1979, p. 997. J. M. FONT RIUS, «L'Escola Jurídica de Barcelona», p. 78-100. A. M. MUNDÓ, «El jutge Bonsom», a *Liber iudicum popularis*, p. 101-117. A. IGLESIA FERREIRÓS, *El dret comú i Catalunya: Actes del Ier. Simposi Internacional, Barcelona, 25-26 de maig de 1990*, Barcelona, Fundació Noguera, 1991, col·l. «Estudis», núm. 2, p. 95-279.

124. Y. GARCÍA LÓPEZ, «L'edició de Zeumer i la tradició manuscrita del *Liber*», a *Liber iudicum popularis*, p. 31-65.

Libro Iudicum donare faciatis ad domum Sancta Eulalia, matrem ecclesiarum Res-silionensium». ¹²⁵ Segons el que es disposa en algun testament, es llega el producte de la venda del *Liber iudicum* per a misses en sufragi de l'ànima del testador: «Et ipsum meum Librum Iudicum vindere faciatis et ipsum precium pro anima mea». ¹²⁶ Els exemples esmentats constitueixen una prova evident que la cultura jurídica visigoda havia impregnat la vida quotidiana de la gent.

Amb això tracto d'expressar la idea que existeix una diferència abismal entre els jutges de l'una i l'altra èpoques. Els antics jutges del segle IX eren essencialment jutges pacificadors de conflictes, jutges que amb el seu testimoni certificaven realitats, jutges portadors més de la pau i el consens que del dret que jutges la funció principal dels quals era acabar els plets amb judicis rectes i justos: «in mallo publico per multorum causas ad audiendum et rectis et iustis iudiciis ad deffiniendum». ¹²⁷ És a dir, aplicant la seva experiència i el seu bon criteri, basat més en la naturalesa de les seves vivències que en un rigorós coneixement del dret, que, quan es va aplicar, sempre va ser el visigot. És cert que nombrosos jutges apliquen el codi visigot en els processos del segle IX. Però el seu engrossit nombre és expressiu d'alguna cosa: la major part d'aquests jutges eren gent no sabedora o poc coneixedora de la cultura jurídica del moment. En termes dels nostres dies, els qualificariem abans de jutges de pau que de professionals de la justícia.

En canvi, els jutges propers a l'any 1000 tenen una elevada formació integral, que s'exterioritza sobretot en les donacions i en els exordis de certes sentències, ¹²⁸ amb valoracions de tota índole, moltes d'aquestes tretes de l'Antic o del Nou testaments. Però, a més, els jutges del mil·lenni actuen no només com a escriptors, sinó com a autèntics professionals del dret, i quan duen a terme la seva funció d'aplicar la llei, l'apliquen de manera escrupolosa, si bé sense descuidar, quan ho creuen convenient, la justícia menor o l'equitat. Viuen el dret i la seva tècnica com un saber especialitzat perquè són veritables homes de lleis.

Són jutges que han rebut una sòlida formació jurídica a partir de la docència que altres jutges realitzen, en cercles preferentment eclesiàstics, sobre el *Liber iudiciorum*. També ho acredita que, al voltant de l'any 1000, els jutges tinguessin un coneixement més qualificat del dret. Per això podien ser nomenats individualment per l'autoritat comtal per a aplicar la llei en un territori o com-

125. CC, vol. VI, segona part, doc. 448 (25 agost 967), p. 386-387.

126. Així passa en un testament de l'any 1022: R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 825, p. 160.

127. CC, vol. V, primera part, doc. 53 (any 881), p. 95-96.

128. A tall d'exemple pot consultar-se aquesta sentència: CC, vol. V, segona part, doc. 512 (19 novembre 987), p. 459.

tat determinat.¹²⁹ L'expressió «iudicibus doctoribusque nostre legis», que es menciona en una donació alodial feta pel comte Miró II de Besalú a l'església de Santa Maria de Girona,¹³⁰ indica, si més no, que els jutges de la segona meitat del segle X actuaven com a transmissors dels coneixements jurídics de l'època, coneixements trets sempre del *Liber iudiciorum* i de la llei eclesiàstica. Posseïen, per tant, una preparació tècnica superior. L'expressió «clericus doctusque lege», que apareix en els diplomes com a aposició de certs subscriptors, en una majoria de casos eclesiàstics, ratifica la major vitalitat de la cultura jurídica en aquesta època.¹³¹

e) Per a concloure aquests aspectes sobre la composició dels tribunals de justícia, es pot afirmar que, després dels integrants, es mencionen en els diplomes «molts altres homes que en el lloc residien». «In presentia [...] boni homines», constaten gairebé tots els documents judicials sense excepció. A vegades amb altres fórmules semblants. Es tracta de personalitats locals de credibilitat rellevant, que vivien en el lloc on se celebrava el judici i que tant podien ser eclesiàstics com laics. En tot cas, eren gent amb una personalitat altament reconeguda en el lloc on es tramitava i on es veia l'objecte del litigi. Es mencionen en gran nombre, encara que la major part d'ells no es designen nominalment. No tenien un paper actiu en el curs del procés, ja que no prenién cap iniciativa. Representaven la participació de la comunitat en l'assemblea judicial, per això alguns es limitaven a firmar com a testimonis. La seva presència en el tribunal conferia autoritat a les seves decisions i garantia la seva condició com a assemblea pública. La publicitat constituïa una nota destacada dins del conjunt de les actuacions processals. Aquests bons homes eren espectadors de qualitat. I, cosa que és més important, de cara al futur, si es produïssin determinades eventualitats, com podia ser la pèrdua de les actes judicials, sempre podrien atorgar testimoni veraç que el plet havia finalitzat amb aquesta o amb aquella resolució. I sempre, un cop acabat el procés, la seva presència en el lloc constituïa una garantia que la sentència s'executaria amb diligència pel saig. Des d'un punt de vista social, no hi ha el més petit dubte que l'actuació del tribunal comtal constituïa un esdeveniment significatiu en la vida de la comunitat, representada en el tribunal a través dels *boni homines*.

129. Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 1010-1035», doc. 390, p. 97: «Unde per ordinationem Bonifilii Marchi iudicis constituti a predicto comite Ermengaudo in iam dicto comitatu». CC, vol. IV, tercera part, doc. 1864 (any 1000), p. 1323: «Convenimus pariter Guifredus et Marchus utriusque iudices in comitatu Minorisa ad ecclesiam Sancti Benedicto». Publicat parcialment a A. BENET I CLARÀ, *Diplomatari de la ciutat de Manresa*, doc. 278, p. 250.

130. CC, vol. V, segona part, doc. 388 (21 febrer 968), p. 350.

131. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1526 (any 987), p. 1090.

Certs historiadors han volgut veure en aquest element la supervivència de l'antiga assemblea popular germànica com a òrgan ordinari de l'Administració de justícia. Si això hagués estat així, els catalans haurien rebut aquesta influència dels francs, mai dels visigots, ja que l'ordenament jurídic d'aquest últim poble germànic, a més de ser essencialment legalista, era també judicialista, en el sentit que els jutges eren els dipositaris únics de la llei i pràcticament els únics que estaven investits pel monarca de la jurisdicció, sense que els correspongués l'exercici del poder de crear el dret.

Per tant, en el procés català de l'any 1000, dos elements trobaven, segons deia Font Rius,¹³² una complementarietat recíproca: d'una banda, la tradició jurídica visigoda, hereva del dret romà, que s'evidenciava en el paper preponderant del jutge en el desenvolupament del curs del procés, i, de l'altra, la tradició jurídica franca, que mitjançant la presència dels *boni homines* atorgava la condició de pública a aquesta assemblea judicial.

f) Composició tipus: el document de l'any 990 constata, una vegada s'ha descrit la complexa composició de l'assemblea judicial, l'expressió «com sol ser costum quan el senyor comte administra la justícia».¹³³

La figura del jutge constitueix una peça essencial, la més nuclear, de la composició dels tribunals de justícia en l'aparell processal d'aquesta època. El jutge és el gran protagonista del procés en la pre-Catalunya i en la Catalunya de l'any 1000. Podem dedicar-li una major atenció amb la finalitat, sobretot, de comprendre com es desenvolupava aleshores la pràctica de la funció judicial.

A vegades el jutge pot actuar com a president de la cort comtal quan aquesta actua com a tribunal, al costat sempre del comte. El judici celebrat al castell de Besalú el 21 de març de l'any 983 està presidit per Miró, bisbe i comte de Besalú, i pels jutges i clergues Orús i Ató, en presència d'un vescomte, de diversos prohoms i del saig. En aquest judici, com en molts altres, es tractava de determinar a quin dels dos litigants corresponia la propietat d'un alou.¹³⁴ El 26 de maig de l'any 987 se celebrava un altre judici presidit per Borrell II, comte de Barcelona i Osona, i per tres jutges. El judici finalitza amb l'evacuació d'un alou situat en el lloc anomenat d'Olivars, a Girona, a favor del monestir de Sant Pere de Rodes.¹³⁵ Una situació idèntica té lloc el 972 en un altre judici que finalitza amb la restitució d'uns alous situats a Besalú, al monestir de Sant Benet de Bages. Aquest judici

132. R. d'ABADAL I DE VINYALS i J. M. FONT RIUS, *Historia de España*, tom VII, p. 532.

133. A. FABREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 201, p. 412: «Sicut fieri adsolet quando domnus comes exercet suam justiciam».

134. CC, vol. v, segona part, doc. 485, p. 436-437.

135. CC, vol. v, segona part, doc. 508, p. 456-457. Vegeu també CC, vol. v, segona part, doc. 461, p. 422-423, on presideix un judici un jutge anomenat Joan.

està presidit per Miró, comte i bisbe, i per tres jutges, anomenats Joan, Orús i Odsén.¹³⁶ El mateix s'esdevé en un tribunal vescomtal reunit el 28 de juny de l'any 984.¹³⁷ En la jurisdicció privada el jutge acostumava a presidir el tribunal.¹³⁸

Com els altres membres del tribunal, el jutge és elegit per l'autoritat comtal, seguint la tradició jurídica visigoda segons la qual el jutge era nomenat gairebé sempre pel monarca.¹³⁹ Sovint els mateixos jutges es consideren ells mateixos nomenats, i hi ha molts documents judicials en els quals es testimonia aquest fet. «Cum enim iudices creati advertissent hoc», es constata en una sentència ferma emesa per la comtessa Ermessenda l'any 1000 amb motiu de l'ocupació fraudulenta d'unes propietats.¹⁴⁰ El 1024, en un judici celebrat a Guissona en el qual intervé com a jutge Ponç Bonfill Marc, que és el jurista més excel·lent de l'Escola Jurídica de Barcelona, es predica amb referència a aquest: «instituto a domno Ermengaudo comite in orgellitano comitato dirimere causas». El nomenament és per al comtat d'Urgell. La sentència dictada pel jutge esmentat concedeix les terres objecte del litigi al bisbe Ermengol de la Seu d'Urgell.¹⁴¹ Els mateixos jutges es consideren nomenats per l'autoritat comtal en un altre judici datat el 2 de novembre de 1029 i promogut per Mir Guillem contra Beliarda, la seva mare, sobre l'herència d'unes propietats: «diversorum causa remediorum constet iudices esse creatos».¹⁴² La composició «suos iudices» que es consigna en un diploma de l'any 923 s'ha d'interpretar amb la mateixa significació.¹⁴³

En la carta de franquícies de l'any 1025 atorgada per Berenguer Ramon I, comte de Barcelona, als ciutadans de la ciutat i el comtat de Barcelona, en reconèixer-los l'exempció de tota jurisdicció aliena a la del comte, es consigna de manera expressa que els nostres jutges han rebut la jurisdicció per delegació del comte.¹⁴⁴ En la carta que acabem d'esmentar sembla apuntar-se la idea de l'ini-

136. CC, vol. v, segona part, doc. 413, p. 365-367.

137. CC, vol. vi, segona part, doc. 561, p. 456-457.

138. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 818, p. 153.

139. *Liber*, II, 1, 15, p. 361, a *Liber iudicum popularis*, p. 360.

140. A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 345, p. 584.

141. Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. x, València, 1821, *Appendix* núm. XXVIII, p. 294. Regest a: Cebrià BARAUT, «Els documents del segle XI», doc. 391, p. 99.

142. P. de MARCA, *Marca hispanica*, *Appendix* núm. CCIV, col. 1045-1046, i doc. CLXXXI, any 1019, col. 1015. Regest a: Joseph MAS, *Notes històriques del bisbat*, doc. 444 (1 setembre 1029), p. 204-205. Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 1010-1035», doc. 391, p. 99: «Nos creati iudices».

143. CC, vol. III, segona part, doc. 134, p. 354.

144. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. I, *Textos*, Madrid i Barcelona, CSIC (Centro Superior de Investigaciones Científicas), 1969, doc. 19, p. 30: «In cuiuslibet audientia respondeatis aut distingui a quoquam paveatis, nisi solummodo in nostra recta et iusticiali presentia sive vicecomites predictae civitatis aut nostrorum iudicum vel eorum qui a nobis acceperint vim audiendi et iuste definiendi causas sibi prolatas».

ci del triomf de la justícia pública o comtal. S'estan establint les bases perquè la jurisdicció ordinària del comte recuperi el paper com a alt tribunal de justícia.

Altres composicions expressen el mateix ordre d'idees.¹⁴⁵ Ponç Bonfill Marc, en el plet entre l'abat Guitart i Mir Geribert, deixa constància que ha estat elegit per mandat comtal i dels seus primats per a resoldre els conflictes: «Ille vero postulatis sibi legalibus octo dierum induciis attulit idoneos testes Bonofilio Marci iudici, qui iussus atque informatus a principe et a primatibus patrie est dirimere causas».¹⁴⁶ El jutge esmentat insisteix en aquesta idea en dictar sentència en dos judicis, l'1 i el 2 de novembre de l'any 1024, en els quals té una participació molt activa. És nomenat pel comte Ermengol II d'Urgell i en aquesta ocasió dicta dues sentències en dos dies: «assistentibus ibidem iudice Bonofilio Marcho instituto a domno Ermengaudo comite in Orgellitano comitato dirimere causas».¹⁴⁷ La composició «Et cum hoc advertissent iudices creati, talem inde dederunt consilium» és una composició generalitzada.¹⁴⁸ En una confirmació de drets de l'any 1025 feta per Berenguer Ramon I als habitants de Barcelona, es consigna de manera expressa que els jutges són nomenats per l'autoritat comtal.¹⁴⁹

La pràctica de l'elecció dels jutges pel comte es manté durant tota l'alta edat mitjana: «Iudicaverunt iudices quos elegerunt domno Reimundus comes et domne Almodis comitisse».¹⁵⁰

Se celebren judicis que es prolonguen durant diversos dies, fins i tot amb intermitències entre les seves sessions. Una assemblea judicial inicia el judici en el monestir de Sant Cugat, judici que s'acaba a Monistrol de Mojà i en el qual es dicta a favor del monestir la possessió d'un alou que li havia estat donat per

145. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 523 (any 1032), p. 182: «cum iudices creati causa remediorum constet esse».

146. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 529 (3 juliol 1033), p. 186.

147. Jaime VILLANUEVA, *Viage literario*, doc. XXVIII, p. 294-299, i Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 1010-1035», doc. 390 i 391, p. 96-100.

148. J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 217 (14 abril 1014), p. 537-538.

149. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, doc. 168, p. 476-478: «In cuiuslibet audiencia respondeatis aut distringi a quoquam paveatis, nisi solummodo iura recta et iusticiali presencia sive vicecomitis predictae civitatis aut nostrorum iudicum vel eorum qui a nobis acciperint vim audiendi et iuste definiendi causas sibi prolatas».

150. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. III, doc. 556 (14 abril 1060), p. 1009-1010. Pròsper de BOFARULL I MASCARÓ, *Procesos de las antiguas cortes y parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia*, tom IV, Barcelona, 1849, doc. 49 (28 maig 1143), p. 87-88: «Super hoc in presencia comitis iudices ab ipso electi [...]».

la vescomtessa Geriberta.¹⁵¹ Les sessions d'un altre judici de l'any 1029 celebrat en el palau episcopal de Vic duren una setmana: «In hac vero audientia advocatus fuit iudex Guifredus ex iamdicte sedis channonicus et ibi presens adfuit Bernardus intus in episcopali palatio, ubi prefatus episcopus promptus ad hoc placitum peragendum cum suis vel iamdictis testibus legaliter preparatus exitit per dies sex, id est, a die lune usque sabbato».¹⁵²

La documentació conservada demostra que el jutge podia exercir la jurisdicció en diversos comtats, si bé per a exercir-la en cadascun d'aquests necessitava el nomenament del comte respectiu, nomenament en el qual havia de constar la delegació de les facultats jurisdiccionals. Dins del comtat respectiu actuava en qualitat de funcionari comtal.

Fins i tot la composició «seu et de iudice qui iussus est iudicare», repetida fins a la sacietat pràcticament en totes les actes processals d'aquesta època, porta implícit un nomenament per l'autoritat comtal, a més d'exterioritzar amb claredat que la funció essencial del jutge és garantir l'actuació del poder de jurisdicció i tutelar l'aplicació de les lleis, que són sempre en aquesta època la llei gòtica i la canònica. I el mateix cal dir de l'expressió «suos iudices».¹⁵³

La funció del jutge és una funció especialitzada. A més, una vegada constituït el tribunal i iniciat el judici, el jutge és el director tècnic del desenvolupament del curs del procés, que és acusatori, ja que s'inicia a instància d'una part. La seva funció, tal com ho testimonien pràcticament totes les actes processals de les quals tenim notícies, abasta una multitud d'actuacions que sempre tenen lloc davant de les dues parts litigants.

El jutge exerceix la potestat judiciària que li ha delegat el comte, la jurisdicció: el poder de dir a qui correspon el dret i a qui no. Com diu un document d'1 de novembre del 1024, la «judiciaria potestate».¹⁵⁴ Això significa que ell és l'interpret de la llei i que només a ell correspon aplicar-la, perquè només d'aquesta manera podrà resoldre amb justícia els múltiples conflictes que les parts li presenten. Vegem com es desenvolupava la pràctica de la funció judicial.

Utilitzaré a continuació dues actes processals tretes del diplomatari *Catalunya carolíngia* amb la finalitat de glossar alguns aspectes relacionats amb el pa-

151. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 512 (any 1030), p. 165-166.

152. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 877, p. 202. Vegeu un altre judici de l'any 1002 que va durar també diversos dies en aquesta mateixa obra: R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 668, p. 16.

153. Vegeu-ne un exemple a A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 345 (any 1000), p. 584.

154. Cebrià BARAUT, «Els documents del anys 1010-1035», doc. 390, p. 97.

per que el jutge tenia en el curs processal d'un litigi, que era sempre un paper central. El procés és el camí que s'ha de recórrer des que un tribunal de justícia es constitueix fins al moment de la resolució final, fins al moment del pronunciament de la sentència i de la seva execució.

La primera d'aquestes actes processals és, en realitat, una *exvacuatio* de l'any 995.¹⁵⁵

L'*exvacuatio* consisteix en el reconeixement, per part d'un dels dos litigants, del fet que determinada propietat de béns territorials, les pretensions dels quals es dilucidaven en el litigi, no li pertanyia, per la qual cosa es veia obligat a reconèixer, mitjançant una ordre judicial, que l'havia retingut de manera il·legal i havia de restituir-la al seu legítim posseïdor mitjançant un acte de traspass del dret de propietat. Aquesta *exvacuatio* està datada el 27 de febrer i té lloc en un judici del qual coneixen la jurisdicció comtal i el seu tribunal, que està presidit pels germans Ramon, Borrell i Sunyer, comtes del Pallars. Se celebra en presència de dos jutges, anomenats ambdós Fedac. Un d'ells és custodi del monestir de Santa Maria de Senterada, d'origens visigòtics, i l'altre ho és del castell de Llimiana. El judici conclou la determinació següent: els homes de la localitat de Salàs, part demandada, una vegada finalitzat el desenvolupament del procés, es veuen obligats a restituir al monestir de Sant Genís de Bellera els aous que estaven ocupant injustament, tant ells com els seus hereus, en dit comtat de Pallars. Els aous estan situats a la rodalia dels castells de Toralla, Ribert i Salàs, en el lloc conegut amb els noms de Censui i del riu Ribert.

Actua com a demandant Ató, abat del monestir esmentat, en la seva condició de mandatari o representant legal. Des del primer moment de la declaració que presta Ató, ordenada per la presidència del tribunal, es posa de manifest l'objecte del litigi, ja que Ató presenta la reclamació corresponent. Com que els demandats, els homes de Salàs de Pallars, no estan d'acord amb el contingut de la demanda o querella, se sotmeten a l'interrogatori dels jutges, els quals dirigeixen l'interrogatori i els pregunten si ells posseïen o no els aous, els molins i les vinyes en disputa. La contestació dels demandats, vuit laics i tres sacerdots, és rotunda: sí, posseïm aquests béns territorials, «nos illas tenemus». Els jutges continuen l'interrogatori i els demanen a través de quin títol jurídic havien adquirit els béns. I responen: els hem heretat dels nostres pares, que quan van morir ens els van deixar en herència. Afirmen que els posseeixen per genealogia.

Es posa de manifest una de les primeres funcions del jutge en el curs del procés: escoltar les reclamacions que els litigants formulen verbalment. Això ens permet conèixer l'objecte del litigi. Resulta tòpica en les actes judicials con-

155. Publicada a CC, vol. III, segona part, doc. 297 (febrer 995), p. 441-442.

servades l'expressió «In iudicio [...], seu de iudices qui sunt ab eo causa audire, dirimere et legibus deffinire».¹⁵⁶ En el nostre cas, perquè en altres documents judicials se'ns ofereixen una gran varietat d'eventualitats diverses, en dissentir els demandats del contingut de la reclamació del demandant, ambdós jutges inicien l'interrogatori en els termes referits anteriorment: prenent declaració, en primer lloc, als demandats, els homes de Salàs de Pallars, que presenten, a més, la prova documental en la qual fonamenten les seves pretensions.

Els dos jutges, que eren ben entesos, és a dir, experts, veient l'evidència de la prova, interroguen tot seguit l'abat Ató, a qui insten a presentar escrits que siguin anteriors als títols invocats pels demandats i al qual demanen si pot o no convèncer aquells homes i si pot o no respondre els escrits que presenten. A tot això, Ató contesta: tenim escriptures de propietat més antigues, «anteriores et meliores», que es remunten als temps de l'emperador Ludovic i als dels comtes del Pallars Ramon, Isarn i Llop, ja difunts. I insisteix, en les seves respostes a les preguntes que els jutges li han formulat, que, amb els títols de propietat que exhibeix, els alous en disputa pertanyen al monestir de Sant Genís de Bellera, i no a aquella colla d'homes que al·leguen que els tenen per herència, per genealogia. Per tant, la funció del jutge és manifesta. Una vegada iniciat el judici amb la presentació de la querella pel demandant, el jutge convida les parts, que demanen justícia en veu alta, a declarar. Totes les seves intervencions en el procés es fan oralment. El demandant pot actuar personalment i directa o a través d'un mandatari, *assertor* o *advocatus*. De la mateixa manera pot actuar el demandat. El jutge escolta les al·legacions que li formulen —una de les seves funcions és «audire causas», diuen els documents— i a continuació insta els litigants a exhibir les proves corresponents, una vegada fet l'interrogatori pertinent. Les parts poden presentar totes les proves que considerin necessàries, però són els jutges els qui les valoren i els qui elegeixen la modalitat de prova que els compareixents han de practicar, la qual ha de servir de fonament de la resolució judicial posterior. Les proves més habituals eren la documental i la testifical. Només en casos especials s'acudia al jurament, cosa que solia passar en casos vistos per tribunals eclesiàstics.

En el cas analitzat, sabem que la prova aportada per la part demandada és una prova escrita «illas cartulas quod preferrent in illo placito». També és escrita la que presenta el demandant. En alguns judicis es fixen terminis legals per a la presentació de les proves; segons els casos, un, dos o tres. En el que es considera aquí, no. S'inicià a partir d'aleshores el tràmit probatori pròpiament dit, amb la presentació de les proves, normalment escrits i declaracions testificals.

156. CC, vol. v, segona part, doc. 485 (any 983), p. 436.

Exhibides aquelles, els jutges van aprehendre dites escriptures, les van examinar, les van llegir amb diligència i van detectar-hi la veritat dels fets, que no havia de coincidir amb la veritat purament objectiva, per la qual cosa van establir que els alous en litigi pertanyien al monestir mencionat. La veritat és que la prova aprova. El jutge va valorar la prova i, davant la presentació de dues proves escrites, ambdues de contingut autèntic, es va decantar a favor de la contentiva dels títols de propietat més antics, que als seus ulls presenten major validesa i que són per això els que han d'acabar prevalent. Quan un testimoni fa una declaració distinta de la que consta per escrit, ha de valdre aquesta. Sempre ha de prevaldre la prova escrita sobre les altres proves aportades oralment. Es deixa sentir, un cop més, el pes de la tradició jurídica visigoda. Però el procés d'aquests anys tenia també el seu coeficient d'originalitat i deixava que el jutge, davant la presentació de dues proves escrites autèntiques, es decantés per la més antiga.

En altres situacions i davant de proves d'un valor molt similar, el jutge es decantava per dividir en dues parts iguals, una per a cada un dels litigants, la propietat que havia estat objecte de reclamació judicial.¹⁵⁷

De la mateixa manera, sempre que el demandat mostrés disconformitat amb les alegacions del demandant, negant-les, cosa que constituïa el supòsit més freqüent, havien d'iniciar-se a partir d'aleshores l'interrogatori del jutge a les parts i el tràmit probatori.

També un altre plet posterior en el qual intervé l'abat Oliba com a demandat es resol a favor del demandant per causa de la major antiguitat del seu títol. Dins del món del dret i en igualtat de condicions, l'antiguitat constituïa el millor dret. Es tracta del judici sobre el castell de Calaf, ventilat el 21 d'agost del 1038. Es va iniciar a Vic i va finalitzar al castell de Calaf, a la comarca de la Segarra. Va participar-hi activament Ponç Bonfill Marc. Es realitza la prova testifical. La concessió comtal es fa de la manera següent: la meitat en alou i l'altra meitat en feu. El vescomte Ramon va reclamar a l'església de Vic la restitució del castell de Calaf. Es va presentar el document de donació expedit pels comtes Borrell i Ermessenda. Reunit el tribunal, Oliba va contestar a la demanda presentant també l'escriptura de donació feta pels mateixos comtes a la seva església. Posteriorment, va reconèixer la major antiguitat del títol de la part contrària. I, sense esperar la sentència, va renunciar al castell.¹⁵⁸

157. Vegeu, respecte a aquesta qüestió, la Sentència de 19 de novembre de 987, a CC, vol. v, segona part, doc. 512, p. 459.

158. Plet resumit a R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, vol. II, *La formació de la Catalunya independent*, p. 242-244.

El mateix criteri havia prevalgut en un altre judici del 26 de juny de l'any 879 en el qual una llei de Lluís el Piadós va prevaldre sobre una carta de donació de Carles el Calb.¹⁵⁹

Tot seguit, els demandats, els homes de Salàs de Pallars i els seus hereus, reconeixen per escrit, davant del tribunal comtal, la veracitat dels fets i fan la corresponent restitució o renúncia a la pretensió dels seus drets, per la qual cosa fan constar un altre cop en l'escrit que es redacta a petició del jutge que aquesta (*l'exvacuatio*) és verdadera i no falsa. L'evacuació era una declaració explícita per la qual la part vençuda en judici reconeixia la justícia de la part contrària i feia deixament dels seus drets en favor d'aquesta. En l'exemple de referència l'exvacuació es formula en els termes següents: «recognoscemus nos, a petitione de Atone abbate, quod melius pertinet ipsi alodes ad domum Sancti Genesisii per suas scripturas quam ad nullum alium hominem». El reconeixement té lloc dins del mateix judici: «sed veraciter nos in vestro supra dicto iudicio». El judici en qüestió finalitza amb la fórmula més habitual d'aquests diplomes —«facta ista recognicione vel exvacuatione»—, la data i les firmes dels testimonis, dels comtes, dels jutges, del redactor del document i d'altres subscriptors. En altres casos, és el demandant la part que restitueix.¹⁶⁰ Dels tres comtes que presideixen, només Sunyer dóna instruccions tècniques a les parts litigants.

El segon exemple està tret d'un document judicial datat el 7 de maig de l'any 980 i referit al comtat de Besalú.¹⁶¹ Un cop més, es discutia davant del tribunal comtal presidit per Miró, comte de Besalú i bisbe de Girona, la propietat d'una heretat, que reclamava el representant (mandatari) del monestir de Santa Maria de Ripoll a un tal Ató, que la retenia en nom del seu fill Sunyer. La composició del tribunal és l'habitual en aquests casos. Hi intervé un sol jutge, que es diu Joan. El jutge escolta la reclamació del demandant feta a través del seu mandatari, Todebert, que al·lega que la comtessa Ava, ja traspasada, havia donat la propietat al monestir esmentat. Todebert demostra que té uns coneixements precisos de la cultura jurídica visigoda, ja que al·lega que ha consultat el *Libro Gotorum*, concretament el llibre II, títol I, llei XXIII, que reproduïx parcialment, una norma per la qual estableix que si una part, ordenant-ho el jutge, aporta testimonis per a depositar les seves declaracions verbals i l'altra part no atén els requeriments del jutge per a testificar en el judici i no s'hi presenta, respon al jutge rebre els testimonis, donar l'ordre corresponent per a fixar-los per escrit i donar aquest escrit, degudament segellat, a qui hagi fet la declaració

159. CC, vol. v, primera part, doc. 52, p. 93-94.

160. CC, vol. iv, segona part, doc. 1229 (16 març 977), p. 884-885.

161. Publicat a CC, vol. v, segona part, doc. 461, p. 422-423.

verbal, i prohibir a l'altra part, la que no s'ha presentat al judici, testificar en aquest.¹⁶²

Com que, per aplicació d'aquesta llei, la no-presentació en un judici, sense constar una autorització judicial, equivalia a una falsedat, el jutge va adjudicar l'alou al monestir de Santa Maria de Ripoll. I com que l'acusat havia actuat fraudulentament, va perdre el judici.¹⁶³

El jutge va demanar per escrit la presència del demandat perquè verifiqués el testimoni corresponent. En no personar-se aquest en el judici, el tribunal va pressuposar que s'havia comportat fraudulentament. Tot seguit, el jutge, auxiliat pel saig i el subsaig, va prendre jurament als testimonis.

Aquest document de l'any 980, a diferència del del 995, la prova del qual es va basar en escriptures, presenta la particularitat següent: el jutge va ordenar que les declaracions orals aportades pels testimonis, que es mencionen nominalment, es fixessin per escrit per a ser jurades sobre l'altar de l'església de Sant Joan de Besalú. Per això, aquestes declaracions jurades contingudes en un document escripturat, que solia addicionar-se a l'acta processal, es coneixen en la pràctica diplomàtica amb la fórmula «condiciones sacramentorum». El document, a més, menciona la composició del tribunal, l'objecte del litigi i les deposicions dels testimonis, que expliquen el que van veure, sentir o fer de manera detallada, i finalitza amb la fórmula «facta condicione» i la data. Les declaracions jurades estaven dotades de força vinculant per als casos futurs, per la qual cosa podien ser presentades com a precedents judicials, i per això era necessària l'escripturació. Una vegada més, el judici finalitzava sense que s'arribés a pronunciar la sentència.

Al començament del document, que s'inicia amb la composició «condiciones sacramentorum», s'esmenten altres funcions del jutge en una oració tò-

162. *Liber iudicum popularis*, II, 1, 25, p. 366: «Si vero, hordinante iudice, una pars testes aduxerit et, dum oportuerit eorum testimonium debere recipi, pars altera de iudicio se absque iudicis consultu subtraxerit, liceat iudici prolatos testes accipere, et quod ipsi testimonio suo firmaverint, illi, qui eos protulit, sua instantia consignare. Nam ei, qui fraudulenter se de iudicio sustulit, producere testem alium omnino erit illicitum».

163. CC, vol. v, segona part, doc. 461, p. 422-423, diploma editat per primera vegada: «Unde supradictus iudex vel saione misimus nostrum missum cum epistola vel sigillum ad omine nomine Suniario, qui est filius de iamdicto Atone, que se presentavit in iam dicto placito per iam dicto filio suo et inibi de placito presentabat suo testimonio. Et invenimus in eos mendacium et falcitatem, et iamdictum Suniario noluit venire ad consultum iudicium in castro Bisilduno et sic se substraxit fraudulenter de iamdicto placito pro iamdicto filio suo». Vegeu casos similars a Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 1010-1035», doc. 252 (30 novembre 997), p. 85-86, i doc. 233 (any 993), p. 65-67: un home anomenat Segari havia usurpat els delmes de Lampedes pertanyents a l'església de Sant Jaume de Frontanyà i com que no va presentar les proves que els jutges li demanaven, va perdre el plet perquè la seva actuació es va considerar fraudulenta.

picament utilitzada en les actes processals d'aquesta època: «iudice qui iussus est iudicare, audire causas, dirimere vel legibus definere». El jutge havia de resoldre els conflictes amb judicis rectes i justos fonamentats en les lleis, i a ell i només a ell corresponia jutjar, de manera que tots els qui acudien a un judici poguessin rebre la justícia del tribunal. Segons va demostrar Font Rius, la llei aplicada pels jutges no era altra que la del *Liber iudiciorum*, que era la norma corrent.¹⁶⁴

Els jutges, laics o clergues, constituïen una peça molt important dins de la societat catalana d'aquella època, no només per les seves actuacions netament judicials, tant en els actes propis de la jurisdicció voluntària com en els de la via contenciosa, sinó també per la seva intervenció en nombrosos convenis i arbitratges particulars en els quals, amb el seu consell, els actors donaven per finalitzat judicialment un assumpte controvertit. A més, actuaven com a escrivans i assessoraven les parts en tot tipus d'operacions estrictament negocials. Tot això els va dotar d'un provat prestigi jurídic, però també d'un enorme poder social i econòmic. Per les seves actuacions percebien elevats ingressos. Per un judici, el jutge Ponç Bonfill Marc va percebre tres-cents sous.¹⁶⁵ Font Rius ha demostrat que el jutge Orús posseïa un haver immobiliari considerable.¹⁶⁶ Són nombrosos els testimonis documentals conservats que ens informen sobre les transmissions o adquisicions patrimonials dels jutges.¹⁶⁷

5. MORFOLOGIA DE LES FONTS PER AL CONEIXEMENT DE L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA

Des d'un punt de vista formal, són diversos els tipus de diplomes que ens han transmès testimonis sobre l'actuació dels jutges en el desenvolupament del procés. Tots evidencien el procediment seguit en el judici durant el desenvolupament gradual del procés. No sempre és possible apreciar uns contorns ben definits entre els diversos documents que presentem. Els glossarem a continuació.

164. J. M. FONT RIUS, *Historia de España*, tom VII, p. 525, amb una selecta bibliografia en la nota 62 sobre la inspiració gòtica del sistema processal català. Vegeu en aquesta mateixa obra, en la nota 11 (p. 534), bibliografia sobre la pervivència de la llei gòtica a Catalunya.

165. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 390, p. 96.

166. J. M. FONT RIUS, «L'Escola Jurídica de Barcelona», p. 81.

167. Per exemple, el del jutge Guifré sobre la compra d'un alou l'any 1015: R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 755, p. 101. O el del jutge Orús sobre l'adquisició d'una propietat per compra l'any 993: A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 238, p. 459.

5.1. «SCRIPTURA RECOGNITIONIS VEL EVACUATIONIS»

A més de l'exemple analitzat de l'any 995, conteniut d'una projecció d'evacuació tipus, en moltes altres situacions va tenir lloc el deixament de drets del litigant vençut a favor de la part contrària dins del desenvolupament del judici, amb la qual cosa l'evacuació constituïa un document que acabava desprenent-se de la corresponent acta judicial i esdevenia un instrument independent. Per això, les diferències formals entre l'acta judicial pròpiament dita, contentiva del nom del judici, de la menció de la seva presidència, de l'objecte del plet, dels membres que integren el tribunal, de la reclamació presentada pel «querelosus», amb les al·legacions que la fonamenten, de la contestació dels demandats, dels interrogatoris a les parts, de la presentació per aquestes de les proves pertinents, de la valoració que d'aquestes proves realitza l'autoritat judicial, de les diligències executòries i del reconeixement escrit de la renúncia de drets ordenada judicialment, tendeixen a desaparèixer per mixtificació d'ambdós desenvolupaments en un document judicial únic. La restitució d'unes terres o drets troba el seu fonament en una anterior apropiació o invasió d'aquestes mateixes: «sed iniuste et absque lege invasit ipsum alaudem».¹⁶⁸ L'evacuació del litigant vençut en judici s'expressa en primera persona: «me recognosco vel exvacuo in vestrorum iudicio». Va acompanyada de la manifestació que no pot ni podrà provar les seves pretensions jurídiques. I també del reconeixement exprés que els drets en disputa pertanyen a l'altra part litigant i que tot això anterior ha tingut lloc dins del judici.¹⁶⁹

Amb tot això es posa termini al document judicial, que es tanca diplomàticament amb les fórmules generalitzades «Facta recognicione vel exvacuacione», «Scriptura de donationis atque evacuationis», «Scriptura recognitionis vel evacuationis» o «Facta proffessione vel evacuatione et conlaudatio», seguides de la data puntual,¹⁷⁰ o amb altres fórmules similars.

L'acta judicial s'ha transformat en una acta d'*exvacuatio*, sense que entre ambdues puguin apreciar-se uns contorns precisos i definits. Tot el procediment

168. En un judici de l'any 999, a A. BENET I CLARÀ, *Diplomatari de la ciutat de Manresa*, doc. 277, p. 249.

169. En un altre judici de l'any 984. CC, vol. VI, segona part, doc. 561, p. 457: «Set nos iam supradicti in omnibus nos recognoscimus vel exvacuamus, quia exinde non posumus abere nec scripturas neque nullum documentum nec nullam vocem veritatis per quam ipsas terras convincere posumus nec modo nec ulloque tempore; sed hodie per lege et justicia plus debet esse de isto predicto Bernardo vicescomite vel de frate suo, Sallane episcopo, quam de nos aut de ullumque hominem. Et ea que dicimus recte veraciter nos recognoscimus vel exvacuamus in vestrorum iudicio».

170. CC, vol. V, primera part, doc. 288 (any 950), p. 268, i doc. 172 (any 921), p. 179. CC, vol. V, segona part, doc. 508 (any 987), p. 456-457. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1595 (any 990), p. 1140, i doc. 1825 (any 999), p. 1295.

anterior, juntament amb les seves lògiques diligències, apareix esplèndidament documentat en un judici del dia 16 de març de l'any 977 pel qual Bonfill, representant legal del comte Borrell II de Barcelona, reconeix, amb el consentiment comtal, que els habitants de Vallformosa posseeixen la vall com a alou lliure i franc.¹⁷¹

Un altre exemple basat en la impossibilitat de provar té lloc en un judici de l'any 999 celebrat davant del comte de Barcelona, Ramon Borrell, i pel qual es restitueix un alou al monestir de Sant Benet de Bages. Freqüentment, la *professio* o *exvacuatio* es basava en la manca de proves —«quia non possum probare hoc, nec per testes, nec per ullum indicium veritatis»— o en la falsedat de les presentades.¹⁷² Al marge d'aquestes actuacions judicials de restitució consignades dins del curs del judici, es redactaven al marge d'aquest, de manera autònoma i separada, altres actes similars, casos en els quals el document escripturat adoptava la forma d'una donació. Aquest supòsit té lloc l'any 1029 quan el comte Ermengol II d'Urgell restitueix a l'església de Santa Maria de la Seu i a la seva canònica la possessió de la vila de Tuixén, amb els seus termes i les seves pertinences.¹⁷³

Els exemples esmentats anteriorment són altament significatius, ja que evidencien que aquells judicis, si eren civils, podien finalitzar sense una sentència. La sentència no era un element essencial i necessari dins d'un procés civil.

L'evacuació requereix:

a) L'existència d'una reclamació judicial sobre una propietat o un bé per part del posseïdor legítim.

b) Una invasió o apropiació il·legal i fraudulenta per part d'un tercer («in-iuste et contra legem»), per la qual cosa aquest legítimament mai no podrà provar les seves pretensions, ni testificalment ni documentalment.

c) La restitució de l'evacuador, mitjançant una ordre del jutge, al seu propietari. És una renúncia de drets a favor d'un tercer.

d) El reconeixement per escrit que la restitució és verdadera, cosa que s'aconsegueix quan l'evacuador firma l'acta d'evacuació corresponent, en la qual es compromet a no pertorbar de cap manera en el futur el legítim posseïdor i a renunciar a tots els drets que pugui tenir en l'assumpte.

L'objecte de la restitució requeria normalment sobre alous. Però podia recaure també sobre drets, per exemple, d'una tercera part dels drets de pastura de

171. F. UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona*, doc. 181, p. 358-359. Diploma reeditat recentment per A. BENET I CLARÀ, *Diplomatari de la ciutat de Manresa*, doc. 124, p. 129-131.

172. A. BENET I CLARÀ, *Diplomatari de la ciutat de Manresa*, doc. 277, p. 248-249. Vegeu altres exemples comparables a CC, vol. VI, segona part, doc. 561 (any 984), p. 456-457; CC, vol. V, segona part, doc. 413 (any 972), p. 365-366.

173. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 425, p. 129-130.

determinades terres. Com passa en l'evacuació judicial davant del tribunal de Guifré, comte de Besalú, actuada l'any 950 per Gaugí, mandatari de diverses viles situades en aquest comtat, a favor de l'església de Santa Maria de Girona i del bisbe Gotmar, que eren els posseïdors legítims dels drets esmentats en virtut de preceptes reials aportats en el judici.¹⁷⁴

No és infreqüent que la restitució, basada en la falta de proves, es fonamenti en el reconeixement d'haver edificat cases i plantat vinyes de manera il·legal. És, per exemple, el cas de la que duen a terme alguns particulars en favor de la catedral de Girona l'any 921 davant d'un tribunal presidit per Miró I, comte de Besalú.¹⁷⁵

A vegades la restitució es fonamentava en la tinença continuada d'un bé durant trenta anys o més com a alou propi, sense interrupció legal, de manera que, per llei i per justícia, havia de ser transferit al seu legítim posseïdor.¹⁷⁶ La restitució es presentava com a «pactum redditionis».¹⁷⁷

Però es van produir moltes altres eventualitats distintes de les descrites anteriorment per les quals el plet podia finalitzar sense arribar al moment de la resolució final del tribunal amb una sentència. Es tractava d'aquells casos en els quals el demandat, com que no podia aportar proves sobre els seus suposats drets, o com que les aportades no eren idònies, rebia un mandat del jutge en el qual l'instava a restituir a favor del demandant, o bé personalment, o bé a través del seu mandatari, el bé la propietat del qual es dilucidava en el litigi.

Aquesta situació tingué lloc en un judici celebrat al castell de Besalú davant del tribunal comtal presidit per Miró, bisbe de Girona i comte de Besalú, el 23 de març del 983. El representant legal de l'abat del monestir de Santa Maria de Ripoll, dit Guillem, va reclamar a Guistremir, mandatari dels habitants dels llocs de Juïgues i de Coscorio, al terme de Vilademuls, situats al comtat de Besalú, la propietat de l'alou situat entre els dos llocs esmentats per al monestir de Ripoll. El cenobi havia adquirit aquesta hisenda per mitjà de la donació que li havia fet en morir Ranló, abadessa de Sant Joan de les Abadesses, la qual, al seu torn, l'havia adquirit per herència paterna. La reclamació del demandant es fonamentava en el

174. CC, vol. v, primera part, doc. 288, p. 267-268. A més, en aquest document s'ofereixen dades molt precises sobre la composició del tribunal comtal.

175. CC, vol. v, primera part, doc. 172, p. 178-179; vegeu també el doc. 172, p. 179: «[...] et facimus nostra evacuatione, eo quod negare non possumus in vestrorum supradictorum presentia, qualiter unde nos petivit supradictus Obtadus per mandato supradicto episcopo quod nos hedificavimus domos et vineas iuxta terminos de sua villa Baschara».

176. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. I, doc. 136 (any 1018), p. 428-430).

177. J. BAUCCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 417-418 (12 juliol 1028), p. 809-810.

fet que la part contrària havia posseït l'alou de manera fraudulenta. El tribunal va preguntar a Guistremir si podia presentar escrits, una prova legítima o algun altre indici de veritat que pogués fonamentar que la possessió de l'alou corresponia a la part que ell representava. Els jutges li van concedir els terminis legals per a la preparació i la presentació de la prova o les proves. Com que no va poder exhibir ni escriptures ni testimonis, els jutges li van ordenar que restituís al monestir de Ripoll l'alou que havia donat lloc al plet, cosa que va fer mitjançant un escrit que va qualificar com a seu i com a vertader.¹⁷⁸

En aquest judici de l'any 983, firmen l'acta de reconeixement i evacuació els qui en aquests casos acostumen a fer-ho, incloent-hi el saig Eldemar. Però, a més, la firma i la redacta Ervigi, prevere, sobrenomenat Marc, un dels juristes més prominents de l'Escola Jurídica de Barcelona, de qui es coneix bé la seva funció com a notari i del qual cada vegada van coneixent-se nous documents judicials que l'impliquen en la pràctica forense. Altres actuacions similars d'Ervigi Marc són les referides a un plet de l'any 987 del qual redacta l'acta judicial corresponent, però actuant com a jutge d'un tribunal comtal;¹⁷⁹ també forma part d'un tribunal comtal i redacta l'acta judicial corresponent;¹⁸⁰ com a prevere i jutge, redacta i subscriu actes processals;¹⁸¹ com a testimoni, firma en un judici comtal de l'any 1002;¹⁸² com a prevere i jutge, redacta i subscriu documents d'aplicació del dret, gairebé sempre alienacions i donacions;¹⁸³ com a membre d'un tribunal de justícia;¹⁸⁴ també intervé en una restitució¹⁸⁵ i en la publicació

178. CC, vol. v, segona part, doc. 485, p. 436-437.

179. CC, vol. v, segona part, doc. 512, p. 458-459.

180. CC, vol. iv, tercera part, doc. 1526 (any 987), p. 1090; vegeu el mateix en el doc. 1736 (any 996), p. 1234, i el doc. 1864 (any 1000), p. 1323; i també a J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. i, doc. 317 (any 996), p. 267-268.

181. A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 201 (28 març 990), p. 412. CC, vol. iv, tercera part, doc. 1525 (1 desembre 987), p. 1090; doc. 1736 (28 juliol 996), p. 1234, firmant una acta judicial, i doc. 1864 (28 setembre 1000), p. 1323, actuant com a redactor d'una acta processal pertanyent a la jurisdicció privada.

182. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010», doc. 278, p. 109.

183. A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 237 (25 febrer 993), p. 458-459; CC, vol. vi, segona part, doc. 579 (14 febrer 988), p. 466, i doc. 582 (15 febrer 988), p. 469; CC, vol. iv, segona part, doc. 1122 (29 juny 972), p. 814, on figura com a testimoni en una donació comtal, potser en la seva primera aparició actuant en l'àmbit de la funció notarial.

184. J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. i, doc. 129 (2 juny 1009), p. 425; doc. 66 (19 octubre 1005), p. 346-347; doc. 77 (19 agost 1006), p. 360-361, firmant unes donacions, i doc. 118 (29 gener 1009), p. 409-411, intervenint en un altre acte negocial de la jurisdicció civil.

185. J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. i, doc. 150 (anys 1009-1010), p. 450-452.

d'un testament sacramental;¹⁸⁶ com a jutge i testimoni, intervé en una donació comtal;¹⁸⁷ també intervé com a subscriptor d'un document judicial.¹⁸⁸

Un altre exemple similar, dilucidat davant d'un tribunal presidit pel vescomte Bernat, del comtat de Conflent, que en les absències del comte el suplía en les seves funcions, acaba, per falta de proves, atribuint les terres en disputa al demandant, que era el mateix vescomte, el mandatari del qual, Aguard, havia presentat la reclamació corresponent contra uns camperols que les retenien injustament.¹⁸⁹

Altres vegades, davant la inconsistència de les declaracions del demandat, el jutge ordena restituir al demandant els alous en disputa, per la qual cosa aquell ha de firmar l'«scriptura exvacuacionis», en la qual fa un reconeixement exprés que els alous ja no li pertanyen.¹⁹⁰

En totes les projeccions esmentades de supòsits d'evacuació, el tràmit probatori aspirava a posar de manifest no tant que s'havia arribat al descobriment dels fets objectius, sinó que per al dret bastava que l'assumepte conflictiu de què es tractés tingués una prova suficient. La veritat provada prevalia per sobre de la veritat estrictament formal.

186. J. BAUCCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. I, doc. 142 (3 octubre 1010), p. 440-443, en la que potser va ser una de les seves últimes participacions actuant en la realització d'una activitat negocial.

187. J. BOLÓS, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix (segles X-XV)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006, col·l. «Diplomataris», núm. 42, doc. 27 (1 febrer 988), p. 103.

188. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 668 (any 1002), p. 17. Vegeu altres referències documentals sobre l'activitat notarial i forense del jurista Ervigí Marc a A. IGLESIA FERREIRÓS, *La difusió del derecho común en Cataluña*, p. 251-253, i a J. M. FONT RIUS, «L'Escola Jurídica de Barcelona», p. 82-87.

189. CC, vol. VI, segona part, doc. 561 (28 juny 984), p. 457: «Unde vos supradictus iudex nos interrogastis diligenter plures vices et placitos legitimos nobis dedistis, quid ad hec respondere-mus aut si potuebamus exinde aut scripturas aut ullum documentum aut ullam vocem aut ullum indicium veritatis per quam ipsas iam dictas terras convincere potuissemus aut non. Set nos iam supradicti in omnibus nos recognoscimus vel exvacuamus, quia exinde non posumus abere nec scripturas neque nullum documentum nec nullam vocem veritatis per quam ipsas terras convincere posumus nec modo nec ulloque tempore; sep hodie per lege et per iusticia plus debet esse de isto predicto Bernardo vicesomite vel de fratre suo, Sallane episcopo, quam de nos aut de ullumque hominem. Et ea que dicimus recte veraciter nos recognoscimus vel exvacuamus in vestrorum indicio».

190. CC, vol. V, segona part, doc. 413 (1 gener 972), p. 365-366. En aquesta acta, «Rudesindo, predicto iudice SSS*, qui hunc ista scriptura recognicionis vel exvacuacionis laudavit atque firmavit».

5.2. NOTÍCIA

No és infreqüent que la resolució final del judici es concreti en la determinació i la fixació, per part d'uns testimonis que són elegits, dels límits territorials de la hisenda en disputa. Això va passar quan Sentill, abat de Santa Maria d'Arlés, va presentar una querella davant del tribunal de la comtessa Ermenegards i del seu fill Berenguer, bisbe d'Elna. La reclamació es va interposar a Castellnou, al comtat de Vallespir, per raó dels límits de l'alou de Torderes, que antigament, en el moment de la seva adquisició, s'havien determinat, però que després no s'havien respectat de manera escrupolosa. Sens dubte, sobre els antics límits s'havien produït invasions (edificacions i rompudes sense permís dels monjos del monestir). La comtessa va escoltar amb diligència la reclamació i va requerir el consell als jutges, que eren dos. Aquests li van respondre reproduint literalment un precepte legal del *Liber iudiciorum*, concretament el II, 4, 2, que regulava els requisits que havien de tenir-se en compte en les declaracions testificals i la forma en què el jutge havia de fer la seva valoració.¹⁹¹ Escoltat el consell «quod lex precipit», el tribunal va ordenar als majors del lloc que escollissin, davant de l'església de Sant Martí, tres testimonis experts, que van fer el degut jurament, ja que, segons el precepte esmentat del *Liber*, els testimonis no poden ser considerats com a tal si no juren. Els tres testimonis, els noms dels quals s'indiquen, van recórrer i establir els antics límits de la propietat, i després van dividir el territori entre les viles del lloc. Amb el nom de *notitia* es designen l'inici i el final del document escripturat.¹⁹²

En el diploma anterior, a més, se'ns ofereixen dades importants per al tema de la cort comtal en aquesta època. Primer, que la cort era nòmada, ja que la querella es va presentar davant del tribunal reunit al lloc de Castellnou, al comtat de Vallespir, lluny de la residència habitual de la comtessa. També era nòmada la d'Urgell. En presència del comte d'Urgell Ermengol, del comte Berenguer de Barcelona, de la comtessa Ermessenda i dels seus magnats, el jutge Ponç Bonfill

191. *Liber iudicum popularis*, II, 4, 2, p. 382. Existeix una traducció catalana moderna del *Liber iudiciorum*: J. BELLÉS I SALLEN, J. ALTURO I PERUCHO, J. M. FONT RIUS, A. MUNDÓ i A. OLIVAR (cur.), *Llibre dels indicis: Traducció catalana moderna del Liber iudiciorum*, Barcelona, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 2008, col·l. «Textos Jurídics Catalans», núm. 1, subcol·l. «Lleis i Costums», núm. 2, p. 70. Segueix l'edició de K. Zeumer.

192. CC, vol. VI, segona part, doc. 620 (18 desembre 993), p. 493-496: «Notitia edita de anticis terminos et limites comprobatos et veraciter demonstratos et de divisione que fuit facta per ipsos terminos qui sunt inter alodes vel villares que nuncupant Tordarias sive villas et villarunculis qui sunt circa predicto alode Tordarias, id est, villas que nuncupant Tapias et Furchas et Altedo et ipsum Villare».

Marc dicta una sentència a l'església de Sant Pere del castell de Pons per la qual mana que es restitueixin unes propietats retingudes injustament.¹⁹³ Un altre judici davant del mateix tribunal comtal té lloc un dia després a Guissona. La sentència dictada pel jutge esmentat, segons les lleis dels gots, va ser favorable al bisbe Ermengol.¹⁹⁴ La presència constant de la cort comtal barcelonina reunida en esglésies i monestirs, a més del palau comtal, amb la finalitat d'administrar justícia, ens demostra que dita cort era, també en aquesta època, itinerant. La justícia es rebia de manera circumstancial, aprofitant la presència de la cort en tal o tal altre lloc. En segon lloc, acompanyaven la comtessa els pròcers que vivien en el comtat esmentat,¹⁹⁵ o els que circumstancialment es trobaven a les zones properes al lloc en el qual s'havia originat el conflicte. Amb això sembla indicar-se que aquest element nobiliari, que mai no falta en la constitució dels tribunals d'aquesta època, no va dur a terme, durant el desenvolupament del procés, activitats judicials efectives, de manera que aquestes quedaven a les mans dels jutges, que tant podien ser laics com eclesiàstics. La composició del tribunal amb jutges laics i jutges eclesiàstics és una composició d'utilització generalitzada, amb predomini, no obstant això, dels eclesiàstics. En un judici de l'any 849 sobre l'ocupació fraudulenta d'uns béns eclesiàstics, hi intervenen quatre jutges qualificats com a «canonicos et mundanos».¹⁹⁶ Pròcers i magnats conferien autoritat moral a l'acte judicial i amb la seva assistència garantien la publicitat de la resolució de l'assemblea judicial. Que els jutges només podien conèixer de les causes seculares, com diu el diploma referenciat «iudices qui iussi sunt negotias seculares iudicare», permet inferir que el tribunal comtal no podia conèixer de les causes canòniques, que quedaven reservades als tribunals eclesiàstics.

A vegades, amb el nom de *notitia* els documents recullen el que en realitat són resolucions judicials dirigides a la conclusió d'un judici determinat. Aquest és el cas, per exemple, de la decisió judicial de l'any 987 per la qual s'estableix de dividir un bosc en dues parts iguals, una per a cadascun dels dos monestirs que el reivindicaven.¹⁹⁷

193. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 390 (1 novembre 1024), p. 96-99.

194. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 391, p. 99-100.

195. CC, vol. VI, segona part, doc. 620 (18 desembre 993), p. 494: «cum suos proceres qui in predicto commanent comitatu».

196. Regest a Cebrià BARAUT, «Els documents dels segles IX i X», doc. 15, p. 32.

197. CC, vol. V, segona part, doc. 512, p. 458-459.

5.3. «CONDICIONES SACRAMENTORUM»

Ja hem apuntat anteriorment que era el jutge qui dirigia el desenvolupament del procés. Una vegada havia escoltat i interrogat els litigants amb diligència, els instava a presentar la prova, de manera que s'iniciava aleshores, una vegada observats els terminis legítims concedits, el tràmit probatori. S'utilitzaven dos tipus de prova: l'escrita i l'oral. Aquesta última havia de dur-se a terme per mitjà de testimonis legítims. La prova es podia exigir a ambdues parts, demandant i demandada, o només a una, normalment la demandant. Això depenia de la valoració que el jutge fes de la prova. Els testimonis, en nombre variable, però mai menys de dos o tres, solien al·legar en veu alta que coneixien i sabien la veritat sobre el problema que en el judici s'havia de dilucidar, problema que era sempre d'índole civil i que versava normalment sobre a quina de les dues parts litigants corresponia la propietat privada de determinats béns territorials, casi sempre alous. A vegades la discussió arribava als drets inherents a l'heretat. Una vegada feta la deposició dels testimonis, el jutge els ordenava que fixessin per escrit el que havien testificat perquè ho juressin en la seva condició de testimonis, motiu pel qual aquests documents escripturats s'inicien amb les paraules «condiciones sacramentorum», que s'addicionaven a l'acta judicial corresponent. D'acord amb la tradició jurídica visigoda, les declaracions testificals només eren vàlides si es juraven. Els testimonis apareixen esmentats en els documents judicials i es presenten donant un sol testimoni. Han de ser legítims, idonis i verídics. La declaració jurada tenia lloc amb les mans esteses sobre l'altar d'una església. El jurament en el Senyor va acompanyat de la clàusula que el que s'ha testificat és fidel i verdader, per la qual cosa no pot contenir ni frau ni engany. Aquestes condicions jurades solien donar lloc a la conclusió del judici, però també podien ser objecte de recusació per la part contrària. El document solia finalitzar amb les fórmules «late condiciones», «facta condiciones» o «factum iudicio», a les quals seguien la data respectiva i els noms dels seus subscriptors, així com el del seu redactor.

Les consideracions anteriors, les inferim de la lectura i la interpretació de les tres actes judicials següents: la corresponent a un judici de l'any 962 presidit per Guillem, comte de Pallars, i el jutge Auger, en el qual uns testimonis presenten declaració jurada a l'església d'Alaó sobre la deïxa d'unes plantacions de vinya a favor d'Alaó;¹⁹⁸ la d'un altre judici de l'any 980 celebrat al castell de Besalú davant del tribunal presidit per Miró, comte de Besalú i bisbe de Girona, pel qual uns testimonis presten declaració jurada a l'església de Sant Joan de Be-

198. CC, vol. III, segona part, doc. 188, p. 383.

salú sobre la propietat d'un alou que havia estat donat al monestir de Ripoll per la comtessa Ava, ja difunta;¹⁹⁹ i la d'un altre judici de l'any 987 presidit per Oliba I, comte de Cerdanya, en la qual sis testimonis testifiquen sobre la propietat del castell de Montgrony i el seu alou.²⁰⁰

5.4. «PACTUM FIRMITATIS ET SEQRITATIS». «PACTUM ET CONVENIENTIAM».
«SCRIPTURA PACIFICATIONIS ET DEFFINITIONIS»

La dimensió pactícia es troba sempre en l'essència d'aquest tipus de documents. Són maneres de posar fi al judici civil sense arribar al pronunciament de la sentència. Aquest era el cas de la «definició», un acord o reconeixement de les parts litigants que podia tenir lloc dins del judici o amb ocasió d'un judici ja celebrat. Era un pacte d'avinença o de reconeixement de drets. L'any 1001 els definidors o àrbitres Pere i Enric resolen un conflicte pel qual s'obstaculitzava als habitants de la petita vila de Cornellà de Llobregat el pas per uns camins cap al mar, els prats i les pastures. Pel que sembla, els habitants esmentats van acudir al tribunal comtal i es van presentar davant del jutge Orús i davant del defensor del palau, Queruci, amb diversos testimonis per tal que donessin fe del dret que assistia dits habitants. D'aquests testimonis, tres van ser elegits per a prestar jurament a l'església de Santa Maria sobre el dret dels homes de Cornellà, que utilitzaven els camins esmentats per a fins agrícoles des de feia més de trenta anys. A la vista d'aquesta declaració testifical, Pere i Enric, veraders àrbitres, fan la definició, l'alliberament, dels camins esmentats.²⁰¹ A vegades aquests pactes es presenten com a pactes concertats fora del judici per particulars, casos en els quals

199. CC, vol. v, segona part, doc. 461, p. 423: «Et sunt nomina testium qui oc testificant sicuti et iurant, id est, Senderedus et Sort et Durandus et Flodeveu et Ienitone, in domum Sancti Ioannis iusta castro Bisulduno, supra cuius sacrosancto altari ubi has condiciones manus nostras tenemus vel iurando contangimus quod a plus debet essere suprascriptus alodes et istas terras et istas vineas et ista suprascripta omnia de iamdicto cenobio Sancte Marie per vocem de iamdicta Avane, comitissa, que fuit condam, quam de Atone per vocem de iamdicto filio suo Suniario aut de nullum alium ominem, sic nos adiuvet Deus et ista merita sanctorum. Et nos vero testes in unum iuramus iuramentum supranixum iuramentum in Domino».

200. CC, vol. iv, tercera part, doc. 1526, p. 1089-1090. Vegeu altres exemples semblants a Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 1010-1035», doc. 252 (30 novembre 997), p. 85-86; regest a CC, vol. iv, tercera part, doc. 1782, p. 1266; Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 1010-1035», doc. 278 (3 juliol 1002), p. 107-109; G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. i, doc. 136 (29 agost 1018), p. 429.

201. Joseph MAS, *Notes històriques del bisbat*, doc. 209, p. 88. Publicat també a J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. i, doc. 8, p. 281.

adopten la denominació de *pactum et convenientiam*.²⁰² Sovint contenen reserves a canvi de fidelitat, serveis o altres tipus de compensacions.

La definició pot presentar-se sota la forma de donació, quan té lloc el reconeixement de drets sobre una propietat. En aquests casos, sol realitzar-se dins del judici. El 1013 Ramon Borrell i Ermessenda reconeixen als homes de Vilalba, a Cardedeu, els drets sobre un prat situat al Vallès.²⁰³ Altres vegades la definició consisteix en una evacuació i, per tant, en una renúncia de drets a favor d'un tercer,²⁰⁴ de manera que es pot fer tant dins com fora del judici.²⁰⁵ Dins d'un judici té lloc la definició o resolució donada per Gondeball sobre el conflicte mantingut entre Miró i Vivas, per una banda, i Ganagold, per l'altra, sobre el curs d'aigua d'uns molins situats a la parròquia de Martorelles, al Vallès. Es presenta com a «pactum firmitatis et securitatis» pel qual es permet a Ganagold i als seus descendents deixar passar l'aigua per l'alou de Miró i Vivas perquè els seus molins puguin funcionar.²⁰⁶

La composició o transacció s'utilitzava per a resoldre problemes familiars de tipus patrimonial l'origen dels quals solia trobar-se normalment en una qüestió d'índole successòria. N'és un exemple l'acord o conveni particular de l'any 1009 realitzat en presència del jutge Marc, especialista en aquestes situacions, a les portes de l'església de Sant Pere de la vila de Reixac, al comtat de Barcelona, entre Bella i la seva filla Orístia, per una banda, i Goltre, el seu oncle, per l'altra, sobre l'herència paterna d'Orístia.²⁰⁷ És un arbitratge d'equitat. I un altre exemple és el pacte que va fer l'any 1032 un tal Gombau, fill de Gerbert, en renunciar a favor de la seva mare, Adelaida, a tots els drets sobre l'herència paterna a canvi de dues unces d'or.²⁰⁸ I també el conveni entre uns germans i la seva mare, que havia enviudat, pel reconeixement del delme marital d'aquesta.²⁰⁹

Mitjançant les vies d'índole pactícia anteriors, els litigants podien cancel·lar judicialment un conflicte sorgit entre ells mateixos en pledejar sobre un dels

202. A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 123, p. 322, sobre el castell d'Albà.

203. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, doc. 105, p. 388-390.

204. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, doc. 136, p. 428-430.

205. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, doc. 154, p. 457-459.

206. J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 404 (8 juliol 1027), p. 791-794, i doc. 490 (21 març 1033), p. 902-903. Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 1010-1035», doc. 390, p. 96.

207. J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 129, p. 425-426.

208. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. II, doc. 221 (30 maig 1032), p. 558-559.

209. A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 329, p. 565.

seus béns o les seves propietats. El document escripturat finalitzava amb les fórmules «facta securitate et exvacuatione», «pactum firmitatis», «pactum securitatis et firmitatis» o «scriptura pacificationis et deffinitionis». Bastava que les dues parts arribessin a un acord extrajudicial. Aquests acte es coneix amb els noms de *composició*, *definició* i *pacificació*. Un altre exemple el trobem als anys 1009-1010 quan Guitart i Borrell asseguren i declaren a favor del prevere Bonuç i dels germans Amat i Miró, la propietat d'unes cases situades a Barcelona per les quals havien pledejat.²¹⁰

5.5. LA SENTÈNCIA

Altres vegades el plet finalitzava amb el pronunciament de la sentència, dictada pel jutge un cop havia escoltat les reclamacions verbals de les parts litigants, havia realitzat diligentment l'interrogatori i havia valorat les proves practicades pels contendents. Autoritzava la sentència l'autoritat comtal, assistida per magnats i primats de la seva cort, en la qual no faltaven, com hem vist, les altes dignitats eclesiàstiques, abats i eclesiàstics. L'executaven els agents subalterns de l'Administració de justícia, normalment el saig. La sentència s'identificava amb la fase conclusiva del plet. Resultava obligada en les causes criminals, però les civils també podien finalitzar, a vegades, amb una sentència.

El tret més definitori d'una sentència són els seus fonaments o considerants jurídics, que se centren en les aplicacions de les lleis goda, els preceptes de la qual són reproduïts sovint, en molts casos de manera literal i canònica. S'utilitzava generalment la composició «per auctoritatem legis in qua resonat [...]».

La sentència, perquè tingués validesa legal, l'havien de dictar els jutges dins del territori sobre el qual el comte exercia la jurisdicció. L'any 1024 es va celebrar a Guissona un plet davant del tribunal comtal d'Ermengol II d'Urgell.²¹¹ Actuaven com a litigants el bisbe Ermengol d'Urgell i el pròcer Guillem de Lavansa. El bisbe al·legava que ell havia recuperat la ciutat de Guissona, que fins aleshores era a les mans dels pagans, i que amb un gran esforç l'havia sotmès a cultiu i hi havia creat noves formes de vida: «et colonis adibitis ad culturam perducendo spacia terrarum circa Gessonam civitatem, quam ipse de manibus

210. J. BAUCCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. I, doc. 150, p. 450-451. Vegeu un exemple similar a J. BAUCCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 490 (21 març 1033), p. 902-903.

211. Vegeu-ne el regest a Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 1010-1035», doc. 391, p. 99-100, publicat per Jaime VILLANUEVA, *Viage literario, appendix* núm. XXVIII, p. 294-299, i també per D. SANGÉS, «Documents del segle XI referents a Guissona i la seva Plana», *Urgellia*, núm. 3 (1980), p. 227-230.

paganorum multo labore abstraxerat, et prout melius potuit edificaverat, et adhuc Deo auxiliante edificat». El bisbe es queixava que Guillem de Lavansa, que intervenia com a demandat, havia envaït terres que es trobaven dins dels seus termes legals, que estaven determinats. I, a això, el demandat va respondre que ell havia retingut el castell de Llor i el seu terme, dins del qual hi havia la terra de la ciutat de Guissona, i que havia estat el bisbe qui la hi havia envaït i havia ocupat espais que li pertanyien. A més, havia provat anteriorment per testimonis «quod ipsum Laurum, quod mihi requirebat, melius erat mei iuris per meam apprisionem, quam sui», exhibint la sentència corresponent, firmada per Ramon i Ermessenda, comtes de Barcelona. Examinada pel jutge Bonfill Marc, aquest arribà a la conclusió que no tenia validesa legal, ja que les deposicions dels testimonis s'havien dut a terme sense que es prestés el jurament en els moments previs a aquesta, amb la qual cosa s'havia incomplert el que estableix sobre aquest punt la llei dels gots: «Iudex, causa finita et sacramento secundum leges, sicut ipse ordinaverit, a testibus dato, iudicium emittat, quia testes sine sacramento testimonium peribere non possunt».²¹² En efecte, el jurament, tal com ordenava la llei, no va ser prestat. A més, els testimonis havien declarat només, segons el jutge Bonfill Marc, sobre la possessió del castell de Llor (en l'actualitat castell de Jordà), espai no pretès pel bisbe Ermengol: «ubi in hac audientia nil requirebat Ermengaudus praefatus». El jutge Bonfill va al·legar també que els comtes de Barcelona no tenien poder de jurisdicció sobre els llocs en conflicte, que no pertanyien als comtats de Barcelona i Osona, però sí, en canvi, al d'Urgell («Nulli tamen dubium est non pertinere hoc ad Barchinonensem aut Ausonensem comitem»), per la qual cosa l'escriptura judicial al·legada no tenia força legal. Com que de cap manera Guillem no va poder provar i demostrar a través de cap instrument de prova que el bisbe li havia usurpat les terres objecte de la seva reclamació, va perdre el judici. Tampoc no va poder provar que existien antics termes legals al seu favor dins de l'espai retingut: «Attamen cum hoc probare nequivisset, et monstrare non potuisset ipse praecedendo, et aliis supra scriptis cum episcopo subsequenter, aliquos legales terminos, scilicet, aggeres terrae sive arcas, quas propter fines fundorum antiquitus apparuit fuisse congestas, atque constructas: lapides etiam, quos propter indicia terminorum notis evidentibus sculptor constiterat, aut notas in arboribus, quas decurias vocant». Ni tampoc va poder presentar testimonis que els haguessin vist. Per contra, el bisbe Ermengol sí que va poder ensenyar a tots els inspectors els termes legals de les seves possessions: «Ermengaudus praenotatus ostendit cunctis inspectoribus suos legales terminos». Per tot això, el jutge esmentat no es va atrevir a ad-

212. *Liber iudicum popularis*, II, 4, 2, p. 382.

judicar a ningú l'escriptura esmentada exhibida per Guillem, seguint les prescripcions de la llei contingudes en el *Liber iudicum*, II, I, XXIX, que es reproduïen escrupolosament i per les quals s'establia que no ha de tenir força legal la sentència donada per mandat pel rei o per por, és a dir, feta injustament.²¹³ Finalment, el pròcer Guillem va reconèixer les pretensions jurídiques del bisbe Ermengol en aplicació del *Liber iudicum*, II, I, XXVI, les quals es reproduïen literalment.²¹⁴ I, perquè en el futur no es tornessin a produir aquestes confrontacions, es van descriure detalladament en la mateixa acta de reconeixement el territori de la població i els seus límits.²¹⁵

Els jutges, si són diversos, deliberen conjuntament sobre l'assumpte en litigi prenent com a punt de partida del tràmit probatori les proves orals i documentals aportades per les dues parts. El resultat del judici depèn de les proves, sobre les quals els jutges realitzen una labor de selecció. Si dicten la seva sentència sobre la base de les declaracions dels testimonis, aquestes han de ser jurades. Si no ho són, la sentència manca de validesa legal. Es ratifica en aquest punt, un cop més, la tradició jurídica visigoda.

Les sentències emeses pel tribunal comtal eren fermes i definitives quan així ho establien els jutges. L'expressió «et insuper hoc firmum permaneat» era usual en els diplomes d'aquesta època. Enfront d'aquestes sentències no es podia interposar cap recurs.²¹⁶ Ara bé, aquesta fermesa no s'ha d'entendre en els termes dels nostres dies, ja que per diverses circumstàncies la sentència no sempre s'executava i el judici es podia reobrir.

Coneixem eventualitats en les quals la part no afavorida per la sentència en un moment determinat i davant d'una jurisdicció determinada, per exemple la comtal, presentava posteriorment la seva querella o demanda davant d'una altra jurisdicció, per exemple l'eclesiàstica. I tot això, a pesar que existia una única instància, cosa que tancava, en un principi, el pas a un possible recurs a un altre

213. *Liber iudicum popularis*, II, 1, 29, p. 368-369.

214. *Liber iudicum popularis*, II, 1, 25, p. 366.

215. Vegeu les circumstàncies històriques d'aquest plet a R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, vol. II, p. 234-236.

216. A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 345 (8 maig 1000), p. 585: «Quapropter in Dei nomine et veneratione domni et senioris mei Raimundi comitis, ego Hermensindis, gratia Dei comitissa, una cum meis iudicibus prescriptis huius nostram institutionem roborari ac confirmari percenseo, ut ullus numquam sit ausus eam in quempiam temerare nec in aliquid resultare, quia non oportet nostra statuta cum iudicibus nostris semel terminata ac roborata in nullo modo ledi vel infringi, sed in eterna stabilitate semper et iugiter consisti, permaneatque in seculum modis omnibus firma et legum vigore stabilita. Igitur consignamus atque contradimus vineas ac terrulas prescriptas inrevocabili iure ac dominio de prefata Matriona, ut faciat exinde quodcumque voluerit simul cum exiis et regressiis earum ad suum proprium».

tribunal. Però en la pràctica les coses no eren tan senzilles. En un judici comtal de l'any 1023 es coneix una causa contra un tal Joan, levita, canonge de la Seu d'Urgell. Se l'acusa d'haver mort uns companys seus. Posteriorment, presenta una recusació davant d'un tribunal eclesiàstic, basant-se en el fet que la seva causa no havia de ser coneguda dins del judici d'una jurisdicció secular. Els jutges eclesiàstics accepten la recusació i s'inicia un nou procediment. Com que l'acusació no es pot demostrar, s'obliga l'acusat a purificar-se jurant la seva negativa. D'aquesta manera es consolida la pretensió de l'imputat, que no és altra que obtenir una pena més lleu.²¹⁷

A més, la sentència podia incomplir-se si anava acompanyada d'un acte de redempció. Se'ns ha transmès el cas d'una mare que rep trenta sous d'un sacerdot per a la redempció d'un dels seus serfs, que resulta que és l'assassí d'un dels seus fills. La sentència, la van dictar els jutges d'un tribunal comtal. Com que el serf no es pot redimir pels seus propis mitjans econòmics, el sacerdot li perdona els trenta sous perquè ell i els seus descendents puguin viure en llibertat i sense infàmia.²¹⁸

En un litigi dirimit davant de la jurisdicció episcopal en el qual va intervenir com a jutge Sendred, el que estava en discussió era l'alou de Nocoló i de Boizadera, que havia estat donat per Arimany, ja difunt, a l'església canònica de Santa Maria de la Seu. Es va redactar l'escriptura de donació corresponent. Però un germà d'Arimany anomenat Arnau impugnà la donació al·legant que no era autèntica. Va tenir lloc un primer judici a la catedral de Vic promogut pel bisbe Guillem per tal d'indagar la justícia. El jutge va ordenar als canonges de l'església canònica esmentada que elegissin testimonis per a demostrar que l'escriptura de donació era autèntica. Arnau va abandonar el judici i posteriorment va promoure'n un altre, a pesar que havia abandonat el primer, presidit per l'arxilevita Guillem, per Bernat, fill del vescomte Guillem, per Guillem Ardman i per altres prohoms. El tribunal va determinar que s'havien de presentar les mateixes proves ja jutjades. Però, com que Arnau no va voler rebre-les i davant l'evidència d'aquestes, va reconèixer la legitimitat de la possessió de l'alou esmentat per l'església canònica i va renunciar als drets que poguessin correspondre-li. Això indica que un litigant que no havia estat afavorit per una primera sentència, si aconseguia presentar noves proves, orals o escrites, o podia demostrar que s'havien produït defectes en el curs del litigi, o si presentava testimonis millors pels quals podia rebutjar els primers i invalidar el seu tes-

217. Vegeu J. BAUCCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 362, p. 739-740.

218. CC, vol. IV, primera part, doc. 392 (5 abril 933), p. 328-329.

timoni, tenia la possibilitat, a través d'un segon judici, que era com una revisió del primer, d'obtenir una resolució favorable, que no va ser el cas del supòsit descrit.²¹⁹ Ja hem posat en relleu més amunt que existia un termini de sis mesos per a presentar nous testimonis.

No és infreqüent que, una vegada feta pels jutges la valoració de les proves presentades, si aquestes gaudeixen d'una consistència similar, la sentència estableixi la partició de la propietat en disputa a parts iguals entre els qui la reclamen.²²⁰ Els jutges, en aquest cas, van basar la seva sentència en el bon sentit juridicopràctic, atès que en l'època no sempre es podia aplicar servilment la llei gòtica, ja que s'estaven produint noves situacions que no sempre podien ser resoltes d'acord amb aquesta. Ja en el segle IX una sentència va admetre la validesa dels títols possessoris aportats per ambdós litigants, per la qual cosa va dividir entre ells les terres en disputa.²²¹

5.6. INVENTARIS DE GREUGES

Els inventaris de greuges són llistes de queixes relacionades, entre altres motivacions, amb les pràctiques judicials dels segles XI i XII. Solen contenir enumeracions de conflictes i violències sorgides arran de la instauració del feudalisme al país català. Aquests inventaris es van confeccionar perquè en el seu moment els tribunals coneguessin els conflictes i poguessin impartir la justícia. Contenen notícies sobre invasions de terres, destruccions de collites, robatoris, assassinats, ruptures de la fidelitat. Es presenten amb els noms de *querimoniae*, *rancuras*, *querellas* i *clams*.²²²

5.7. SENTÈNCIES ARBITRALS

La sentència arbitral és un acord entre les parts enfrontades que es du a terme directament o bé mitjançant tercers, amb la finalitat d'evitar la via jurisdic-

219. Acta processal publicada per Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1036-1050, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell», *Urgellia*, núm. 5 (1982), doc. 612, p. 135-136. Vegeu un altre exemple semblant a J. BALARI JOVANY, *Orígenes històrics de Catalunya*, p. 414-415.

220. CC, vol. v, segona part, doc. 512 (19 novembre 987), p. 458.

221. CC, vol. v, primera part, doc. 53 (17 maig 881), p. 95-96.

222. Sis d'aquests inventaris d'atropellaments s'han publicat a G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, i es troben descrits en les p. 249-251 d'aquesta obra.

cional. Sol tenir com a objecte el repartiment de béns rústics²²³ o l'adjudicació d'un castell.²²⁴

5.8. PERSONAL JUDICIAL AUXILIAR

El jutges actuaven flanquejats pel saig i el subsaig, els quals executaven els mandats judicials com a auxiliars subalterns de l'Administració de justícia. No crec que estiguessin investits de la condició funcional. Les referències als saigs són generalitzades, tant formant part de la composició dels tribunals com actuant durant el curs del procés i, sobretot, com a subscriptors del document judicial escritural. El saig materialitza per escrit les diligències processals.²²⁵ En canvi, el subsaig, ajudant del saig, només l'hem trobat consignat en un document del comtat de Besalú en el qual apareix exercint funcions auxiliars al costat d'aquell.²²⁶

El saig és l'auxiliar del jutge, ja que col·labora amb ell en el desenvolupament del tràmit judicial. El trobem documentat als comtats de Pallars i Ribagorça des de l'any 913;²²⁷ en el territori de Besalú, des de l'any 817, any en el qual un saig anomenat Magnetius rep, per ordre dels jutges, el jurament dels testimonis que han testificat sobre la fixació d'uns termes territorials i sobre el reconeixement de la possessió de la vila de Bàscara;²²⁸ al comtat del Rosselló, des del 843;²²⁹ a Manresa i Osona, a partir del 898;²³⁰ i també en aquesta data un saig dit Ebigà subscriu el jurament d'un particular sobre les escriptures de la venda d'una casa i d'unes terres que havia perdut.²³¹

223. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. III, doc. 752 (any 1069), p. 1295-1297.

224. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. II, doc. 410 (any 1052), p. 792-793.

225. CC, segona part, doc. 461 (7 maig 980), p. 423: «Unde supradictus iudex vel saione missimus nostrum missum cum epistola vel sigillum ad omine nomine Suniario». Es tractava de convocar un tal Sunyer perquè presentés el seu testimoni en el judici.

226. CC, segona part, doc. 461 (any 980), p. 422-423.

227. CC, vol. III, segona part, doc. 113, p. 342.

228. CC, primera part, doc. 7, p. 69-70: «Magnetius sagio, qui hunc iuramentum per iussionem de missos dominicos vel iudices recepi». Vegeu una altra projecció similar a CC, vol. VI, primera part, doc. 123, p. 168: «Tunc nos iudices vidimus et audivimus ipsos testes qui ipsas scripturas viderunt et audierunt legentes et relegentes verissime, sic ordinavimus saione nomine Nazario, qui fecisset ipsos testes iurare, sicut et fecit legibus».

229. CC, vol. VI, primera part, doc. 27, p. 96.

230. CC, vol. IV, primera part, doc. 33, p. 91-92.

231. Vegeu una altra eventualitat similar a CC, vol. IV, primera part, doc. 34 (30 maig 898), p. 92-93.

Les funcions del saig es troben descrites perfectament en els diplomes de l'any 1000. Els saigs firmen les actes de reconeixement i evacuació i formen part dels membres components de l'assemblea judicial.²³² Reben els juraments de les declaracions testificals i prenen les notes corresponents, que després seran utilitzades pels redactors del document.²³³ Executen les sentències per ordre del jutge.²³⁴ I reben els béns, en la fase d'execució de la sentència, de la part que ha perdut el judici amb la finalitat de transferir-los al litigant vencedor. A vegades qui ha comès un delictes s'entrega al saig, quan ho ordena el jutge, i als que han presentat la reclamació, i queda sota la seva servitud, sempre que no posseeixi béns per a poder-se redimir: «Propterea sic me trado me medipsum quia non abeo aurum nec argentum nuc ulla substancia unde me possum redimere et est in lege scriptum: "qui sine causa interfecerit ominem pro omicidio puniatur". Propterea sic me trado in manu saioni, de manu saioni in manus petentis, ordinante iudice».²³⁵

No és infreqüent que en els documents d'aplicació del dret, per exemple en les escriptures de venda, una persona vengui a una altra un esclau i consignï en l'escriptura corresponent que li havia estat entregat pel saig, per ordre dels jutges, en un judici ja celebrat i dins del qual els jutges havien dictat una sentència contra l'esclau esmentat, que reconeix la seva culpabilitat per haver comès un delictes d'homicidi sobre un fill innocent de la part venedora.²³⁶

Les funcions del saig excedeixen les judicials pròpiament dites, per la qual cosa la seva presència és freqüent en els actes de la jurisdicció voluntària. En presència del saig es fan públics els testaments, i és ell qui rep el jurament que duen a terme, amb les mans esteses normalment sobre l'altar d'una església propera, els testimonis que aporten els executors testamentaris, que descriuen el que van veure i van sentir i subscriuen el corresponent document escripturat.²³⁷

232. CC, vol. III, segona part, doc. 188 (juny 962), p. 383; CC, segona part, doc. 485 (any 983), p. 436-437; CC, vol. VI, segona part, doc. 620 (18 desembre 993), p. 493-495, i doc. 561 (28 juny 984), p. 456; CC, vol. IV, segona part, doc. 1840 (20 març 1000), p. 1303, i doc. 1334 (1 febrer 981); G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. I, doc. 136 (any 1018), p. 428.

233. CC, segona part, doc. 461 (7 maig 980), p. 422-423, i doc. 413 (2 desembre 971), p. 365-366; CC, vol. VI, segona part, doc. 561 (28 juny 984), p. 456-457.

234. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallès*, vol. I, doc. 218 (19 març 988), p. 184.

235. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1517 (18 febrer 987), p. 1083, seguint el *Liber iudicum popularis*, VI, 5, 11, p. 500.

236. CC, vol. IV, segona part, doc. 706 (any 953), p. 545.

237. Sense ànim d'exhaustivitat, vegeu sobre aquest particular els diplomes següents: CC, vol. IV, segona part, doc. 1334 (1 febrer 981), p. 957-959, doc. 951 (31 agost 964), p. 704-705, i doc. 890 (26 juny 961), p. 669-670.

Poques vegades els càrrecs de jutge i de saig coincideixen en una mateixa persona.²³⁸

Amb funcions similars a les del saig, alguns documents recullen la presència d'unes persones anomenades *causidici*.²³⁹

6. EL CARÀCTER DELS PLETS EN AQUESTA ÈPOCA

Quins assumptes constituïen l'àmbit competencial d'aquests tribunals comtals? La major part dels plets d'aquesta època són de naturalesa civil i, lògicament, es desenvolupen per motivacions diverses. S'hi dilucidaven gairebé sempre aspectes relacionats amb la propietat de béns seents. No obstant això, se'ns han transmès certes excepcions. Tanmateix, els tribunals comtals coneixien també de temes que avui dia qualificariem com a penals, si bé aquests s'han conservat en menor nombre que els civils. Cal dir amb relació als plets civils que, com que tenien una gran incidència sobre l'esfera patrimonial de les persones, hi havia un gran interès per part d'aquestes en la conservació de les actes judicials corresponents. Aquest interès no es donava, en canvi, entre les persones implicades en un assumpte criminal, a causa de la naturalesa infamant de les penes amb les quals finalitzava. Potser aquesta circumstància pot explicar que la majoria dels plets conservats se situïn dins de l'esfera del dret civil. De tota manera, a l'efecte de la dinàmica processal, es donava un evident nivell d'indiferenciació entre allò civil i allò criminal.

6.1. ELS PLETS CIVILS

Pràcticament es tracta de plets que revesteixen caràcter real. En aquests, les parts litigants reivindiquen la propietat privada d'alous, vil·les, masos, boscos, terres, predis, molins, esglésies i castells, amb les seves possessions i els seus drets sobre la terra. L'objecte que es qüestionava en aquests plets solia ser la pertinença de certs béns seents com a propietat privada, posada en dubte per les parts compareixents, si bé cal reconèixer l'existència d'excepcions notables. Una vegada resolt el problema sobre la propietat, la part litigant a la qual no assistia el

238. CC, primera part, doc. 91, p. 128: «Quiricus iudex et saio».

239. Formant part, per exemple, de la composició d'un tribunal comtal i rebent el jurament durant un procés: J. BAUCCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 362 (any 1023), p. 739-740.

dret, que solia retenir injustament la possessió, normalment, com que no tenia proves o no les podia aportar o les que presentava eren falses, acabava restituint al propietari, com hem posat en relleu en parlar més amunt de les fonts de l'Administració de justícia, el bé alodial de què es tractava i deixava constància per escrit de l'evacuació que realitzava i renunciava dins del mateix judici a tots els drets que poguessin derivar de l'assumpte. Posseïm nombrosos documents escriturats d'aquesta índole.²⁴⁰

Són diversos els testimonis conservats en els quals la restitució es basa en el fet que una de les parts litigants demostra que ha posseït pacíficament i de manera ininterrompuda un alou durant trenta anys o més. Aquesta eventualitat té lloc en un judici comtal de l'any 987 en el qual la representació del monestir de Sant Joan de les Abadesses presenta testimonis idonis per a comprovar la causa sobre el castell de Montgrony, que va ser comprat pels comtes Guifré i Guinedella i va ser entregat com a títol del dot de la seva filla Emma al cenobi. Els testimonis testifiquen que durant cinquanta anys havien vist l'abadessa Emma posseir el castell esmentat i el seu alou. Admir, mandatari dels homes de Gombren, que havien ocupat dita hisenda, ho reconeix i realitza dins del judici la restitució corresponent. Actua com a escrivà el jutge Ervigí Marc.²⁴¹ Una altra situació comparable té lloc en un judici comtal del 1018 sobre la possessió de l'església de Santa Coloma, de la qual s'havien apoderat injustament els homes de Santa Coloma de Tuïr i els quals hi renunciaven a favor del vescomte Sunifred, que era el demandant i que havia pogut provar la seva possessió ininterrompuda com a alou propi durant trenta anys o més.²⁴² Una altra eventualitat anàloga és la referent a l'evacuació dels delmes de Lampedes pertanyents a l'església de Sant Jaume de Frontanyà, que reclama com a demandant el bisbe Sal·la. Els jutges, una vegada han examinat les proves aportades per ambdues parts, senten-

240. Mencionem algunes projeccions d'aquest signe, entre les moltes que podríem esmentar. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1595, p. 1139-1140: en un judici comtal de l'any 990 presidit per Ramon Borrell I, un home restitueix al seu germà un alou situat al comtat de Manresa. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1825, p. 1294-1295: en un altre judici comtal de l'any 999, el mandatari d'una senyora anomenada Ajó evacua un alou al cenobi de Sant Benet de Bages. A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, vol. 1, doc. 364, p. 163: el 1017 es reconeix la subjecció d'un alou, que es retenia injustament, a l'església. Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 1010-1035», p. 102: en un judici comtal de l'any 961, Oliba restitueix a Santa Maria de la Seu els delmes i les primícies de l'església de Sant Fructuós de la vila d'All. CC, vol. IV, segona part, doc. 1229 (any 977), p. 884-885: l'any 977 el demandant, *assertor* del comte Borrell II, com que no va poder provar els drets comtals sobre una vall, va fer una evacuació als habitants de Vallformosa de les propietats en disputa. Cebrià BARAUT, «Els documents del segle XI», *Urgellia*, núm. 5, doc. 494 (any 1036), p. 33.

241. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1526, p. 1089-1090.

242. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. 1, doc. 136, p. 428-430.

cien la seva restitució a Santa Maria de la Seu, a la qual, segons els testimonis jurats, pertanyien des de feia més de trenta anys. Es tracta d'un judici comtal datat el 30 de novembre de l'any 997.²⁴³ En presència del comte Oliba se celebra un altre judici, el 1024, que finalitza amb la restitució d'una església amb els seus delmes i les seves primícies, que havien estat retingudes injustament per un monestir, al bisbe Ermengol i a Santa Maria de la Seu.²⁴⁴ En un altre judici episcopal del 1029 que va tenir lloc al Palau Episcopal de Vic, que va durar una setmana i en el qual es ventilava una qüestió dels límits entre els castells de la Roqueta i de Tous, uns testimonis juren davant de l'altar de Sant Joan de la seu vigatana, en presència del bisbe Oliba, del jutge Guifré i d'una cinquantena de persones, entre canonges i pròcers, que els territoris en litigi havien pertangut durant més de trenta anys a la seu de Vic. En conseqüència, el jutge sentència a favor d'aquesta.²⁴⁵

Tampoc no falten manifestacions d'aquesta índole en la jurisdicció vescomtal. En un judici de l'any 984 es reclamen unes terres a uns particulars. Com que els demandats no poden provar els seus drets, reconeixen que les terres pertanyen al vescomte Bernat de Conflent i realitzen a favor d'aquest la restitució corresponent dins del mateix judici.²⁴⁶

Són freqüents els judicis en els quals es ventila la possessió d'un castell. Els jutges, en un judici de l'any 1002, amb l'aprovació dels assistents i davant de la valoració de les proves presentades pels testimonis jurats del bisbe Sal·la, atribueixen el castell de Queralt, amb tots els seus termes i les seves pertinences, a l'església d'Urgell. Intervé en aquesta causa el jutge Ervigi Marc.²⁴⁷

També són habituals els judicis en els quals es tracta de resoldre problemes que se centren en l'ocupació fraudulenta de propietats.²⁴⁸

De la mateixa manera, són comuns els plets sobre problemes relatius a la propietat alodial la titularitat de la qual es discuteix, que finalitzen atermenant les heretats en disputa. Es tracta de delimitar les terres en conflicte. L'any 993, davant del tribunal de la comtessa Ermengarda, els veïns més ancians de les

243. Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 981-1010», p. 85-86.

244. Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 1010-1035», doc. 390, p. 96-97.

245. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 877, p. 201-203.

246. CC, vol. VI, segona part, doc. 561, p. 456-457.

247. Cebrià BARAUT, «Els documents dels anys 1010-1035», *Urgellia*, núm. 3, doc. 278, p. 107-108. Vegeu altres esdeveniments semblants a J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 452 (1 maig 1011), p. 81-83. Cebrià BARAUT, «Els documents del segle XI», *Urgellia*, núm. 4, doc. 373 (any 1022), p. 82, i 5, doc. 601, p. 132.

248. Vegeu una projecció d'aquesta índole a A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 345 (8 maig 1000), p. 584-585. Cebrià BARAUT, «Els documents del segle XI», *Urgellia*, núm. 5, doc. 530 (anys 1036-1040), p. 67: a vegades és la mateixa autoritat comtal qui realitza una usurpació de béns eclesiàstics.

vil·les del lloc (Castellnou) es reuneixen per a elegir tres testimonis jurats que, un cop elegits, recorren i estableixen els antics límits de l'alou de Torderes. La reunió de la cort comtal en el lloc mencionat indica el caràcter itinerant d'aquesta.²⁴⁹

Són corrents les sentències en les quals es determina la divisió a parts iguals del bé immoble la titularitat del qual es posa en dubte. En un judici comtal de l'any 987 en el qual dos monestirs reclamen la titularitat d'un bosc, la sentència estableix la divisió d'aquest en dues parts iguals, una per a cada cenobi.²⁵⁰ Una altra circumstància semblant, però ara en una causa sobre diversos estanys i terres ermes, acaba, segons la sentència, dividint les propietats a parts iguals l'any 1013.²⁵¹

La presentació de títols probatoris idèntics però amb distinta antiguitat sol donar-se en algunes causes. És aleshores quan els jutges acostumen a elegir la prova més antiga per a determinar la titularitat del bé objecte de controvèrsia.²⁵²

Sovint la disputa tenia el seu origen en la particular situació de la tinença alodial, ja que una de les parts litigants al·legava que es mantenia en feu i no en domini franc, mentre que l'altra part, en aquest cas la demandant, podia demostrar que l'alou havia estat reconegut lliure i exempt de qualsevol càrrega, per la qual cosa es procedia a la restitució a favor d'aquesta última part.²⁵³

Però no sempre els problemes sobre la titularitat de la terra o sobre aspectes relacionats amb aquesta constituïen l'atenció dels tribunals, els quals també solien conèixer de qüestions de naturalesa successòria. Així s'esdevé en la disputa en la jurisdicció privada entre una mare i un fill com a conseqüència de l'herència d'un solar.²⁵⁴ Altres qüestions successòries es presentaven sota matisos molt diversos.²⁵⁵ Per exemple, en un altre judici comtal datat el 9 d'agost de l'any 1025, celebrat en presència del comte Guifré i del jutge Sendred i relatiu a l'herència que s'havia venut entre dos germans i que la filla d'un d'ells reclama-

249. CC, vol. VI, segona part, doc. 620, p. 493-495. A CC, vol. III, primera part, doc. 443 (7 febrer 938), p. 365-367, es fixen i es descriuen els termes d'un altre alou. Vegeu altres textos semblants a Jaime VILLANUEVA, *Viage literario*, ap. XXVIII, i a R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 809 (any 1020), p. 143-144.

250. CC, vol. IV, segona part, doc. 512 (19 novembre 987), p. 458-459.

251. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallès*, vol. II, doc. 452 (any 1013), p. 98-100. En un judici de l'any 1014, una sentència estableix la divisió d'una vinya per la meitat; J. BAUCCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. I, doc. 217, p. 538.

252. CC, vol. III, segona part, doc. 297 (27 febrer 995), p. 441-442.

253. Això s'esdevé, per exemple, en un judici comtal de l'any 1043; Cebrià BARAUT, «Els documents del segle XI», *Urgellia*, núm. 5, doc. 570, p. 100-101.

254. Joseph MAS, *Notes històriques del bisbat*, doc. 444 (1 setembre 1029), p. 204-205.

255. J. BAUCCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 419 (1 setembre 1028), p. 810-813.

va al bisbe de la Seu, Ermengol. El bisbe va demostrar a través de testimonis jurats que la venda havia estat després rescindida pels germans de comú acord i que, per tant, no havia tingut efecte. En conseqüència, el jutge sentencià a favor del bisbe basant-se en les disposicions del *Liber iudicum* i en el procediment establert en aquest per a casos anàlegs, a pesar que la part demandant havia abandonat el lloc del judici i havia refusat les proves.²⁵⁶ En altres plets es dilucidava l'adjudicació de deixes testamentàries.²⁵⁷

Hem dit anteriorment que una de les funcions del jutge durant el desenvolupament del procés era fer la valoració de la prova. Aquesta valoració revestia una significació especial quan la prova requeia sobre títols de propietat, perquè aleshores el jutge havia de garantir l'autenticitat de les escriptures. Coneixem molts altres casos, a més dels esmentats al llarg del present estudi, en els quals els jutges, una vegada van haver examinat diligentment les proves documentals presentades per les parts litigants, les van declarar vàlides a l'efecte legal. A vegades s'havia falsificat una firma o s'havien incorporat posteriorment al text original nous passatges.²⁵⁸ En una escriptura de venda de l'any 1043 es va falsificar la firma del bisbe Ermengol, com es va reconèixer en el judici corresponent.²⁵⁹

6.2. PLETS CRIMINALS

En la jurisdicció penal, els jutges determinaven els plets i fixaven les composicions i les penes. La informació que en aquests temes ens subministren els

256. Cebrià BARAUT, «Els documents del segle XI», *Urgellia*, núm. 4, doc. 398, p. 105-106. Vegeu una qüestió del mateix enge a Cebrià BARAUT, «Els documents del segle XI», *Urgellia*, núm. 5, doc. 539 (any 1041), p. 73-74.

257. CC, vol. III, segona part, doc. 188 (any 962), p. 383. Cebrià BARAUT, «Els documents del segle XI», *Urgellia*, doc. 612 (any 1047-1048), p. 135-136.

258. Això s'esdevé en un judici de l'any 1024. Cebrià BARAUT, «Els documents del segle XI», *Urgellia*, núm. 4, doc. 390, p. 98: «Tunc ad relectionem scripture donationis quam Borrellus comes ibi fecit, a parte episcopi ostense sunt varie auctoritates scripturarum quas Wisadus modernus pontificex manu propria corroboravit. Et quia falso ordine finctum fuit nomen predicti Wisardi in scriptura supra notata donationis que dicebatur facta fuisse a comite, dissimilis mansit ipsa anotatio nominis pontificis ceteris anotationibus nominis pontificis veridicarum scripturarum. Et quia dubiat erat, insuper et de rebus episcopalis ecclesie conscripta et non comitis, invalida esse debere adiudicata est. Nam et scriptura donationis quam Ermengaudus comes filius Borrelli fecit predicto cenobio invalida adiudicata est in eo loco ubi resonant decime et primicie de Castellono».

259. Cebrià BARAUT, «Els documents del segle XI», *Urgellia*, núm. 5, doc. 560, p. 92: «Ego Reinardus cum aspexissem nomen prelibati episcopi recognosco meam scribaturam quem Guitardus fecit apofricam esse». També en aquest particular se seguia el dret visigot, concretament el *Liber iudicum popularis*, II, 5, 1, p. 389, i II, 5, 10, p. 391.

diplomes és d'una aridesa estepària. De tota manera, tres són les vies a través de les quals podem conèixer quin tipus de delictes cometia la gent d'aquella època.

En primer lloc, els privilegis d'immunitat. Quan els comtes deleguen la seva jurisdicció a favor, per exemple, de l'abat d'un monestir, en l'acte de delegació es consignen els delictes dels quals a partir d'aleshores només aquell podrà conèixer. Es tracta normalment de delictes que l'època considera d'una gravetat especial. I si és el comte qui, a través d'un acte de delegació, els delega, sembla que aquests delictes únicament fins a aquell moment havien de ser coneguts per la jurisdicció comtal, no per altres jurisdiccions. En aquesta línia havien legislat els monarques carolingis del segle IX.

Durant el segle IX, segons els estudis de D'Abadal i de Font Rius, i arran dels capítols carolingis, van quedar sotretes a l'aplicació de la llei gòtica les anomenades *causes majors penals*. Es tractava de les causes a les quals s'aplicava una pena que implicava vessament de sang. Eren únicament tres: homicidi, rapte i incendi, segons la carta capitular de l'emperador Carlemany (vers l'any 801), en la qual aquest rep, sota la seva immunitat i defensa, els gots i els hispans de la ciutat de Barcelona i del castell de Terrassa, que se li havien sotmès lliurement, i regula la seva situació jurídica: «Et nisi pro tribus criminalibus actionibus, id est homicidio, raptu et incendio, nec ipsi neque eorum homines a quolibet comite aut ministro judicarie potestatis ullo modo iudicentur aut distringantur, sed liceat ipsis secundum eorum legem de aliis (omnibus) iudicia terminare et preter hec tria et de se et de eorum hominibus secundum propriam legem omnia mutuo definire».²⁶⁰ En canvi, en la Constitució de Lluís el Piadós, d'1 de gener de 815, en regular la situació jurídica dels hispans refugiats a la Septimània i a la Marca Hispànica, les causes majors es descriuen amb una major amplitud: «Ipse vero pro majoribus causis, sicut sunt homicidia, raptus, incendia, depraedationes, membrorum amputationes, furta, latrocinia, alienarum rerum invasiones, et undecunque a vicino suo aut criminaliter aut civiliter fuerit accusatus et ad placitum venire iussus, ad comitis sui mallum omnimodis venire non recuset. Ceteras vero minores causas more suo, sicut hactenus fecisse noscuntur, inter se mutuo definire non prohibeantur».²⁶¹ S'estableix la distinció entre les causes menors o comunes (civils) i les causes majors (criminals), i aquestes s'amplien de manera notòria en relació amb les capitulars esmentades anteriorment, ja que s'hi inclouen els furts, els robatoris, l'entrada en propietats alienes, les lesions i els actes de pillatge. Pràcticament s'integren totes les causes penals.

260. R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. II, segona part, ed. facsímil, apèndix II, p. 416. Text publicat també a J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia*, doc. 1, p. 4.

261. CC, vol. II, apèndix III, p. 418.

Posteriorment, per mitjà de la carta capitular del rei Carles el Calb de l'any 844, dirigida als mateixos destinataris i també als hispans de tot el comtat barcelonès, se'ls confirma la protecció i la defensa atorgades pels emperadors Carlemany i Lluís el Piadós i es renoven les disposicions contingudes en les cartes capitulars anteriors i respectives.²⁶²

Poc després, vers l'any 859, en un privilegi comtal dels comtats de Pallars i Ribagorça, es determina que les causes criminals i alguna altra causa greu que no s'especifica, havien de ser conegudes per la jurisdicció comtal, jurisdicció dins de la qual es dictaria una sentència definitiva segons la llei, llei que tampoc no s'especifica, però que fàcilment podem identificar amb les cartes capitulars carolíngies. Concedeix el privilegi el comte i marquès Ramon de Tolosa al monestir de Sant Pere de Burgal, al qual es confirma la lliure possessió dels seus béns i la immunitat, i se'l col·loca sota la protecció i defensa de l'Església: «Et si aliqua accio de criminalis causa vel ulla adversa ibi orta fuerit, que ad nostrum cognoscimus pertinere iudicium, non statim iudicium districtionis facere presumatis neque de res illorum, tam mobile quam et immobile, aliquid abstollere aut injustam interpelacionem facere, sed sicut a nobis per apices nostras in elemosina seniori nostro vel nostra perdonavimus ita in omnibus conservate et per fidejussores quatenus ante nos definitiva secundum legem recipiant sententiam».²⁶³ L'àmbit competencial de la jurisdicció immunitària no era il·limitat en aquests moments, ja que l'immunista havia de presentar l'acusat davant del tribunal comtal, perquè el comte actuava com la suprema i ordinària autoritat judicial. Seguint la tradició de les cartes capitulars carolíngies esmentades, alguns d'aquests molt pròxims a aquest privilegi comtal, es podria mantenir l'afirmació que les causes majors o greus quedaven sostretes als tribunals immunistes i continuaven dins l'àmbit de les competències dels tribunals comtals.²⁶⁴ Les causes restants, les menors o civils, podien ser conegudes en la jurisdicció immunista esmentada.

L'any 935 té lloc la consagració de l'església de Santa Maria de Ripoll pels bisbes Jordi d'Osona i Radulf d'Urgell. Assisteixen a l'acte els comtes Sunyer de Barcelona i Osona, Miró de Cerdanya i Sunifred d'Urgell, tots ells acompanyats de la seva cort. Els confirmants decreten que cap autoritat, comte, bisbe o jutge públic, podria entrar en l'àmbit del domini immune ni podria actuar sobre les persones que viuen en aquest per homicidi, incendi, rapte o qualsevol altra causa. Sembla raonable pensar que l'alta justícia, que fins a aquells moments es

262. CC, vol. II, segona part, apèndix v, p. 424, i J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia*, doc. 2, p. 6.

263. CC, vol. III, segona part, doc. 55, p. 314.

264. Segons J. M. Font Rius seguint F. L. GANSHOF, *Historia de España*, vol. VII, p. 554.

trobava a les mans de la jurisdicció comtal, era objecte de la delegació pels confirmants a favor dels representants de la jurisdicció immunita: «Tunc etiam ibidem hoc ipsi primitus confirmantes decreverunt ut nullus comes, pontifex, iudex publicus in praedictis vel in aliis, ibicunque sint, eorum rebus habeat potestatem causas distringendi nec rationes exercendi, nec homines illorum aliquis distringat nec per homicidium neque per incendium vel raptum nec per ullum negotium. Et quando abbates decesserint, inter se abbates eligant secundum regulam Sancti Benedicti».²⁶⁵

Durant el segle X, la immunitat dels monestirs, circumscrita sobretot a la immunitat judicial, experimenta una difusió molt àmplia als comtats de Girona i Besalú.

Així, l'agost de l'any 965 el comte Sunifred (II de Besalú) dona al monestir de Sant Pere de Camprodon uns alous situats dins del seu comtat i, amb els alous, alguns impostos, censos i usos, de manera que li atorga els drets sobre la terra i els drets de justícia, alguns derivats del coneixement de les causes penals, que passaran a partir d'aleshores a les mans de l'autoritat del monestir i de les quals fins llavors coneixia la jurisdicció comtal. També li cedeix tots els plets que, dins de la vila, corresponien a l'autoritat comtal: «dono atque cedo ad predictum monasterium cum hominibus et feminis, censibus et usaticis, agrariis et terre meritis, homicidiis et effusione sanguinis, latrociniiis et omnibus aliis placitis atque iusticiis eis omnibus que spectant ad potestatem».²⁶⁶

L'any 977 els bisbes Miró de Girona i Frujà d'Osona confirmen la consagració de l'església de Santa Maria al monestir de Ripoll. Sembla que els abats continuen tenint l'alta justícia, és a dir, l'homicidi, el rapte, l'incendi o qualsevol altra causa. És una confirmació de privilegis, entre aquests el de la immunitat, duta a terme en l'acte de consagració de l'església de Santa Maria de Ripoll: «Propterea nostrae maiestatis etiam hoc statuit celsitudo ut nullus comes, pontifex, iudex publicus vel aliqua dominatio in praedictis rebus habeat potestatem causas distringendi nec rationes exercendi, nec homines illorum aliquis distringat nec per homicidium neque per incendium vel raptum, nec per ullum negotium. Et quando abbates discesserint, ipsi inter se abbates eligant secundum regulam beati Benedicti».²⁶⁷

Aquest mateix any, Miró, bisbe de Girona i comte de Besalú, d'acord amb els seus germans, els comtes Oliba i Sunifred, transforma l'església de Sant Pere, Sant Pau i Sant Andreu de Besalú en un monestir benedictí al qual concedeix el

265. CC, vol. IV, primera part, doc. 414, p. 345.

266. CC, vol. IV, primera part, doc. 365, p. 329.

267. CC, vol. IV, segona part, doc. 1242, p. 895.

privilegi d'immunitat i sotmet a l'autoritat i la protecció de l'Església catòlica. Entre les diverses dotacions que rep l'abat del monestir hi ha la dels drets de justícia, derivats del coneixement de totes les causes criminals, tant les greus com les lleus. De manera manifesta, l'abat de l'institut del monestir coneixerà de dites causes: «Quam ecclesiam nunc tradimus et cum scriptura donationis tradimus ecclesiae beatissimorum apostolorum principis Petri Romae ac domino papae ad proprium alodium, ut sub eius defensione atque munimine consistat in perpetuum, et ut nullus rex, nullus comes, nullus dux, nulla persona ecclesiastica vel laica in praefata ecclesia nec in honore eius per vim nullam habeant dominationem neque aliquod placitum exinde tenere, sive de homicidio vel adulterio, aut de furto vel de raptu, seu de falsitate aut de quolibet magno vel parvo placito, et nec pasquarium vel aliquem censum liceat accipere; sed ipse abbas que praefuerit in monasterio habeat licentiam et potestatem in omnibus hereditatibus praefati cenobii placitare et distringere et hoc in eis agere quod legaliter agendum est, in hoc quod in praesenti donamus et in antea, annuente Domino, nostri propinqui vel successores eorum sive alii homines illi dabunt usque in aeternum».²⁶⁸ A més, el bisbe i els comtes li cedeixen tots els plets que, a la vila de Besalú, corresponien a la jurisdicció comtal: «Et dono in praedicta villa cum voluntate domini Olibani ac Seniofredi, comitum, omnia placita que sunt ex regali potestate et omnibus redditibus et exitibus [...]».²⁶⁹ Segons Font Rius, el supòsit anterior «constituye el caso más patente de inmunidad judicial activa o positiva en los territorios catalanes».²⁷⁰

Però no són aquests els únics casos d'immunitat judicial en els territoris del país català. La mateixa situació immunista conté una butlla del papa Gregori V datada l'abril del 998 i en la qual, en confirmar les possessions del monestir de Sant Genís i Sant Miquel de Besalú, concedeix a aquest el privilegi d'exempció: «Ita scilicet confirmantes decernimus ut nullus imperatorum vel regum necque ulla alia magna vel parva persona in praefato monasterio necque pro placito necque pro districto necque pro homicidio ibi aliquam ditionem habere praesumat, sed rem per iudicium causatorum canonicè diiudicent et decernant, semper in illorum consistat voluntate et potestate, liceat eos sub quiete et pace vivere et secundum canonicam regulam soli Domino Deo servire».²⁷¹

L'any 986 un precepte de Lotari va confirmar al monestir de Sant Cugat tots els seus béns, la immunitat i la lliure elecció d'abat. Les accions delictives

268. CC, vol. III, segona part, doc. 441 (15 novembre 977), p. 394.

269. CC, vol. III, segona part, doc. 441 (15 novembre 977), p. 394.

270. F. L. GANSHOF, *Historia de España*, vol. VII, p. 555.

271. CC, vol. III, segona part, doc. 604, p. 515.

de les quals coneixerà la jurisdicció del monestir són l'homicidi, l'incendi, el rapte o qualsevol altra causa.²⁷²

De tot això anterior es pot inferir que, durant aquest període, la jurisdicció abacial i l'episcopal, utilitzant una expressió que es va generalitzar posteriorment amb l'adveniment del dret comú, coneixien de l'alta justícia mitjançant un acte de delegació comtal: la concessió del privilegi d'exempció.

En segon lloc, coneixem un grapat de plets d'índole criminal a través de les actes processals que s'han conservat. La forma fragmentada en què han arribat fins a nosaltres no ens permet tenir sobre el tema una informació suficient, sinó només algunes dades aïllades —no gaires— molt difícils d'acoblar. El fet que alguns d'aquests plets es coneguessin per tribunals episcopals pot tenir, a l'efecte que analitzarem, una gran rellevància. Els glossarem a continuació amb la finalitat de destacar-ne els elements més característics.

En un judici de l'any 987 celebrat davant d'un tribunal episcopal presidit per Frujà, bisbe de Vic, que hi intervé simultàniament com a jutge, un home anomenat Pere reconeix dins del mateix judici que ha assassinat la seva esposa a casa de la seva mare i que, com que no té béns per a poder redimir-se, s'entregarà al saig i als demandants. Seguint la resolució judicial, s'entrega al saig perquè aquest, al seu torn, l'entregui als demandants, que, en aquest cas, són tres i podran fer amb ell el que desitgin.²⁷³ No es tracta d'un homicidi fortuït, sinó intencionat («iniuste et absque lege et sine culpa occisi uxore mea»), per la qual cosa es castiga l'acusat per homicidi, seguint el *Liber*, del qual es fa en el document una cita literal del precepte corresponent: «qui sine causa interfecerit omnem pro homicidio puniatur».²⁷⁴ L'exemple és significatiu, ja que evidencia que, en qüestions relatives als homicidis, es continuava aplicant el *Liber iudiciorum*. Com que es tractava de consanguinis propers, la pena que s'aplicava en la tradició jurídica visigòtica era la pena pública de mort. Però sembla raonable pensar que aquesta no s'aplicava, ja que l'acusat podia esquivar-la refugiant-se en una església catedralícia, per aplicació del *Liber*, VI, 5, 16 i 18.²⁷⁵ En la Catalunya de l'any 1000 no conservem testimonis de la seva aplicació. No obstant això, com que el delicte no podia quedar impune, ja que es tractava d'un crim de parricidi, el jutge va ordenar posar l'acusat a les mans del saig.

272. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. I, doc. 173, p. 147.

273. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1517 (18 febrer 987), p. 1083: «Propterea sic me trado me medipsum quia non abeo aurum nec argentum nuc ulla substancia unde me possum redimere et est in lege escriptum. Propterea sic me trado in manu saione, de manu saione in manus petentis, ordinante iudice». Text publicat anteriorment per E. JUNYENT, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 529, p. 540-451.

274. *Liber iudicum popularis*, VI, 5, 11, p. 500.

275. *Liber iudicum popularis*, p. 208-209.

La composició i el funcionament del tribunal episcopal no difereixen, en essència, de les del tribunal comtal ordinari, llevat, potser, que en aquell hi ha una major presència de persones eclesiàstiques. La dinàmica processal és idèntica. L'acta judicial es presenta com una escriptura de «*recognicione simulque tradicione*» i apareix subscripta pel mateix acusat en senyal de reconeixement.

Encara que de la catedral de Vic no s'ha conservat el precepte de concessió del privilegi d'exempció, l'acta judicial referenciada és indiciària que anteriorment se l'hi havia concedit. Si no fos així, el tribunal del bisbe Frujà no hauria estat competent per a conèixer un cas de parricidi com el descrit anteriorment. Podem, per tant, destacar que ens trobem dins de l'esfera de la jurisdicció immunitària. A la seu de Sant Pere de Vic, el 3 de maig de 1037 se celebra un altre judici per a resoldre un altre cas de parricidi. Una tal Ermessenda interposa una querella contra Domènec. Com que no es pot comprovar la participació d'aquest en la mort del marit d'Ermessenda, fa definició de qualsevol circumstància o injúria relacionada amb l'acció delictiva. El tribunal eclesiàstic no hauria estat competent per a conèixer d'aquest supòsit de parricidi si la catedral no hagués rebut prèviament el privilegi d'immunitat.²⁷⁶

Una altra de les actes conservades, encara que de manera molt simplificada i amb enormes llacunes processals, ens informa sobre alguns detalls d'un judici celebrat l'any 1023 davant d'un tribunal presidit per Berenguer I i la comtessa Sança. Acompanyen els comtes, els canonges i clergues de la catedral de Barcelona i tres jutges: Tudiscle, Giscafred i Joan. La querella es presenta contra Joan, canonge de la catedral, al qual s'acusa d'haver causat la mort d'uns companys seus. No s'esmenta amb claredat el nom de la part litigant que formula la querella. Les actuacions processals s'inicien amb l'interrogatori dels jutges a l'acusat. No consten les preguntes que aquests li fan, però sí, en canvi, la resposta del querellat, que afirma que de l'acusació que se li fa té neta la consciència i que per aquesta no ha de ser considerat homicida. A continuació recusa el tribunal comtal per incompetent, ja que considera que la causa no ha de ser coneguda en el curs d'un judici secular: «*Hoc enim quod contra me malum obicitis, non egi mundamque conscienciam meam ab hoc facinore debeo. Set non est michi licitum causa por vobis cum in seculari iudicio nisi exsore exefficiar Cannonice regule*». Se li accepta la recusació, amb la qual cosa a partir d'aleshores són els jutges eclesiàstics els qui han de resoldre, de manera que aquests passen a dirigir tècnicament el desenvolupament del procés. Les parts litigants discuteixen les al·legacions formulades per elles i el querellat presenta la prova testifical. Amb aquestes bases, els jutges eclesiàstics pronuncien aquesta sentència: com que en

276. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 955, p. 280.

aquest cas no s'ha pogut demostrar l'acusació, s'obliga l'acusat a purificar-se jurant que ni directament ni indirecta va intervenir en la comissió del fet delictiu, és a dir, se li fa jurar la seva negativa: «Debet Johannes levita expiare conscientiam suam sacramentis quod non occisit prefatos viros neque iussit aut consiliavit occidi eos».²⁷⁷ La pena es presenta amb un caràcter expiatori, cosa que és pròpia d'una concepció religiosa del delictes. Sembla imposar-se el criteri de la divisió de les causes majors, no sempre amb molta nitidesa, en seculars i canòniques, que serien ambdues conegudes per jurisdiccions diferents. El tribunal eclesiàstic va conèixer d'aquesta situació criminal perquè aquesta es trobava dins de l'esfera de la jurisdicció immunista. Cap a l'any 860, la catedral de Barcelona havia rebut, de Carles el Calb, el privilegi d'immunitat, que coneixem per una confirmació posterior.²⁷⁸

Tenim coneixement, a través de les respectives actes processals, d'altres judicis de naturalesa penal. Un d'aquests judicis, del qual ens hem ocupat anteriorment en descriure la composició del tribunal ordinari del comte, fa referència a un delictes de falsificació de moneda.²⁷⁹ Un altre evidència l'ocultació d'un testament davant del bisbe de Barcelona: es tracta d'un judici episcopal en el qual s'acusa un tal Sistemir d'haver ocultat el testament del seu germà Fredemund. Un cop trobat el document i com que Sistemir es reconeix ell mateix responsable del fet, se l'obliga com a pena a cedir al monestir de Sant Cugat unes heretats que es detallen amb precisió. A pesar que reconeix que ha cremat el testament i que, per tant, ha incorregut en una falsedat, ja que ha fet desaparèixer el document públic autèntic, evita la pena, implorant la misericòrdia del bisbe i de l'abat, de ser entregat al saig per tal de ser reduït a formar part del servei de la part demandant després de ser posat pel saig a disposició d'aquesta part, tal com establia la legislació visigòtica.²⁸⁰ Finalment, el bisbe, l'abat i el jutge pacten la sentència següent: imposar a Sistemir la pena de cedir al monestir una sèrie de propietats que s'especifiquen.²⁸¹

En un judici celebrat l'any 1065 davant l'església, un home anomenat Llobet Llobet és jutjat i entregat a l'arbitri dels seus senyors per haver instigat la seva filla Maria a l'adulteri. Se li aplica el codi visigòtic.²⁸²

277. J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 362, p. 740.

278. R. d'ABADAL I DE VINYALS i J. M. FONT RIUS, *Historia de España*, vol. VII, p. 550.

279. Vegeu *supra*, en la nota 29, A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 201 (28 març 990), p. 412.

280. *Liber iudicum popularis*, VII, 5, 2, p. 521-522.

281. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. I, doc. 218, p. 183-184.

282. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. III, doc. 644, p. 1156-1157.

Un altre judici d'aquesta índole és el que té lloc l'any 1044. En aquest, Ramon Berenguer I, comte de Barcelona, es querella contra el bisbe Guislabert d'aquesta ciutat, al qual s'acusa d'haver incomplert les obligacions militars, d'haver comès traïció i d'haver atacat el palau comtal de Barcelona.²⁸³

Són, en canvi, excepcionals les referències al delictes de lesions, no perquè en l'època aquestes no es produïssin, sinó perquè no s'han conservat els diplomes acreditatius corresponents. Alguns dels casos que posteriorment descriurem, qualificats genèricament amb el terme *foresfactura* o *foresfetura*, podrien contenir il·lícits de lesions. L'any 1062, un home anomenat Senfre, per haver fet tallar un peu a un home de Sant Cugat anomenat Remund, entrega, a través d'una «donatio et emendacio», a mode de penitència, tots els seus béns, tant els mobles com els immobles, al seu senyor, l'abat Andreu, i es col·loca sota la seva potestat com a serf. Com que no pot reparar el dany causat, s'entrega a l'abat amb tots els seus béns.²⁸⁴

En tercer lloc, són més nombrosos els testimonis sobre actes de composició que trobem en els documents d'aplicació del dret (donacions, vendes, permutes, testaments, pignoracions) sobre accions delictives, denominades en el llenguatge de l'època *foresfactura*. De manera especial, en els que estan relacionats amb la fase d'execució de la sentència, en els quals la responsabilitat penal se satisfà mitjançant una composició, una venda o un empenyorament de béns. Les donacions es fan per amor a Déu, per aconseguir la salvació de l'ànima i per a esmenar, per exemple, «ipsa fores factura quod tibi fecit Raimundus filius meus». Es considera la naturalesa de la pena com a composició, a mode d'esmena. Per això, el document escripturat es presenta com a «karta donationis vel emendationis».²⁸⁵

Són freqüents els casos d'accions homicides. En una referència documental de l'any 933 se'n menciona una.²⁸⁶ Es tracta d'un acte de donació que es presenta com a redempció. Una persona, a petició d'un prevere, rep d'ell trenta sous amb la finalitat de redimir un dels seus serfs. Segons la sentència dictada anteriorment per un tribunal comtal, el servent havia mort un fill de la primera. Era una manera de satisfer la composició d'un serf que no es podia redimir pels seus propis mitjans econòmics. D'aquesta manera, el servent i els seus descendents podien viure en llibertat i sense infàmia. No s'esmenta de quin tribunal comtal es tractava ni es fa cap al·lusió al contingut de dita sentència.

283. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, doc. 321, p. 685-687.

284. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 627, p. 292.

285. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 461 (any 1033), p. 162.

286. CC, vol. IV, primera part, doc. 392, p. 329.

En una altra operació de venda de l'any 953, una dona anomenada Sabida ven el seu serf Samuel a Brunicard. El serf li va ser entregat pel saig per ordre dels jutges que van pronunciar la sentència en el plet que Brunicard va interposar contra Samuel per haver-li matat un fill innocent. No hi ha dades sobre quin tipus de tribunal va conèixer d'aquesta causa. Ni s'ofereixen dades sobre els termes en els quals es va pronunciar la sentència.²⁸⁷

El comte d'Urgell, Ermengol I, dona l'any 977 a Santa Maria de la Seu la vila de Sallent. Li concedeix, a més, les viles d'Arcavell i Lart com a satisfacció de la penitència de quinze anys que li havia estat imposada per raó d'un homicidi. Predomina una concepció religiosa del delictes i una pena que es presenta amb caràcter d'esmena: «Et ego Ermengaudus comes supra scriptus dono ad domne mee Marie sancte Sedis supre scripta villas que vocant Archavel et Lart, pro remedium anime mee et pro penitencia quod recepi de homicidio XV annos».²⁸⁸

L'any 1027 uns esposos venen a un prevere unes propietats que diuen que tenen per plet i per l'esmena judicial duts a terme a causa de l'homicidi comès pel fill del donatari: «advenit nobis per placitum vel per emendacionem et iusticiam que fecimus de omicidio que fecit Galindo, filium Donatdei sacer, sive per ullasque voces».²⁸⁹

En un judici de l'any 1041 celebrat en presència dels comtes d'Urgell sobre l'herència d'un alou que es disputen uns germans i el seu germanastre, els primers declaren que el seu pare havia adquirit l'alou per herència paterna, si bé posteriorment l'havia perdut per l'homicidi que va cometre i pel qual es va veure obligat a abandonar, a tall de pena de desterrament, el comtat d'Urgell. Per a satisfer la composició va haver de vendre l'alou. El jutge, basant-se en les deposicions jurades dels testimonis, en els preceptes del *Liber*, IV, 2, 5, i II, 4, 2, i en el fet que la part demandada ha abandonat el judici abans de la seva conclusió, dicta sentència favorable a favor dels germans, que actuen com a demandants.²⁹⁰

En els actes de transmissió patrimonial s'esmenten sempre els dos aspectes següents: en primer lloc, els títols jurídics que es troben a la base de l'adquisició; en segon lloc, les afrontacions. Són diversos, dins d'aquestes eventualitats, els testimonis conservats sobre la presència d'actes de composició establerts per un homicidi determinat en un judici anterior: «quod mihi dederunt in composi-

287. CC, vol. IV, segona part, doc. 706, p. 545.

288. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010», doc. 249, p. 82.

289. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 863, p. 191.

290. Cebrià BARAUT, «Els documents del segle XI», *Urgellia*, núm. 5 (1982), p. 73-75.

tione pro placito quod ante me habuerunt»; «quod ipso manso quod Sesemundus michi composuit per ipso homicidio».²⁹¹ Sembla que els béns objecte de composició procedeixen de la confiscació feta als rebels que van assassinar el comte Guifré, germà de Miró, bisbe de Girona i comte de Besalú. Una altra referència similar l'origen de la qual es troba en una composició per homicidi és de l'any 979.²⁹²

Els casos de furt apareixen sovint referenciats en aquest tipus de documents, però sense que se'n doni gaire informació. Sol tractar-se de furts sacrílegs comesos a l'interior de les esglésies i els quals s'havien jutjat en un judici previ: «Sic dono praedicta ecclesia Sancta Eulalia quantum quod filius meus nomine Sessemundus, qui vocant Domnucio, in iamdictas villas heredere debet, et ille exinde reverti vel Durando presbitero, frati suo, per ipsum furtum vel sacrilegium quod ille fecit in domum Sancte Eulalie, sicut in ipso iudicio resonat, quod ipse Durandus habeat roboratum et firmatum».²⁹³

Amb caràcter d'esmena es presenta la donació per la qual un home anomenat Frujà, que havia comès un furt de vi en una de les esglésies dependents del monestir de Sant Cugat, com que no té diners per a compondre, fa entrega de dos trossos de vinya al monestir, situats a Aramprunyà. És una restitució.²⁹⁴

Una situació idèntica a l'anterior ens la proporcionen altres vendes. Es tracta de vendes fetes en compliment d'una sentència judicial. Uns esposos venen en compensació al comte Miró II de Besalú un alou i dues peces de terra que tenen al comtat de Besalú.²⁹⁵ El comte Miró posseeix aquests béns com a compensació d'un furt que els mencionats esposos havien comès. Acaba donant-los al monestir de Sant Pere de Camprodon: «Et advenit mihi iste alaudes quod superius resonat per scriptura venditionis quod michi fecerunt Theuderedus et uxori sue nomine Adalvira vel per ipsum furtum quod illi fecerunt».²⁹⁶

291. CC, segona part, doc. 448 (2 juliol 978), p. 403.

292. CC, doc. 453, p. 411: «et ipso manso que mihi advenit por omicidio que fecit Eldovinus».

293. CC, vol. VI, segona part, doc. 475 (any 973), p. 407-408.

294. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. I, doc. 202 (26 febrer 987), p. 169: «[...] et furavi suo vino de ecclesia s. Petri apostoli, et non abeo alium quod emendare possum ad eius domo, et sic emendo ibi ipsas modiatas II de vinea, et est manifestum».

295. CC, segona part, doc. 397 (any 969), p. 355-356: «Sic vindimus tibi ista supranominata, quantum ibidem habemus vel ereditare debemus pro qualicumque voce cum illorum affrontationes, propter ipsum forisfactum quod fecimus et propter ipsum placitum que nos condemnavit et per ipsa legem quod nos debemus componere».

296. CC, segona part, doc. 400 (16 maig 969), p. 357.

Altres vegades coneixem l'existència del delicte de furt mitjançant acords judicials entre els litigants que pledejaven sobre uns mateixos béns. L'acord constituïa una manera de resoldre un assumpte. L'any 990 un home anomenat Ramió estén una escriptura de seguretat a un altre home anomenat Juli, el qual li havia robat el pa i el vi del seu celler, a més d'altres béns, durant el temps en què havia romàs a casa seva. Li assegura que cap autoritat ni els seus descendents li exigiran cap responsabilitat per l'assumpte, per la qual cosa podrà viure en el futur amb dignitat.²⁹⁷ La inclusió de l'*assertor* esmentat entre les autoritats que en el futur no podran exigir-li responsabilitat penal evidencia l'existència d'un judici previ en el qual ha hagut d'intervenir aquest representant judicial ocasional, que tant podia acompanyar, en el curs de la dinàmica processal, l'una o l'altra de les parts litigants, que sempre eren dues.

Mitjançant l'empenyorament de béns s'actuaven també els actes de composició de la responsabilitat penal. El 976, uns esposos venen al comte Oliba I de Cerdanya i Conflent l'alou de la vil·la de Baó. El tenen com a penyora de la dona Orsén per l'acció delictiva, que no s'especifica, que havia comès el seu marit. El text dóna a entendre que la responsabilitat penal s'ha establert en un judici previ: «Vendimus alodem nostrum proprium qui nobis advenit ex carta impignoracione quod nobis impignoravit femina nomine Arsindes pro ipsa foresfactura quod fecit vir suus, nomine Guitardus».²⁹⁸ El 990, uns esposos i el germà de la dona, anomenat Bonfill, donen en penyora al bisbe de Vic uns alous que havien heretat dels seus pares, com a esmena dictaminada judicialment pel forfet comès contra el bisbe per l'esmentat Bonfill. Les parts litigants adopten l'esmena de comú acord dintre del judici. En aquest cas, tampoc no es menciona la configuració de l'acció delictiva.²⁹⁹

Del delicte de rapte i del d'incendi només tenim la informació continguda en les concessions dels privilegis d'immunitat ja analitzats.

Més informació tenim, en canvi, sobre l'adulteri, sempre en els documents d'aplicació del dret. Berenguer Ramon I, comte de Barcelona, i la seva esposa Sança, venen a Ramon, fill del difunt Guifré, un alou consistent en terres, vinyes

297. CC, vol. IV, tercera part (any 990), doc. 1575, p. 1124: «Scriptura securitate facio tibi de istum furtum quod tu mihi fecisti intus in domo mea plures vices et furasti mihi panem et vinum de meo cellario et de alio meo avere dum maneres in domo meo privatus sic fecisti mihi istum furtum de multas res. Et ego Ramio facio tibi Iulium securitatem nec ullus comes nec vicescomes nec nullus asertor nec nullus de posterita mea inquerere nec inquietare faciati tibi».

298. CC, vol. VI, segona part, doc. 496 (7 setembre 976), p. 422.

299. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1576 (any 990), p. 1125: «Manifestum est enim quia debitores summus tibi ad facere ipsa emenda quod inter nos et vos bene complacuit atque convenit de ipsum forasfactum quod frater meus Bonefilius vobis fecit».

i cases, situat al comtat de Barcelona, a la falda de Montjuïc. S'afirma en el document que el tenen a causa de l'adulteri comès pel jueu Isaac, fill de Gento, jueu, amb una cristiana.³⁰⁰

Troblem un altre exemple similar en una donació de béns de l'esposa al marit ofès, qui diu que els ha adquirit judicialment de la seva dona, «qui mihi fuit tradita in placito pro sua culpa per adulterium quod illa fecit cum omo nomine Planchero». Al seu torn, el marit els concedeix al monestir de Sant Cugat.³⁰¹

L'any 907 els comtes d'Urgell donen a Santa Maria de la Seu un alou que prové de Radulf, prevere, «per adulterium».³⁰²

Situacions d'accions delictives referides a la traïció, entesa com a ruptura de la fidelitat, en trobem també en les permutes, en indicar la procedència, normalment confiscació, dels béns permutats. Concretament, en una permuta d'alous entre un comte i un abat realitzada l'any 1000: «qui advenerunt ipsi alodes ad predictas ecclesias per scripturas quas ibi fecit quondam Segarius vicecomes in aliquibus locis et postea quondam Wifredus comes, pro ipsa bauzia quam sibi fecit Adalbertus vicecomes, filius Segarius iamdicti, in suum testamentum ad predictas ecclesias».³⁰³ Un altre supòsit de confiscació per bausia té lloc l'any 980: «pro ipsa bocia quod iamdictus Suniarius fecit ad iam dicto Mirone, comes et episcopum».³⁰⁴

També en les donacions es constaten situacions idèntiques. Per exemple, en la realitzada pel comte de Cerdanya i Besalú Oliba I, la seva esposa Ermengarda i Miró, bisbe de Girona, en donar al cenobi de Santa Maria de Ripoll terres alodials que posseïen per precepte reial a causa de la bausia del vescomte Guifré, ja difunt: «alodem nostrum qui nobis advenit per praeceptum domini regis de condan Wifredo vicecomite que vocaverunt Falcheto per ipsam baziam».³⁰⁵ Una altra projecció comparable es reflecteix en una donació comtal a un vescomte, d'uns alous que els comtes havien adquirit per la bausia que havia comès Unifred: «unde ad nobis pervenit per ipsa bauzia que nobis fecit in fisco et

300. J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 356 (29 agost 1022), p. 731-733: «Accidit etiam uni hebreorum, cui nomen Isaac, filio Gento hebrei, ad adulterium exercere cum quadam christiana, habente viro superstitute, pro quo advenit nobis». Vegeu-ne el regest a Joseph MAS, *Notes històriques del bisbat*, doc. 417, p. 191-192.

301. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. I, doc. 321 (11 març 997), p. 270-271.

302. Cebrià BARAUT, «Els documents dels segles IX i X», doc. 65, p. 54-55.

303. CC, segona part, doc. 624, p. 528.

304. CC, segona part, doc. 461, p. 423.

305. CC, vol. IV, segona part, doc. 1195 (28 juny 975), p. 863.

postea per preceptum regis». ³⁰⁶ Una eventualitat semblant té lloc en un testament de l'any 979: «quomodo Vives retinebat illum in sua potestate quando ipsa bodia fecit». ³⁰⁷

7. LA FIGURA DEL MANDATARI

El mandatari és un representant legal de caràcter circumstancial que té la funció de defensar els interessos dels litigants en els plets, en el supòsit que aquests decideixin no intervenir-hi personalment. Aquesta representació era bastant usual, però no obligatòria, a la Catalunya de l'any 1000, en els judicis en els quals participaven l'autoritat comtal i les altes dignitats eclesiàstiques: arquebisbes, bisbes i abats. En canvi, aquesta representació no era tan corrent en les accions dels litigants quan actuaven com a persones particulars, tant si es tractava d'homes com si es tractava de dones. El *Liber*, II, 3, 1, ³⁰⁸ ens descriu els motius pels quals els comtes i bisbes no havien d'actuar en els plets per ells mateixos en persona, per tal d'evitar injúries i greuges a persones de tan elevada dignitat si en la tramitació del litigi es presentés contra elles una persona innoble amb la intenció d'ultratjar-les. D'altra banda, qui s'atreveria a contradir-los, a causa de la preeminència de la seva dignitat, si en el curs normal del desenvolupament del procés desitgessin formular una determinació sobre qualsevol aspecte relacionat amb aquest? Així doncs, perquè la veritat no es veïés emmascarada per la preeminència del càrrec, era convenient que no conduïssin els seus plets personalment. A més, sembla raonable pensar que, per les múltiples i complexes obligacions a les quals havien de fer front i per l'entramat de compromisos socials i de tot tipus que podien veure's afectats per la seva actuació, resultava més adequat que les causes en les quals es veien implicats fossin tramitades per les persones que ells elegissin per a aquest fi.

En un judici de l'any 1049 en el qual una de les parts litigants era el bisbe vigatà Guillem, s'aplica de manera literal el *Liber*, II, 3, 1, precepte pel qual es facultava els comtes i els bisbes perquè puguin elegir representants legals en els judicis en els quals hagin d'actuar com a compareixents: «Nos autem supradicti

306. CC, vol. VI, segona part, doc. 402 (15 octubre 959), p. 359. El mateix diploma va ser publicat anteriorment per Cebrià BARAUT, «Els documents dels segles IX i X», doc. 136, p. 97.

307. CC, segona part, doc. 453, p. 411, i CC, vol. III, segona part, doc. 217 (19 setembre 972), p. 399-400: «Ipsum alodem que fuit de Ezone traditore».

308. *Liber iudicum popularis*, p. 378.

iudices, audita racione ab utraque parte, iudicavimus ut episcopus non per se set per suos subditos agat negocium accionis, secundum legem gothicam que legitur in secundo libro et in tercio titulo “De maiorum culminum excellenciis”, quod est factum est».³⁰⁹

En les subscripcions de les actes processals d'aquesta època sovint es deixa constància que el representant actua per mandat d'un tercer, que tant pot ser una persona individual com una comunitat veïnal o un institut monàstic. En un judici de l'any 910 un tal Alfons actua com a «mandatarii pro Ysarno comite seniore meo».³¹⁰ En un altre judici de l'any 962 el prepòsit Bardina del monestir de Lavaix reconeix que actua «per mandamentu de suos confratres»,³¹¹ cosa que indica de manera expressa que el mandatari s'ha fet càrrec de la causa d'una altra persona, de la qual ha rebut el mandat corresponent, aspectes que es constaten per escrit en la subscripció del document escripturat i que donen a entendre, seguint la tradició jurídica visigoda, que el jutge ha interrogat el representant sobre aquests extrems. No es diu res, en els diplomes catalans de l'any 1000, sobre la recompensa que ha de rebre el representant per la seva intervenció en el desenvolupament del plet, ni sobre la seva responsabilitat davant del mandant en els casos en els quals per negligència resultava vençut per la part contrària en el judici. Tampoc no s'especifiquen les condicions del mandat rebut: algunes es devien corroborar en l'escriptura contentiva d'aquest, que no se'ns ha transmès; altres es devien formular oralment abans de l'inici del plet. Però el fet que la figura del mandatari aparegui sovint en les subscripcions constitueix una prova evident que dites condicions s'havien determinat d'una o altra manera o que es donaven, si més no, per sobreenteses.

La persona que actuava com a representant legal rebia diversos noms: el d'*advocatus*,³¹² el de *causilicus*,³¹³ el de *chausarius*,³¹⁴ els d'*adsertor*, *mandata-*

309. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 1075 (any 1049), p. 389, seguint el *Liber iudicum popularis*, II, 3, 1, p. 378, que comença amb la rúbrica «Quod principum et episcoporum negotia non per eos, sed per subditos suos sint agenda».

310. CC, vol. III, segona part, doc. 113, p. 342.

311. CC, vol. III, segona part, doc. 188, p. 383.

312. CC, vol. III, segona part, doc. 145, p. 358: l'any 939, Adroer, abat del monestir de Lavaix, figura com a *advocatus* en la donació d'una vila feta pel comte Unifred a aquest monestir.

313. CC, vol. VI, primera part, doc. 56, p. 117: en un judici de l'any 865, actua com a demandant i com la persona que elegeix els testimonis. Vegeu el mateix en un altre judici de l'any 876: CC, vol. VI, primera part, doc. 93, p. 144, i doc. 94, p. 146.

314. CC, vol. III, segona part, doc. 113, p. 342: en un judici de l'any 910, com a demandat.

rius i advocat,³¹⁵ els d'*asertor i assertor*,³¹⁶ el de *mandatarius*.³¹⁷ La presència d'aquests representants es troba tan confirmada en els diplomes d'aquesta època que resulta innecessària la realització de més cites.

El terme *advocatus* és d'utilització generalitzada en les execucions testametàries. Té el mateix significat que el vocable *almoiners*.³¹⁸

I per a quins litigants actuaven aquests representants legals?

— Correntment, per als comtes quan es veien implicats en processos.³¹⁹ No obstant això, a vegades el comte actuava personalment.³²⁰

— Per als bisbes.³²¹ Però no era infreqüent que els bisbes actuessin en els processos personalment.³²²

— Per a monestirs, abats i abadesses.³²³

— Per a particulars, encara que aquests rarament reclamaven la representa-

315 CC, vol. VI, primera part, doc. 123, p. 167-168, i doc. 122 (any 879), p. 167: en un judici de l'any 897.

316 CC, segona part, doc. 485, p. 436-437: en un judici de l'any 983, en el qual tant el demandant com el demandat deleguen en el representant legal. CC, doc. 413, p. 365: com a demandant, en un altre judici de l'any 972. CC, primera part, doc. 172, p. 179: com a *assertor* del bisbe Guigó de Girona i actuant com a demandant, en un judici de l'any 921. CC, vol. IV, segona part, doc. 1229, p. 885: com a *assertor* del comte Borrell (II de Barcelona i Osona), en un judici de l'any 977. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 1075, p. 389: s'hi pot observar el mateix en un altre judici de l'any 1049, amb cita literal del *Liber*, II, 3, 1, seguint el *Liber iudicum popularis*, p. 378.

317 En un judici de l'any 999, CC, vol. IV, tercera part, doc. 1825, p. 1295, i en un altre de l'any 1000, CC, vol. IV, tercera part, doc. 1864 (any 1000), p. 1323. Vegeu el mateix en un judici vescomtal de l'any 984, a Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010», doc. 203, p. 36.

318 Vegeu-ne un exemple a CC, vol. VI, primera part, doc. 275 (any 944), p. 279.

319 CC, primera part, doc. 143, p. 161: en un judici de l'any 913 en el qual el comte actua com a demandant. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010», doc. 203, p. 36: en un judici de l'any 984, Aguard actua com a mandatari del vescomte Bernat.

320 Per exemple, en un judici de l'any 1011: J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallès*, vol. II, doc. 437, p. 81-83. Vegeu el mateix en el doc. 439, p. 85-86. També actua personalment en un judici de l'any 1023; J. BAUCCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 362, p. 739-740.

321 CC, primera part, doc. 172, p. 179: en el judici de l'any 921, un tal Obtadus, en qualitat de demandant, intervé com a mandatari, *subditus* o *assertor* del bisbe Guigó de Girona. Vegeu el mateix a CC, primera part, doc. 171, p. 177. CC, primera part, doc. 288, p. 267: en un judici de l'any 950, Abone intervé com a mandatari del bisbe Gotmar de Girona. Cebrià BARAUT, «Els documents dels segles IX i X», doc. 143, p. 102: en un judici de l'any 961, Fruilà actua com a demandant i en qualitat de mandatari de Guisad, bisbe d'Urgell.

322 Per exemple, en un judici de l'any 1022: R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 818, p. 152-153. Vegeu també R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 971 (any 1038), p. 294-295.

323 CC, vol. VI, primera part, doc. 164, p. 196: en una causa de l'any 901, Estefred intervé com a mandatari de l'abat Gonfred de Sant Germà de Cuixà. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1825, p. 1295: en el judici de l'any 999, un tal Bernat intervé, en la seva condició de demandant, com a

ció legal.³²⁴ Actuaven freqüentment a mode de procuradors, representant particulars en actes propis de la jurisdicció voluntària.³²⁵

— Per a comunitats veïnals.³²⁶ En aquests plets veïnals i en els privats o populars es tractaven causes menors. La presència del veguer com a representant del comte en la circumscripció es troba en aquests plets àmpliament confirmada, i a vegades el veguer actuava fins i tot com a litigant.³²⁷ Sovint també intervenia en actes d'arbitratge.³²⁸

Els judicis privats en els quals els litigants elegeixen els jutges es desenvolupen sense la presència del mandatari.³²⁹ Tampoc no es consigna la presència de representants legals en les causes substanciades davant assemblees de veïns («in conventu vicinorum»³³⁰).

8. EL LLOC DE CELEBRACIÓ DELS PLETS

S'ha de partir de la realitat que els comtes catalans de l'any 1000 desenvolupaven la seva activitat de govern de manera itinerant. Alguns ni tan sols tenien

---

mandatari del cenobi de Sant Benet de Bages i del seu abat. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1864, p. 1323: en el de l'any 1000, actua com a representant del monestir de Sant Benet de Bages un home anomenat Bernat que intervé com a demandant. CC, vol. III, segona part, doc. 113, p. 342: en la restitució d'una església, l'any 910, Dadilà intervé com a mandatari del monestir de Gerri i del seu abat. CC, primera part, doc. 295, p. 275: en una *exvacuatio* de l'any 951, Esclua actua com a demandant i mandatari del monestir d'Amer. CC, segona part, doc. 413, p. 365: en el plet de l'any 972, Abbó, levida, intervé com a demandant i *adsertor* del monestir de Sant Benet de Bages. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. I, doc. 218, p. 183: en el judici de l'any 988, un tal Poncius, com a demandant, actua com a mandatari de l'abat del monestir de Sant Cugat. J. BOLÒS, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix*, doc. 68, p. 146-147: en el judici de l'any 1020, un vescomte intervé com a *adsertor* i mandatari del monestir de Santa Maria de Serrateix. CC, segona part, doc. 512, p. 459: el 987 el monjo Duran intervé com a mandatari de l'abat del monestir de Sant Llorenç en la reclamació d'un bosc. CC, segona part, doc. 461, p. 422: en un judici comtal de l'any 980, Todebert actua com a demandant i mandatari del monestir de Santa Maria de Ripoll.

324. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1825, p. 1295: en un judici de l'any 999, un tal Baldric actua en condició de demandat com a representant d'una senyora dita Ajó.

325. CC, vol. III, segona part, doc. 143, p. 357: el 936, Sunyer, com a mandatari de Gollergoat, dona un casal al monestir d'Ovarra.

326. CC, segona part, doc. 485, p. 437: en el judici del 983, Guistremir, en qualitat de demandat, intervé com a mandatari dels veïns de Juïgues i Coscolio. CC, primera part, doc. 288, p. 267: en el del 950, Gaugí actua com a demandat i representant dels habitants de Villalonga de Ter.

327. R. ORDEIG I MATA, *Cartulari de la catedral de Vic*, doc. 1054 (any 1047), p. 366.

328. R. ORDEIG I MATA, *Cartulari de la catedral de Vic*, doc. 1068 (any 1049), p. 379.

329. R. ORDEIG I MATA, *Cartulari de la catedral de Vic*, doc. 985 (any 1030), p. 308, i doc. 1054 (any 1047), p. 366-367.

330. R. ORDEIG I MATA, *Cartulari de la catedral de Vic*, doc. 910 (any 1033), p. 234.

residència fixa. I els que en tenien, com els comtes de Barcelona, sovint l'abandonaven per a exercir les seves funcions comtals allí on la necessitat ho exigia. És per això que les seves corts comtals eren nòmades, algunes totalment, altres parcialment. A vegades el judici se celebrava en un lloc determinat, però l'acta processal corresponent es redactava a Barcelona, sovint al palau comtal. Freqüentment, els contractes es redactaven en el lloc de tal o tal altre terme, però l'escriptura se subscriu al palau comtal de Barcelona.³³¹ Això indica que, abans de l'any 1000, en la cort comtal barcelonina els escrivans exercien uns serveis perfectament organitzats, preludi del que anys després seria la cancelleria.

Altres diplomes recullen la mateixa idea. Segurament, dins del palau comtal barceloní existia ja un escriptori dins del qual es desenvolupaven els serveis propis de la cancelleria. Els documents insisteixen tòpicament en la composició «scriptor comitis», «scriptor comitesae».

El lloc de reunió del tribunal es trobava en funció de la modalitat de jurisdicció que coneixia el plet.

En la jurisdicció autònoma, alguns plets se celebraven a l'aire lliure o en alguna vila. Per exemple, en el punt de confluència de dos rius, en un lloc situat a l'aiguabarreig dels rius Rialb i Segre, es va celebrar l'any 1022 un judici sobre el castell d'Aguda, la possessió del qual es qüestionava. Per decisió unànime del tribunal i davant l'evidència de les proves presentades pel demandat, es va adjudicar a aquest el castell esmentat. El demandant es va veure obligat a retirar les seves pretensions i a renunciar a qualsevol dret que pogués tenir en l'assumpt.³³²

L'any 1019 Ponç Bonfill Marc va intervenir activament en un plet sobre la propietat d'una sèquia i que va tenir lloc sota una arbreda d'una finca privada. Es dilucidava a qui corresponia la propietat, si a aquell que havia excavat la sèquia per a fins propis —conduir l'aigua als seus molins distants— o a aquell per la propietat del qual passava la sèquia.³³³

A vegades el tribunal privat es reunia en una vila. El 1020 va tenir lloc a la vila de Berga el plet entre el monestir de Santa Maria de Serrateix i Emma en re-

331. E. JUNYENT I SUBIRÁ, *Diplomatari de la catedral de Vic (segles IX i X)*, doc. 594, p. 505-506; reeditat a CC, vol. IV, tercera part, doc. 1712 (15 gener 996), p. 1215-1216.

332. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 372, p. 82: «in locum destinatum ubi albi Rialbi miscuit se in flumine Segri».

333. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. I, doc. 393 (30 maig 1019), p. 772, l'acta judicial del qual diu: «Scriptio huius iudicii facta est Barchinonae III kalendaram iunii et audientia supradicta acta est in Vallense, super iam dictam ripam, sub arboribus prefati Vitalis qui sunt prope iam dictum regum molinorum qui fuerunt Trasoarii, die siquidem et anno prescripto». Són exemples que corresponen a actuacions processals de naturalesa privada que es desenvolupen a l'aire lliure.

lació amb un alou situat al pujol de Planès.³³⁴ Al comtat de Manresa i dins de l'església de Sant Benet, situada a prop del riu Llobregat, en el lloc que es coneix amb el nom de l'Angle, va tenir lloc l'any 999 un altre judici sobre la possessió d'un alou.³³⁵

El jutge Guifré va presidir un plet a la seu de Vic l'any 1033.³³⁶ I el judici presidit pel jutge Adalbert se celebrà davant de l'església de la Santa Creu de Joglars l'any 1034.³³⁷ El 1047 es va dirimir un altre judici davant la porta de l'església de Sant Marcel, al lloc de Saderra, al comtat d'Osona.³³⁸ El 1049 es va substanciar un altre plet dins l'església de Sant Pere de la seu de Vic entre un bisbe i uns germans. Els béns de Súria van constituir l'objecte d'aquest plet.³³⁹ El judici sobre l'alou de Vilagranada es va ventilar a l'església de Sant Feliu Saserra l'any 1051.³⁴⁰

A vegades, les parts que desitjaven iniciar un litigi nomenaven els jutges que resoldrien la contesa, i també en aquest punt se seguia la tradició jurídica visigòtica. Són molts els diplomes conservats que acrediten l'existència de projeccions que cauen dins de l'esfera de la jurisdicció privada. També són molts els que corresponen a les jurisdiccions episcopal i immunista. El fet que el tribunal comtal, que a vegades actuava com a tribunal ordinari de justícia, no monopolitzés sempre per a si mateix totes les participacions d'aquella gent en el camp de l'Administració de justícia, indica que l'aparell de l'Administració de justícia encara no estava plenament institucionalitzat com a aparell oficial. L'estreta relació, a vegades coincident, entre el comte i el bisbe, els càrrecs dels quals els exercien les mateixes persones, facilitava l'existència d'una jurisdicció mixta.

Quan es tractava de la celebració d'un judici davant del tribunal comtal dels comtes barcelonesos i aquests eren a la ciutat, el judici solia fer-se a l'interior del palau comtal, si bé aquest extrem no sempre es menciona en els documents judicials. El palau comtal era el germen de l'activitat de govern actuada pel comte barcelonès i el lloc des del qual s'activava el funcionament dels serveis palatins; en aquest cas que ens ocupa ara, el propi de l'Administració de justícia.³⁴¹

334. J. BOLÒS, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix*, doc. 68, p. 146.

335. A. BENET I CLARÀ, *Diplomatari de la ciutat de Manresa*, doc. 278, p. 250.

336. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 909, p. 233.

337. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 926 (10 juny 1034), p. 253.

338. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 1054, p. 366.

339. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 1075, p. 388.

340. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 1089, p. 403.

341. A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 201 (28 març 990), p. 412, i doc. 345 (8 maig 1000), p. 58: «Notitia sub presentia domni Borrelli incliti marchionis conscripto. Anno Incarnationis Dominice, indicione IIII^a, in cuius gloriossimo palatio, intus in civitate Barchinnona, residebant conspectui eius [...]».

Són nombrosos els exemples conservats de judicis comtals celebrats dins del palau comtal de Barcelona.³⁴² També el tribunal comtal es reunia dins d'una església per a impartir la justícia. En presència del comte d'Urgell Ermengol I es va celebrar l'1 de novembre de 1024 un judici en el qual el jutge Ponç Bonfill Marc va dictar una sentència, que va confirmar el comte a l'església de Sant Pere del castell de Pons, per la qual es restituïen a l'església de Santa Maria de la Seu, l'església de Cortiuda i els delmes i les primícies de Castelló, que el monestir de Santa Cecília d'Elins, a través del seu abat, Durand, retenia injustament. Al peu del document es consignaven les costes processals per al comte i el jutge, que eren molt elevades, tenint en compte el valor adquisitiu de la moneda en aquella època: per al comte, i al comptat, dos mil dos-cents sous, i per al jutge, i al comptat, tres-cents. No cal dir que l'exercici de la justícia constituïa una importantíssima font d'ingressos per a l'autoritat comtal i per als jutges.³⁴³

A l'antiga ciutat de Guissona, al comtat d'Urgell, es va celebrar dies després, el 2 de novembre de 1024, un altre judici, en presència i amb sentència del jutge Bonfill Marc, sobre la tinença d'unes terres preses injustament al bisbe Ermengol de la Seu per Guillem de la Vansa. La sentència va afavorir el bisbe. Aquests dos últims exemples esmentats mostren que la cort del comte d'Urgell era una cort nòmada. Alguns plets tenien lloc tots el mateix dia, cosa que no significa que aquell mateix dia es redactés la sentència.³⁴⁴ Altres reunions de la cort comtal van tenir lloc a l'església de Santa Maria de la Seu d'Urgell.³⁴⁵

També dins del comtat de Barcelona la cort comtal barcelonina es reunia a l'interior de les esglésies. El 25 de juliol de l'any 1016 es va celebrar dins de l'església de Santa Maria d'Egara un judici convocat pels comtes Ramon Borrell i Ermesenda, la seva esposa, i al qual van assistir els primats de palau per a resoldre la reclamació d'un alou de la catedral, segons la demanda presentada per Deusdedit, bisbe de Barcelona.³⁴⁶ Hi va intervenir com a subscriptor i escrivà Ponç Bonfill Marc. A més, al palau comtal barceloní es firmaven les escriptures dels actes

342. Sobre aquest particular, vegeu J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 437 (1 maig 1011), p. 81; doc. 439 (29 juliol 1011), p. 85; doc. 452 (31 març 1013), p. 98, i doc. 464 (26 abril 1017), p. 111-113.

343. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 390 (1 novembre 1024), p. 96-99: «Hoc est precium de hoc quod superius scriptum est solidos milia CCTos, quod dedit Ermengaudus pontifex in manu Ermengaudo comite proles Ermengaudi. Et ad Bonifilii Marchi solidos CCCtos».

344. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 391, p. 99-100.

345. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 425 (13 març 1029), p. 129-130.

346. J. BAUCCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 257, p. 606-607: va tenir lloc «intus in ecclesia Sancte Marie egarensis». Hi intervé com a subscriptor i escrivà el jurista Ponç Bonfill Marc.

negociables que queien dins de la jurisdicció civil.³⁴⁷ No era infreqüent la reunió del tribunal comtal a les esglésies dels monestirs. El 28 de juny de l'any 996 el comte Ramon Borrell I va acudir al monestir de Sant Cugat en companyia dels seus nobles palatins per a celebrar la festivitat del màrtir. Aprofitant l'ocasió, Sesnanda va presentar una querella per a reclamar els delmes d'uns alous. El comte i els jutges van confirmar a Sesnanda els béns seents objecte de la reclamació.³⁴⁸

Al comtat de Besalú alguns judicis es dirimien al castell de Besalú, residència comtal.³⁴⁹ Al comtat de Vallespir la cort comtal era ambulat. El 18 de desembre de l'any 993 el tribunal presidit per la comtessa Ermengars i el seu fill Berenguer, bisbe d'Elna, es va reunir a la localitat de Castellnou, davant de l'església de Sant Martí, per a fixar els límits territorials de l'alou de Torderes. El problema es va resoldre un cop més aplicant servilment preceptes del *Liber iudicum*.³⁵⁰ Sembla que al comtat de Cerdanya la cort del comte Oliba I també era nòmada. L'1 de desembre de l'any 987, uns testimonis compareixen davant d'un tribunal presidit pel comte esmentat per a comprovar la causa sobre el castell de Montgrony. Els testimonis presten jurament davant de l'altar de l'església de Sant Cristòfor de Campdevànol, ubicada a la vall de Ripoll. El tribunal es degué reunir dins de l'església o davant de les seves portes.³⁵¹

Més usual devia ser que les querelles presentades davant de la jurisdicció eclesiàstica es coneguessin en judicis que tenien lloc dins de les esglésies ubicades en els termes d'un castell. Així fou, per exemple, en el que va tenir lloc el 21 de juny del 1025 dins de l'església de Santa Maria de Masquefa sobre un alou que retenia una dona anomenada Gondesalva i que li reclamava l'abat Guitart del monestir de Sant Cugat.³⁵² També el plet entre Guislabert, vescomte i bisbe de Barcelona, i Eliarda, senyora de Cervelló, en el qual renuncià a favor d'aquesta a tots els drets sobre el delme de l'església de Sant Boi de Llobregat, es va celebrar «aput civitatem Barchinona, ante hostia ecclesie Sancti Iusti, sub isto porticu, instantibus Geraldo [...]».³⁵³

347. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1712 (15 gener 996), p. 1215-1216.

348. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1736, p. 1232-1234.

349. Vegeu el del 7 de maig de l'any 980 i el del 23 de març del 983, presidits per Miró, comte de Besalú i bisbe de Girona, en els quals es ventila la propietat d'uns alous: CC, segona part, doc. 461 i 485, p. 422-423 i 436-437, respectivament.

350. CC, vol. VI, segona part, doc. 620, p. 493-496.

351. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1526, p. 1089-1090.

352. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 497, p. 148-150. Hi assisteix el jutge Ponç Bonfill Marc: «Acta est audiencia in comitatu Barch., infra terminos castri Mazchefae, intus in aecclesia beate Marie virginis».

353. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. II, doc. 283 (24 setembre 1040), p. 636-637.

Certs judicis, tant de la jurisdicció comtal com de l'eclesiàstica, s'iniciaven en un lloc i s'acabaven en un altre.³⁵⁴ Aquest és el cas del judici sobre el castell de Queralt, reclamat per Sal·la, bisbe d'Urgell, a Sendred, que se n'havia apropiat. El judici va començar a Barcelona, a l'església de la Santa Creu, poc abans de la festivitat de Sant Pere de l'any 1002. El van presidir el comte Ramon i la comtessa Ermessenda, davant la presència de cinc jutges, els noms dels quals es mencionen. Entre ells hi havia els jutges Orús i Ervigi Marc, destacats representants de l'Escola Jurídica de Barcelona. També hi van assistir els bisbes de Barcelona i de Vic, el vescomte i un gran nombre de pròcers i nobles, alguns anomenats i altres no. Constituïda aquesta magna assemblea, va prendre la paraula el bisbe Sal·la, que actuava com a demandant, i va reclamar a Sendred la propietat del castell de Queralt per a la Seu d'Urgell, segons una donació rebuda de Guadall. Tot seguit, els jutges van procedir a l'interrogatori de Sendred, a qui van preguntar per quin motiu retenia el castell en disputa. Sendred va respondre que l'havia comprat a Dommuci i que tenia en poder seu l'escriptura de venda corresponent. Com que aquesta no era suficient i el venedor o *auctor* es trobava present, Sendred va instar els jutges a interrogar Dommuci. D'aquesta manera podria demostrar la legitimitat de l'operació de venda. Dommuci va contestar que havia venut el castell segons el costum. Però, com que no va poder provar, ni mitjançant testimonis ni mitjançant escriptures, la seva condició de legítim propietari, els jutges van interrogar Sal·la sobre quines garanties tenia sobre el castell esmentat: si l'havia comprat o estava en possessió de l'escriptura que Guadall havia estès a favor de la seva església. I Sal·la va contestar dient que ni l'havia comprat ni podia presentar cap prova documental, però que Guadall, a través d'un acte de donació, segons el que era costum, l'havia donat i transferit legítimament a l'església esmentada. Per això, va continuar al·legant en primera persona, «vaig prendre possessió del castell i vaig col·locar-hi homes que el custodiessin amb fidelitat i sota la munificència de la precitada església». Aleshores, un cop escoltades aquestes al·legacions, els jutges van prosseguir l'interrogatori de manera singular i li van fer la pregunta següent: «potest hoc adprobare ita esse ut asseris?». I el demandant va contestar: «Certament, puc, però doneu-me un termini perquè pugui provar de manera legítima les meves afirmacions». Se li va concedir el termini, però sense pròrroga. En altres judicis els terminis es podien canviar. Els jutges van ajornar la sentència per a possibilitar al demandant que presentés una prova oral i van fixar la celebració del judici, aquest cop a Vic, per a després de la festivitat de Sant Pere.

354. Pot examinar-se l'acta processal corresponent a Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010», doc. 278, p. 107-109; també a R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 688, p. 15-19.

En el desenvolupament del procés, els jutges van actuar d'acord amb la tradició jurídica visigoda. En primer lloc van interrogar les parts litigants, a fi de poder indagar a partir d'elles la veritat del que deien. La composició «tunc prefatus iudex outrisque partibus hoc audito» era d'ús generalitzat en els documents processals d'aquesta època. A continuació van procedir a sol·licitar proves a ambdues parts, proves que els jutges valorarien i entre les quals elegirien les més decisives per a descobrir la veritat dels fets.³⁵⁵

El dia 2 de juliol es va reprendre a l'església de Santa Maria de Vic, a la catedral, el judici, al qual va assistir un important aplec de comtes, bisbes, magnats, jutges (ara en nombre de quatre) i un nombre elevat de pròcers. El judici es va reiniciar exposant el demandant les seves pretensions al demandat, d'acord amb les quals el castell de Queralt pertanyia de dret, per la donació de Guadall, tant a ell com a l'església de Santa Maria de la Seu d'Urgell.

Els jutges van prosseguir el tràmit probatori. Van requerir els tres testimonis aportats pel bisbe Sal·la a prestar jurament, ja que «docent leges Gothorum quod testes sine sacramento credi non possunt». Els testimonis legítims, anomenats a vegades *verídics*, havien de jurar abans de testificar. Els jutges tractaven d'arribar a la veritat del que s'al·legava a través de les deposicions dels testimonis. Aquests van jurar, donant un sol testimoni per Déu, per Jesucrist i per l'Esperit Sant, sobre l'altar de l'església de Sant Pere de Vic, que eren testimonis, que sabien bé la veritat i que van ser-hi presents quan el difunt Guadall va fer donació del castell de Queralt al bisbe Sal·la i a l'església de Santa Maria de la Seu d'Urgell per mitjà de la imposició d'un anell d'or com a signe de potestat i jurisdicció.

Al final es declara: «I aquestes coses que diem són veritat i les testifiquem veraçment afegint-hi el jurament en el Senyor». En el document escripturat, que està molt simplificat, no consta el mandat del jutge que es fixin per escrit les declaracions testificals.

En aquest cas, els jutges van considerar suficients per a la resolució del judici les declaracions dels testimonis aportats per la part demandant, amb les quals la causa va quedar demostrada. En altres plets, en canvi, es preguntava al demandat si tenia alguna cosa per al·legar contra aquests testimonis o si tenia testimonis més nombrosos o millors que poguessin invalidar el testimoni dels anteriors, per a la qual cosa s'establien o no uns nous terminis.³⁵⁶

El judici relatiu a la dècima de l'alou d'Aiguatèbia es va celebrar en una primera sessió al monestir de Sant Miquel de Cuixà i en una segona a l'església de

355. Els jutges actuaven segons el que estava establert en el *Liber iudicum popularis*, II, 1, 23, p. 365.

356. CC, vol. III, segona part, doc. 297 (any 995), p. 441. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010», doc. 252 (any 997), p. 85-86.

Sant Esteve de Lluçanès.³⁵⁷ L'audiència d'aquest plet es va ajornar i es va transferir al monestir de Santa Maria de Ripoll. Un altre plet dirimit entre Gilabert i el monestir de Sant Cugat i en el qual es van discutir unes qüestions alodials, es va iniciar a Barcelona i es va acabar a Monistrol de Moià, amb una resolució a favor del monestir.³⁵⁸ Temples i esglésies s'utilitzaven per a les declaracions jurades dels testimonis, que s'efectuaven sobre l'altar o sobre unes relíquies. Sobre l'altar de Sant Joan de l'església de Sant Pere d'Alp, tres testimonis van jurar que havien vist i sentit l'anul·lació d'una venda pel vescomte Arnau, perquè eren a la vila de Cabestany quan això s'esdevingué.³⁵⁹

Si es tractava de la jurisdicció episcopal, els judicis presidits pel bisbe acostumaven a celebrar-se al palau episcopal. Per exemple, en el de Vic se celebraren dos judicis els anys 1029 i 1031.³⁶⁰ En aquesta jurisdicció el bisbe era qui acostumava a nomenar els jutges. En un plet datat entre els anys 1036 i 1040, els jutges Guifré i Ramon Arnau van ser elegits pel bisbe Eribau.³⁶¹

9. LES FUNCIONS DE LES CORTS COMTALS COM A INSTITUCIÓ ASSESSORA

L'esfera d'actuació de les corts comtals com a assessores del poder comtal, es va projectar sobre totes i cadascuna de les funcions que aquest exercia. Les glossem a continuació.

9.1. ACTUACIÓ DE LES CORTS COMTALS EN EL CAMP DE LA CREACIÓ DEL DRET

Analitzarem tot seguit l'actuació de les corts comtals en el camp de la creació del dret, del qual se'ns han transmès un nombre exigü de projeccions, enca-

357. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 416 (any 1027) i doc. 416, p. 120-122: «pro hoc in ira non elevatus mutavit ei placitum usque in crastinum, ubi venti sunt ad ecclesiam Sancti Stephani in loco ville Luci».

358. J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 512 (18 febrer 1030), p. 165-166.

359. Cebrià BARAUT, «Els documents dels segles X i XI», *Urgellia*, núm. 4, doc. 399 (9 agost 1025), p. 106.

360. R. ORDEIG I MATA, *Diplomatari de la catedral de Vic*, doc. 878, p. 204, i doc. 887, p. 212, respectivament.

361. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1036-1050», doc. 530, p. 67: «[H]electi ab Eribaldo episcopo».

ra que de contingut molt substanciós. Em refereixo a la participació de les corts comtals en la concessió d'algunes cartes de poblament i de franquícia de Catalunya al voltant de l'any 1000. Concretament, en la carta de poblament de Cardona concedida pel comte Borrell II l'any 986 als habitants del castell de Cardona. La concessió es porta a terme en els primers moments de l'acció de reconquesta i restauració del lloc. Les llibertats concedides cauen dins del que Font Rius qualifica d'*estatut de frontera*. El seu contingut no és molt ampli, però sí contentiu de la normació bàsica necessària per a la regulació de les noves i emergents formes de vida que en aquell moment sortien a la llum. Els habitants del castell de Cardona van rebre franquícies que garantien la seguretat general de les seves persones i els seus béns, així com la facultat de congregarse per a la seva defensa armada. En la carta de poblament es fa un reenviament al *Liber iudiciorum* per a la regulació dels delictes de major gravetat i es concedeix a la gent de Cardona el privilegi de desenvolupar el comerç honestament, el de celebrar el mercat en llibertat i el de tenir una moneda òptima. A més, se'ls confirmen antigues franquícies donades pel comte Wifred I a la darrerria del segle IX.

La cort comtal del comte Borrell va intervenir en l'aprovació i la concessió de la carta de poblament esmentada en un doble sentit: a) fent constar que la seva concessió es realitzava amb el seu acord i la seva anuència —«Et ego Borrellus comes et marchio, et filios meos Reimundo, et Ermengode comites, simul in unum, cum omni regimine parentorum nostrorum, seu omnium fidelium nostrorum, omnes unanimes et uno corde et bona concordia in melius statuimus et in melius confirmamus, et sic precipimus custodiri, [...]»³⁶² b) citant nominalment els seus components al final del document escripturat, citació en la qual es confirma que tots ells proven i autoritzen l'acte de la concessió. L'acte d'atorgament d'aquesta carta de poblament es realitza en presència de tota la cort comtal i amb el seu consentiment. L'estil de la redacció d'aquest document, dins de la sobrietat, és similar al dels membres de l'Escola Jurídica de Barcelona. I es detecten, en les mans expertes que l'han redactat, una formació integral i uns coneixements molt precisos del *Liber iudiciorum*, al qual acudeixen com a ordenament jurídic subsidiari per a la regulació dels aspectes no regulats en la carta de poblament esmentada. Potser el jutge Ermegeld, que, com tots els jutges d'aquesta època, s'havia format en la cultura jurídica visigòtica i que apareix com a firmant, va intervenir també en el procés d'elaboració de la carta. Menciono la figura del jutge perquè el jutge ho era tot dins de l'aparell administratiu oficial d'aquells anys. Redacta la carta, sens dubte, un professional del dret,

362. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia*, doc. 9, p. 16.

un home de lleis, que fa constar tot el que realment és necessari i imprescindible perquè els habitants d'aquell nucli fortificat puguin desenvolupar la seva vida dins de la normalitat. I, com que encara no existeix la maduresa jurídica suficient per a regular totes les situacions noves, la carta estableix quins delictes s'han de regir pel codi visigòtic.

Uns quants anys abans, el 974, el comte Borrell presta el seu assentiment a la concessió de la carta de poblament i franquícies que Vives, bisbe de Barcelona, atorga als habitants del castell de Montmell. Entre els subscriptors figuren alguns integrants de la casa comtal barcelonesa.³⁶³

Una altra manifestació clara d'aquest ordre d'idees s'esdevé l'any 1017, quan, dins de l'acció restauradora del monestir de Sant Cugat, el seu abat, Guitart, autoritza l'establiment del terme de Calders a favor d'un tal Bonet, anomenat Bernat, i li fa donació dels estanys i les terres d'aquest terme amb la finalitat que un grup resident construeixi habitatges i la torre corresponent per a la defensa del lloc. Tot això s'atorga en unes condicions molt avantatjoses. La donació es porta a terme amb l'anuència de la comtessa Ermessenda i del seu fill, el comte Berenguer, anuència confirmada amb el consell dels «*primatum nostrorum*». En l'acte de dació intervenen com a jutges Wifred, levita, i Ponç Bonfill Marc, els quals determinen que les terres del lloc han de romandre sota el reconeixement o la tutela del monestir de Sant Cugat. Actua com a escrivà el jutge Bonfill, de reconeguda solvència en l'època tant en la pràctica de la funció notarial com en la de la funció judicial. Les úniques mans d'experts, de professionals del dret, que intervenen en la redacció del document escriptural són les dels jutges esmentats, que, en aquest esdeveniment, una vegada més, aconsellen la cort comtal barcelonina. No seria aventurat pensar que el mencionat instrument de poblament podria haver estat elaborat en el si erudit de la cort comtal: «[...] nos qui istam donationem fecimus ob consilium et iussu domne Ermesindis comitisse, et principis nostri Berengarii, comitis, et firmavimus, et a subterius scriptis viris firmari rogavimus, et prescripto susceptori tradimus; Ermesindis, gratia Dei comitissa, que hanc scripturam donationem corroboravi cum filio meo Berengario, comite, meoque consilio et primatum nostrorum facere iussi et firmavi cum novi eam edita fuisset ad utilitatem Sancti Cucuphatis, et sine dampno aut fraude susceptoris».³⁶⁴ Ponç Bonfill Marc, tan vinculat a la cort comtal de Barcelona, torna a intervenir com a escrivà en la donació de la terra de Cervera atorgada per la comtessa Ermessenda i el seu fill Ramon Berenguer I, comte de Bar-

363. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia*, doc. 7 (17 abril 974), p. 11-12. Vegeu-ne el regest a Joseph MAS, *Notes històriques del bisbat*, doc. 51, p. 22-23.

364. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia*, doc. 14 (26 abril 1017), p. 28.

celona, a favor de tres famílies per al seu cultiu, habitació i aixecament de fortaliseses, i reconeix els comtes com a únics senyors.³⁶⁵ La cort comtal mai no va ser un òrgan creador de dret, però sí que va intervenir en l'esfera de la preparació tècnica dels privilegis d'aquella època.

9.2. INTERVENCIÓ DE LES CORTS COMTALS EN LES QÜESTIONS ECLESIASTIQUES

La cort comtal actuava en l'esfera de les relacions del poder comtal amb l'Església. Són nombrosos els testimonis documentals que han arribat fins als nostres dies pels quals els comtes de la Catalunya de l'any 1000 van dispensar protecció a l'Església. Van ser aquests comtes els que van crear, restaurar i dotar les seus episcopals, els que van erigir amb les seves donacions multitud d'esglésies i monestirs en tot l'àmbit territorial del Principat, i els que van atorgar importants immunitats jurisdiccionals, exempcions fiscals i una àmplia gamma de privilegis i drets. I, igualment, els que van participar de manera indirecta en l'elecció de les dignitats eclesiàstiques de rang més elevat. Per això, al costat de l'autoritat comtal, la cort comtal mai no va deixar d'intervenir en qüestions d'aquesta naturalesa, encara que la seva actuació i la seva influència en aquest ordre de coses van ser molt més reduïdes que les que van tenir en altres sectors de la vida política del moment. No obstant això, la seva presència en els assumptes eclesiàstics va desbordar el mer paper de testimoni de qualitat. Això es degué al fet que en aquella època els comtes i els bisbes vivien en una situació de complementació recíproca. El comte nomenava els bisbes, o intervenia en el seu nomenament, perquè el bisbe era el nexa d'unió entre el comte i la població, ja que a través del clergat influïa de manera poderosa sobre les classes populars. El bisbe constituïa en aquell temps una personalitat bifrontal, en la qual lògicament hi havia molt d'autoritat eclesiàstica, però també d'autoritat civil. Ja hem dit anteriorment que van ser moltes les ocasions en les quals els bisbes van presidir, juntament amb el comte, de manera imparcial, els tribunals de les corts comtals. A vegades ambdós càrrecs, el comtal i l'episcopal, convergien en una mateixa persona. La figura del bisbe constitueix una peça essencial per a comprendre les relacions entre l'autoritat comtal i l'Església d'aquell temps, ja que existia una evident simbiosi entre ambdues. A més, el bisbe es trobava al capdavant de la jurisdicció episcopal i presidia els seus tribunals de justícia.³⁶⁶

365. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia*, doc. 16 (1 febrer 1026), p. 31-32.

366. Vegeu, sobre aquestes qüestions, J. M. FONT RIUS, *Historia de España*, vol. VII, p. 493-494.

La cort comtal va participar en els actes d'elecció de bisbes. D'aquesta manera, l'any 1010 es va elegir Borrell, diaca, per a la seu episcopal de Vic, acte que es va verificar amb el consell de Ramon Borrell, comte de Barcelona. L'acte es va celebrar davant «universam cohortem procerum nobilium, clericorum scilicet et laicorum». ³⁶⁷ De la mateixa manera, el 1017 el bisbe Ermengol i els seus canonges van confirmar l'elecció de Borrell per a la seu episcopal de Sant Vicenç de Roda. Va assistir a l'acte el comte Guillem de Pallars (Ribagorça) —«una cum consensu et voluntate supra dicto excellentissimo comite sive optimatibus vel principibus suis»— i la cort comtal hi va prestar el seu consentiment. ³⁶⁸ Ermessenda i la seva cort de magnats van assistir a l'elecció del bisbe Guadall (1029-1035) l'any 1029. ³⁶⁹ L'any 998 el comte Ermengol I d'Urgell, acompanyat de la seva cort, va assistir a Roma a un sínode presidit pel papa Gregori V i celebrat a la basílica de Sant Pere, en el qual es portà a terme la confirmació episcopal d'Arnulf. ³⁷⁰

També l'elecció del càrrec d'abat en els monestirs es duia a terme, segons el costum, amb l'assistència i el consentiment del comte i de la seva cort. El comte Borrell II de Barcelona i Girona, juntament amb el comte Gausfred d'Empúries i altres altes dignitats eclesiàstiques, va participar l'any 949 en el nomenament d'Eimeric com a abat del monestir d'Amer. ³⁷¹

L'autoritat comtal i la seva cort intervenien, a més, en una gran multitud de temes eclesiàstics: consagracions d'esglésies; ³⁷² restitucions i confirmacions de viles i monestirs a esglésies; ³⁷³ constitucions de monestirs; ³⁷⁴ restauracions de la

367. Vegeu *supra* la nota 16.

368. Jaime VILLANUEVA, *Viage literario*, apèndix, doc. XXVI, p. 288. Recentment, aquest diploma ha estat publicat per Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 350 (21 novembre 1017), p. 61-63.

369. S. PUIG I PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, Barcelona, 1929, p. 103. Aquest document es troba també publicat a J. BAUCÈLLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 436 (juliol-agost 1029), p. 831-832.

370. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1797, p. 1274.

371. CC, primera part, doc. 287, p. 266: «Tunc episcopus et comites et alii supranominati consilium dederunt ut ipsi monachi inter se elegissent abbatem, sicut mos est». Vegeu altres exemples d'eleccions d'abats en els quals l'autoritat comtal, rodejada de la seva cort, els presta la deguda aquiescència, a J. BOLÒS, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix*, doc. 23 (7 octubre 977), p. 77-99; doc. 35 (5 juny 993), p. 111-113, i doc. 47 (16 març 1005), p. 124-125.

372. Per exemple, en la consagració de l'església de Santa Maria de Ripoll: CC, vol. IV, primera part, doc. 414 (any 935), p. 345.

373. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 425 (13 març 1029), p. 129-130: Ermengol d'Urgell restitueix i confirma a l'església de Santa Maria de la Seu i a la seva canònica, la possessió de la vila de Tuixén. Vegeu altres esdeveniments comparables: doc. 315 (any 1010), p. 28-31; doc. 427 (any 1030), p. 131, i doc. 479 (anys 1010-1033), p. 179.

374. J. BOLÒS, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix*, doc. 22 (7 octubre 977), p. 92-96.

vida canonical, per exemple a l'església de Barcelona;³⁷⁵ donacions d'esglésies a una església o a la seu de Barcelona;³⁷⁶ compromisos episcopals encaminats a respectar el patrimoni d'una església canònica determinada.³⁷⁷

9.3. PARTICIPACIÓ DE LES CORTS COMTALS EN L'ESFERA DE LA JURISDICCIÓ VOLUNTÀRIA

9.3.1. *Declaració pública dels testaments*

A Catalunya, durant els primers segles de l'edat mitjana els tràmits testamentaris, que observaven literalment les prescripcions del *Liber iudicum*,³⁷⁸ es desenvolupaven en dues fases. En la primera, es passava pel que s'anomena el testament pròpiament dit, per mitjà del qual el testador designava els executors testamentaris i els donava, en presència de testimonis, les instruccions precises sobre com havien de distribuir els seus llegats. La segona fase arribava amb la declaració pública del testament, que havia de fer-se dins dels sis mesos següents al traspàs del testador i davant d'un tribunal en la composició del qual resultava excepcional l'absència dels jutges. Els executors testamentaris presentaven els testimonis. Es podia, per circumstàncies especials que s'havien de justificar, sobrepassar el termini legal dels sis mesos, encara que aquesta era una situació verdaderament excepcional. La funció del tribunal, sobretot a través del jutge, era ratificar que les declaracions jurades dels testimonis fossin coincidents amb les últimes voluntats del testador. El nou document escripturat, que s'iniciava amb la composició «condiciones sacramentorum», es denomina impròpiament *testament sacramental*. Tenim abundants testimonis que en els tribunals vescomtals, rèplica dels comtals, un, dos o tres jutges rebien el jurament de les de-

375. J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. I, doc. 121 (9 març 1009), p. 413-414.

376. J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. I, doc. 136 (6 març 1010), p. 434: donació a l'església de la Santa Creu i de Santa Eulàlia, de les esglésies de Sant Sadurní i Sant Joan. J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. I, doc. 204 (29 octubre 1013), p. 520-524: donació a la seu de Barcelona de l'església d'Olesa de Montserrat.

377. J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. II, doc. 315 (31 maig 1019), p. 678-679, i doc. 316, p. 680.

378. CC, vol. VI, segona part, doc. 416 (26 febrer 961), p. 366-367: «Unde nos iamdictos manumissores iudicium obligavimus a serie conditionis, sicut lex iubet», segons consta en l'execució del testament de la comtessa Ava de Cerdanya i Conflent.

posicions dels testimonis, el qual era posterior a aquestes. El jutge comprovava la veracitat de les declaracions testificals. El ritual era sempre el mateix: deposició dels testimonis, noms d'aquests i prestació del jurament en una església sobre l'altar i les relíquies dels sants.³⁷⁹ Un dels exemples més significatius que podríem esmentar, entre els molts existents, és la publicació sacramental del testament del comte Borrell II de Barcelona i Urgell en presència dels jutges, que en aquest cas són dos, vescomtes, bons homes, executors testamentaris i testimonis, els quals juren sobre les relíquies de sant Joan Baptista la veritat dels llegats que s'especifiquen, continguts en el mateix testament ordenat pel difunt abans de morir.³⁸⁰ Les declaracions testificals no tenien validesa si no anaven acompanyades del jurament corresponent: «quemadmodum docent leges gothorum quod testes sine sacramento credi non possunt».³⁸¹ I el jurament sempre era posterior a les declaracions testificals, que havien de realitzar-se «recte et veraciter». Pràcticament cap reclamació podia prendre's en consideració una vegada transcorreguts sis mesos des de la mort del testador: «Et ego Oliba iudice vidi altercatione inter Bonusomo et Requille et istum iudicium et inveni sicut est in lege permisum, si infra sex menses non potuerit vicia testium querere et eorum infamia coram iudice comprobare transactis VI. mensibus nulla ultra temporis spacium dabitur, sed quod testimonium eorum extiterit alligatum valebit perpetuo modis omnibus inconvulsum».³⁸²

9.3.2. Preparació d'escriptures perdudes

Els jutges de la cúria comtal, a vegades actuant com a membres del tribunal comtal, a vegades actuant com a membres d'altres tribunals de justícia, resolien els problemes derivats de la pèrdua d'escriptures. El motiu era sempre el

379. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010», doc. 281, p. 112. Vegeu altres projeccions a Antoni M. UDINA I ABELLÓ, *La successió testada a la Catalunya altomedieval*, Barcelona, Fundació Noguera, 1984, col·l. «Textos i Documents», núm. 5, p. 357.

380. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010», doc. 233 (13 octubre 993), p. 65-67.

381. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010», doc. 278 (3 juliol 1002), p. 107-109.

382. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 328 (any 1013), p. 44, seguint el *Liber iudicum popularis*, II, 5, 12, p. 392, sobre la validació dels testaments. Vegeu altres projeccions comparables a Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 401 (9 setembre 1025), p. 107, i doc. 328 (13 desembre 1013), p. 44. Vegeu també CC, primera part, doc. 349 (13 de maig 962), p. 313-315; CC, vol. IV, tercera part, doc. 1659 (13 octubre 993), p. 1183, i doc. 1849 (any 1000), p. 1312-1313. El lector fàcilment podrà trobar en els distints volums de la *Catalunya carolíngia* desenes i desenes de manifestacions d'aquesta índole que s'inicien amb l'expressió «condiciones sacramentorum».

mateix: reclamació dels interessats en la refacció de les escriptures de donacions, permutes i vendes, desaparegudes normalment per defunció dels subscriptors, incendi, robatori, negligència o qualsevol altra causa o desgràcia. També sobre aquest particular se seguia servilment la legislació visigoda, com evidencien alguns diplomes de l'any 1000 en els quals consten remissions literals al precepte ervigià del *Liber*, VII, 5, 2, que regulava aquests problemes.³⁸³ D'Abadal, seguint Zeumer, destaca que, en la línia del costum dels romans pel que fa a la reconstrucció de documents, la llei d'Ervigi esmentada recollia el sentit dels preceptes del Codi de Justinià, IV, 20, 18, i IV, 21, 4-8.³⁸⁴

Segons la llei ervigiana esmentada, podien donar-se dues situacions en la refacció d'una escriptura perduda: 1) quan els testimonis que havien firmat el document sobreviuen a la seva pèrdua i, per tant, es podia disposar d'ells, era suficient que es personessin davant del jutge i ratifiquessin que ells havien dut a terme la donació, venda o permuta, i amb la seva acreditació el jutge renovava i reparava el contingut de l'escriptura perduda; 2) quan havien traspassat els testimonis que havien subscript els documents perduts, es buscaven altres testimonis legítims i coneixedors del supòsit en qüestió que declarassin que havien vist el document i que en coneixien a la perfecció el contingut. L'escriptura es reparava quan, una vegada realitzades les deposicions testificals, el jutge les investigava i en comprovava públicament l'autenticitat. Per tant, el jutge rebia el jurament dels testimonis, que es realitzava, com sempre, sobre l'altar d'una església o basílica, i el contingut del qual responia a l'esquema següent: els testimonis juraven que havien vist i conegut les escriptures de venda o altres i que en recordaven el contingut, que és refet, o bé que havien actuat com a testimonis en el moment de redactar-se els documents perduts. Hi ha documents en els quals se'ns diu que les escriptures van ser llegides pels testimonis. Els reclamants solien també prestar jurament.

El 20 de març de l'any 1000, en el judici presidit pel jutge Guifré i en presència de dos sacerdots i dels «boni homines», es va resoldre una d'aquestes situacions prenent com a base l'aplicació literal del precepte del *Liber iudicum*, VII, 5, 2, que es reproduïx. Va intervenir en l'acte com a firmant el saig Durand, que va actuar com a auxiliar del jutge. Les escriptures eren sempre de cases i terres. El document escripturat comença amb la composició «conditiones sacramento-

383. Aquesta llei es reproduïx en el *Liber iudicum popularis*, p. 522.

384. R. d'ABADAL I DE VINYALS, «Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil: Eixalada-Cuixà», *Analecta Montserratensia* (Abadia de Montserrat), vol. VIII (1954-1955), p. 125-337. Reedició, sense apèndix documental, a R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, p. 403-406, on s'estudien i es comenten quatre casos d'aquestes eventualitats que tingueren lloc durant el segle IX.

rum». Uns esposos es presenten davant del tribunal per a reparar nou escriptures de venda «que eas ad ignem fuerant concrematas». Els testimonis, després d'afirmar que coneixen bé la veritat de les escriptures, juren que havien vist i llegit diverses vegades els documents desapareguts. Al final, es procedeix a la refacció testifical de les escriptures perdudes i s'adjudica la seva titularitat als esposos mencionats. L'exemple esmentat pertany al segon dels supòsits considerats per la legislació visigòtica.³⁸⁵

El saig podia actuar formant part del tribunal i la seva presència en actes d'aquesta naturalesa era obligada.³⁸⁶

El procediment no era senzill. Requeria un cert temps i preparació. S'havien de buscar els testimonis vivents que havien intervingut en la firma de les escriptures o s'havien de trobar persones que n'haguessin conegut el contingut. Després s'havia de celebrar el plet en el qual els jutges rebrien la declaració jurada dels testimonis, s'havien de fixar aquests declaracions per escrit i s'havia d'estendre l'acta corresponent. Només aleshores es podia transferir al nou destinatari el document refet, que contenia la refacció testifical de l'escriptura.

La crema d'escriptures i títols que es va produir arran de la presa de Barcelona per Almansor l'any 985, va ser descrita per D'Abadal en ocasió de la publicació d'un document de l'any 911 relatiu a l'establiment del monestir de Sant Pere de les Puelles en el qual de manera detallada es relaten les penoses conseqüències que va tenir aquest succés tan tràgic.³⁸⁷

385. CC, vol. IV, tercera part, doc. 1840, p. 1303-1305: «Et istas suprascriptas omnes scripturas nos suprascripti testes subprestes sumus et nos eas scripturas scripsimus qui fuerunt ad ignem concrematas et subscipsimus tunc legitimis et cognitores reperti fuerint alii testes qui in eandem scripturas se dicunt vidissent omnem testuum vel firmitatem eiusdem scripturas plenissime nosse, similiter publica iudicum investigatione per eorum testimonium illis qui scripturas perdiderint poterint suas reparare et percipere veritatem»; aquest document també està publicat a A. BENET I CLARÀ, *Diplomatari de la ciutat de Manresa*, doc. 283 (20 març 1000), p. 396-400. Vegeu situacions semblants a CC, vol. IV, primera part, doc. 33 i 34, p. 91-93. Vegeu altres projeccions comparables sobre la pèrdua d'escriptures o sobre la seva cremació a Joseph MAS, *Notes històriques del bisbat*, doc. 89 (15 octubre 987), p. 37-38, i doc. 143 (17 novembre 994), p. 60-61. I vegeu a CC, primera part, doc. 218 (8 abril 930), p. 210-211, el primer dels supòsits considerats en la llei ervigiana. Vegeu un altre cas similar a CC, vol. VI, primera part, doc. 164 (any 901), p. 196.

386. CC, vol. IV, primera part, doc. 33, p. 91-92. Vegeu el mateix a J. BAUCELLS *et alii*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, vol. I, doc. 108 (12 agost 1008), p. 396-400. I també a A. FABREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 172 (any 987). Joseph MAS, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, doc. 23 (any 991).

387. CC, vol. II, primera part, p. 72-73: «Super quas etiam in locum abatisse jam dictus dux filiam suam instituit nomine Bonafilia consecravique. Ipsa, ut haec instrumenta scripturaram abolitio innotuit, simul cum sodalibus suis et cum universis sibi subditis coenobialis comitatus, curiose coepit inquirere et consulere idoneos iudices qualiter valuissent iamdictas praeclaras scripturas recu-

9.3.3. *Donacions, alienacions i permutes comtals*

És generalitzada en els diplomes de l'època la confirmació per l'autoritat comtal, normalment a instituts eclesiàstics, de les possessions que aquests tenien o que poguessin adquirir en el futur, confirmació que acostumava a anar acompanyada d'una exempció d'impostos.³⁸⁸ En les subscripcions d'aquests actes negociables pertanyents a la jurisdicció civil, gairebé sense excepció hi figuren el vescomte i el jutge. Al vescomte, sembla que li correspon l'administració i la gestió del patrimoni fiscal. Al jutge, l'oficialització o autorització de l'acte escripturat.³⁸⁹ Els jutges corroboren les escriptures de venda dels béns públics. Són molt abundants els diplomes en els quals ha quedat constància d'aquest fet. De manera que, d'acord amb el nodrit cabal de documents conservats en aquest sentit, hem d'arribar a la conclusió que la intervenció d'aquesta institució en actes d'aquesta naturalesa es va erigir en una de les seves principals comeses. Però, en aquesta línia d'actuació, l'assemblea esmentada només va prestar el seu consell i el seu consentiment a l'autoritat comtal. Res més. I aquest consell mai no va revestir un caràcter vinculant per al poder comtal, ja que a aquest corresponia sempre en últim terme la decisió final, si bé la veritat és que no acostumava a desvincular-se del dictamen dels magnats de la cort. És per això que, en la documentació d'aquesta època, el comte apareix com a subjecte en el moment d'atorgar la donació, l'alienació o la permuta de què es tracti. L'activitat d'aquesta assemblea no va anar mai, en els actes de liberalitat del poder comtal, més enllà de l'opinió i del dictamen, amb la peculiaritat que en la majoria de les ocasions aquest actuava d'acord amb el consell

---

perare earumque instrumenta innovare. At ipsi ut haec audierunt, legis sententiam quae in libro .VII. Ghotico, tit. .V., capitulo .II. continetur, quae sic incipit: Si quis scripturam falsam fecerit aut recitaverit etc. Quae lex non mediocriter sed perfecte edocet ut qui scripturam qualicumque accidenti casu perdidit, habeat licentiam comprobare coram publica investigationes, aut per sacramentum aut per legitimos et cognitiones testes qui eandem scripturam se dicant plenissime nosse et vidisse, et sic datum testimonium perdita scriptura reparet veritatem. Et ita nobilissimi iudices iuxta legis hujus sententiam eis dederunt consilium et testimonia ad recuperandum perditas scripturas in medio hujus textui aditum panderunt». Vegeu supòsits idèntics a A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 261 (17 novembre 994), p. 486, segons *Lex Antiqua* II, núm. 518, f. 178a-d, i doc. 172 (17 octubre 994), p. 377-379, segons *Lex Antiqua* II, núm. 46, f. 16d-17b. Amb caràcter general, vegeu K. ZEUMER, «Ueber den Ersatz verlorener Urkunden im fränkischen Reiche», a *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* (Germ. Abth.), vol. I (1880), p. 89-123. J. RIUS I SERRA, «Reparatio Scripturae», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. V (1928), p. 246-253.

388. Vegeu una projecció de l'any 1038 a Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1036-1050», doc. 508, p. 449-451.

389. Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 1010-1035», doc. 377 (4 juliol 1022), p. 85-86.

prestat per aquella. Però, en realitat, per a l'autoritat comtal no va constituir una obligació el fet de sotmetre sempre aquests actes a l'acord de la seva cort. Sí que ho va ser, en canvi, en moltes altres ocasions. I quan això passava, la intervenció d'aquesta assemblea en actes de la naturalesa esmentada es pot glossar en un triple sentit: en primer lloc, assenyalant de manera expressa que dits actes es realitzaven en presència seva; en segon lloc, autoritzant els actes jurídics esmentats amb la seva voluntat, el seu consentiment i el seu acord; i en tercer lloc, corroborant-los i confirmant-los mitjançant les subscripcions dels seus components, col·locades al final dels documents en què eren consignades. Per això Bonnassie ha pogut dir que una de les funcions de la cort comtal era controlar la gestió del patrimoni fiscal.³⁹⁰

9.3.4. *Activitat pactícia*

Alguns convenis i avinences de l'autoritat comtal amb diversos destinataris van requerir també la intervenció de la cort comtal, la qual atorgava la seva anuència. Una situació d'aquesta naturalesa va tenir lloc quan el bisbe Vives, amb el consentiment dels clergues de la Seu i amb el del comte Borrell i els seus magnats, va pactar amb Guitar de Mura i li va confiar el castell d'Albà perquè el retingués amb fidelitat perpètua al bisbe de Barcelona.³⁹¹ Alguns d'aquests convenis entre autoritats comtals no eren sinó tractats de pau i d'aliança o de guerra pels quals, per exemple, es comprometien a lluitar contra els reis musulmans de Lleida i Saragossa.³⁹²

9.3.5. *Participació en la celebració dels matrimonis comtals*

La cort comtal només intervenia en aquestes situacions quan es donaven circumstàncies irregulars (minoria d'edat del comte). En aquests casos, els seus

390. Poden consultar-se múltiples manifestacions d'aquesta índole a P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera*, p. 146, esp. nota 133, i també a J. RIUS I SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, doc. 464 (26 abril 1017), p. 113. Joseph MAS, *Notes històriques del bisbat*, doc. 322 (6 setembre 1013), p. 142-143: «Cum assensu domno Raimundo comité». Són abundants els exemples conservats en els nostres cartularis, sobretot en els volums de la *Catalunya carolíngia*.

391. A. FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 123 (21 desembre 977), p. 322-323. Vegeu molts altres pactes que tracten sobre la possessió i la custòdia de castells a G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. I, p. 237-238.

392. G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. II, doc. 588 i 589, p. 1056-1065.

membres desenvolupaven el paper de testimonis de qualitat, amb l'única missió de fiscalitzar que el matrimoni s'hagués dut a terme d'acord amb les regles establertes, i no, de cap manera, amb la d'autoritzar-lo. Així doncs, Ramon Berenguer I, quan va decidir contraure matrimoni amb la que havia de ser la seva primera esposa, la comtessa Isabel, va tenir en consideració el consentiment dels seus cortesans, fet que es desprèn amb claredat de la carta dotal de 14 de novembre de 1039, en la qual, segons el diploma en què consta, el mateix comte afirma que contrau matrimoni per voluntat de Déu i per l'aprovació dels seus magnats: «Una per voluntatem Dei atque seniorum electione, expetivin matrimonio nomine Elisabet». Es tracta d'una donació esponsalícia per la qual Ramon Berenguer I dota la seva primera esposa amb la dècima de tots els seus béns i li atorga com a esponsalici la ciutat, el comtat i el bisbat de Barcelona. Realitza tot seguit «secundum legalem auctoritatem quod lex gotica confirma».³⁹³

9.3.6. Participació en els actes de concessió o confirmació de propietats

La cort comtal també va intervenir en la realització d'actes relacionats amb la confirmació o cessió de propietats, normalment a favor d'instituts eclesiàstics. Així s'esdevingué el 1030 quan Ermengol II, comte d'Urgell, va confirmar, per a l'església de Santa Maria, al comtat d'Urgell, la propietat de certes viles que el bisbe Ermengol posseïa injustament.³⁹⁴

393. Publicada a G. FELIU i J. M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, vol. II, doc. 274 (14 novembre 1039), p. 623.

394. P. de MARCA, *Marca hispanica, appendix*, doc. CCV, col. 1046-1048: «Omnibus non habetur incognitum, sed quibusdam patefactum, qualiter venit Ermengaudus Urgellensis Comes el Marchio vir clarissimus XIX, anno nativitatibus suae in sede sancta Maria Vico ad diem nativitatibus Domini nostri Iesu Christi cum optimatibus suis, id est, [...] Petivit supradictus Ermengaudus comes Ermengaudum Episcopum quos injuste tenebat ipsas villas de Tuxen per vocem predictae sedis, quod ille comes habebat scripturam donationis quam fecit Borrellus comes avus suus ad conjugem suam, et alia scriptura quam fecerunt homines de Tuxen ad comitem Seniofredo. Ad quo [...]».